BSV
BÜLTEN
2014

86

TÜRK SİNEMASI HAFIZASINA KAVUŞUYOR

TSA Türk Sineması Araştırmaları

www.tsa.org.tr

İSTANBUL KALKINMA AJANSI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KALKINMA BAKANLIĞI

BİLİM VE SANAT VAKFI

İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

BİLİM VE SANAT VAKFI

BÜLTEN

Eylül-Aralık 2014
Yıl 26 Sayı 86

İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS 2

KAM

Küresel Araştırmalar Merkezi 7

MOLA 29

MAM

Medeniyet Araştırmaları Merkezi 31

MOLA 47

SAM

Sanat Araştırmaları Merkezi 49

MOLA 66

TAM

Türkiye Araştırmaları Merkezi 67

İKTİBAS 81

EFEMERA 85

EFEMERA 88

Bülten'den

Bilim ve Sanat Vakfı'nın, Eylül 2014-Aralık 2014 arasında düzenlediği faaliyetlere dair havadis ve değerlendirmeleri ihtiva eden 86. *Bülten* ile huzurlarınızdayız. Uzun bir yaz arasının ardından hareketli ve bereketli yeni bir sezona daha girdik ve bir dört ayı daha geride bıraktık.

Geride bıraktığımız dört aylık zaman dilimin de araştırma merkezlerimiz yuvarlak masa toplantıları, paneller vb. çerçevelerde faaliyetlerine devam ettiler. Söz konusu faaliyetlerin tamamının muhtevalarına dair ilerleyen sayfalarda değerlendirme yazılarını bulabilirsiniz. Türk sinema tarihine dair bugüne kadar yapılan en büyük projelerden biri olan ve tamamlandığında Türk sinema araştırmalarının en büyük veritabanını sunacak olan, İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ile bünyemizde devam eden Türk Sinema Araştırmaları Projesi de çalışmalarını tüm hızıyla sürdürüyor. Yoluna online olarak devam eden ve yakın gelecekte matbu olarak da neşredeceğimiz sinema dergimiz *Hayal Perdesi*'nin 42. ve 43. sayıları da bu süre zarfında www.hayalperdesi.net adresinde yayına girdi.

Serhat Aslaner'in hazırladığı "Mola", "Efemera" ve "İktibas" sayfalarımızda, Refik Halit Karay'dan yapılmış, müstefid olacağınızı tahmin ettiğimiz, üç iktibasa yer verdik. İlk metinlerini geçen sayıda neşrettiğimiz "Efemera" bölümünde bu defa, Engin D. Akarlı hocamızın Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri töreninde aldığı ödül münasebetile yaptığı konuşmanın tam metnini ve Halil Soyuer'in kaleminden edebiyat tarihi bakımından mühim bir ismi, Rusça'dan yaptığı tercümelerle tanınan, Türk sinemasının ünlü aktörlerinden Fikret Hakan'ın babası A. Gaffar Güney'e dair hatıraları bulacaksınız. Öte yandan *Bülten*'in bu sayısında "İktibas" bölümünde sizlerle buluşturduğumuz bir diğer metin de Turgut Cansever merhumun "İstanbul Koruma Projesinin Temel Meseleleri" başlıklı matbu nüshaları nadir olarak bulunan bir yazısı.

Zevkle okuyun, hayırla kalın...

Yayın Kurulu

Serhat Aslaner, Faruk Deniz, Betül Özel Çiçek, Metin Demir, F. Samime İnceoğlu.

Tasarım: **Erkan Söğüt**

Mizanpaj: **Nisanur Karakuş**
Nurgül Orhan

Baskı

Aktif Matbaa ve Reklam Hizmetleri
Söğütlüçeşme Mah. Halkalı Cad. No:245 / 1A
SEFAKÖY K.Çekmece - İSTANBUL

Baskı Tarihi Mart 2015

Vefa Cad. No. 41
34134 Vefa İstanbul
Tel 0212. 528 22 22 pbx
Faks 0212. 513 32 20
bsv@bisav.org.tr
twitter.com/BSV_BilimSanat
facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

Türk Sineması Araştırmaları'nda Çalışmalar Sürüyor

Türk Sineması Araştırmaları (TSA) içerik ve altyapı geliştirme çalışmaları devam ediyor. 1 Haziran 2014 tarihinde www.tsa.org.tr adresi üzerinden yayına başlayan Türk Sineması Araştırmaları (TSA) arşiv veritabanında şu an itibariyle 7.422 uzun metrajlı film künyesine, Türk sinemasına bir şekilde katkı sağlamış 28.595 kişi hakkında biyografik malumata, Türk sinemasına dair 838 sinema kitap, 1529 makale ve 297 söyleşi hakkında bibliyografik ve detaylı bilgiye ulaşmak mümkün.

1 Haziran 2014 tarihinden itibaren aynı ciddiyet ve azimle çalışmalarını sürdüren TSA ekibi, önümüzdeki günlerde de künye bilgilerine yer verilen film ve kişileri zenginleştirmeye, özgün içerik üretimini devam ettirmeye, web portalı üzerinden de Türk sinemasının nabzını tutmaya devam edecek. Ayrıca Türk sineması ile ilgili haberler, özel dosyalar, makaleler, söyleşilerin de yer aldığı TSA web sitesinin yakın dönemde kullanıcılarına interaktif özellikler sunan bir platform haline getirilmesi planlanıyor.

İnternet üzerinden erişilebilen dijital platforma paralel olarak proje kapsamında temin edilen filmr, kitap, süreli yayın, afiş, lobi vb. materyaller ve BİSAV Kütüphanesi bünyesinde oluşturulan TSA Arşiv Birimi yine yakın bir zamanda ilgililerin kullanımına açılacak.

TSA çalışmaları kapsamında Türk sinemasının ve Orhan Kemal'in doğumunun 100. yılı münasebetiyle 18 Kasım - 9 Aralık 2014 tarihleri arasında, Salı günleri "Orhan Kemal'le Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nde" başlıklı bir program düzenlendi. Türk Sineması Araştırmaları ve Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi'nin ortaklaşa düzenlediği programda "Orhan Kemal Sinemada" adını taşıyan ve Orhan Kemal eserlerinden uyarlanan filmleri içeren bir sergi, Orhan Kemal Sinemada isimli bir panel ve 72. Koğuş filminin gösterimini içeren bir dizi etkinlik düzenlendi. Ayrıca 5. Malatya Film Festivali'nde "Dünden Bugüne Türk Sineması" sergisi gerçekleştirildi.

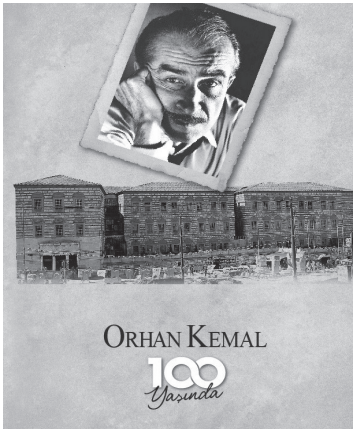

Düzeltme

Bülten'in 85. Sayısında yer alan "Gadamer'de Sanat ve Festival: Aynının Farklı Tekrarı" başlıklı değerlendirme yazısı sehven Zeynep Köroğlu tarafından yazıldı şeklinde basıldı. Söz konusu yazının Hanife Kutgi tarafından yazıldığını belirtir, yazar ve okuyuculardan özür dileriz.

Hayal Perdesi 42. ve 43. Sayısı yayında

Derginin Vizyon sayfalarında insan ve tabiat ilişkisi sorgulayan yeni filmi Balık, Christopher Nolan'ın dünyanın sonu ve uzay yolculuğu temalarını birleştiren bilimkurgusu *Yıldızlararası* (*Interstellar*), Dardenne Kardeşler'in sistemin çıkmaza ittiği karakterlerine bir yenisi eklediği *İki Gün ve Bir Gece* (*Deux jours, une nuit*) ve ilk yerli 3D filmi olmasıyla öne çıkan *Evliya Çelebi ve Ölümsüzlük Suyu* yer alıyor.

Söyleşi bölümünde ise kısa filmleri ile tanınan Erol Mintaş ile kimlik ve göç konuları etrafında dolaşan ilk uzun metraj filmi *Annemin Şarkısı* (*Klama Dayîka Min*) ve Murat Pay ile genç bir çırağın bir mevlidhandan klasik usulle mevlid meşk etmesini belgeleyen *Maşuk'un Nefesi* filmleri konuşuldu.

Hayal Perdesi'nin 43. sayısının kapak konusu: "Bir Fikir ve Sinema Adamı: Halit Refiğ" idi. Sinemamızın özgün seslerinden Halit Refiğ, yönetmenliği yanında kuram yazıları ile de dikkat çeker. Refiğ'i bu iki veçhesiyle de yansıtan dosyada Metin Erksan'ın Halit Refiğ'e ve eşi Gülper Refiğ' yazdığı mektuplardan bir seçki ve Ali Saydam, Ali Vatansever, Hülya Koçyiğit, Mehmet Gökyayla, Senem Duruel Kılıç'ın Refiğ üzerine düşünceleri mevcut. Neden Film Seyrediyoruz bölümünde sorumuzu yazar ve çevirmen Sevin Okyay cevapladı.

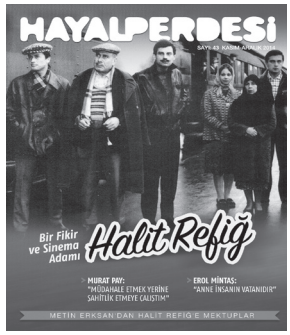

Vefa Semti web sitesimizi ziyaret edebilirsiniz...

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak içinde bulunduğumuz semtin tarihi mirasına ve zenginliklerine dikkat çekmek ve varolan sorunlarını tespit edip, çözümler üretmek amacıyla 2005 yılında bir dizi atölye çalışması başlatmış ve Vefa semtinin fizikî, beşerî ve tarihî özellikleri ve bugün karşı karşıya kaldığı sorunları tespite yönelik yürüttüğümüz bu atölye çalışmalarının sonuçlarını Kasım 2006'da düzenlendiğimiz "Vefa Semti: Dünü Bugünü Yarını" başlıklı bir ulusal sempozyum ve sonrasında yayınlanan kitaplarla kamuoyu ile paylaşmıştık.

Vefa Semti web sitesi ile de, söz konusu bu çalışmaları sanal dünyaya aktarmak ve böylece Vefa Semtine olan ilgi ve alakayı güncel tutmak ve geçmişte oluşturulan mezkur birikimleri ilgilileriyle paylaşmayı amaçladık. Bir semte dair hazırlanmış ender çalışmalardan biri olan bu web sitesi, Vefa semtine ilişkin elimizde mevcut olan gerek görsel gerek yazılı kaynakları içermekte ve gelecekte etkin ve güncel bir semt belleği olma görevini ifa etmeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte sizler de Vefa'ya dair duyduğunuz, yaşadığınız, arşivlediğiniz birikimlerinizi; yazılı ya da görsel materyalleri tabir-i diğerle "sizin Vefa'nızı" bu web sitesi üzerinden bizimle paylaşabileceksiniz.

Vefa semti web sitemizi aşağıdaki adresten ziyaret edebilirsiniz.

http://www.bisav.org.tr/vefa.aspx

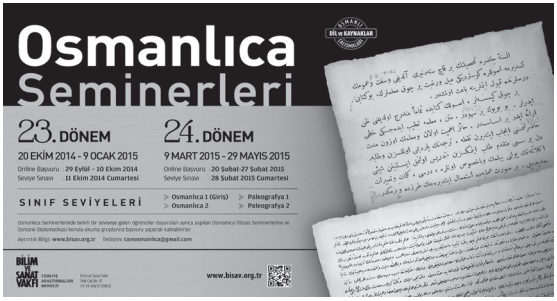

Osmanlıca Seminerleri Devam Ediyor

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen ve "Osmanlı Türkçesi'ne Giriş ve Paleografya" ile "Osmanlıca İhtisas Seminerleri" başlıkları altında iki kademeli olarak yapılandırılan Osmanlıca seminerleri devam ediyor. Matbu Osmanlıca ve Paleografya muhtevalı ilk kademe seminerlerinin 20 Ekim 2014'te başlayan 23. dönemi 9 Ocak 2015 tarihine kadar devam edecek. 9 Mart - 29 Mayıs 2015 tarihleri arasında yapılacak olan 24. dönem seminerlerinin başvuruları ise 20-27 Şubat tarihleri arasında alınacak ve 28 Şubat 2015'te yapılacak seviye sınavı ile kayıt süreci son bulacaktır.

Ücretsiz olarak verilen ve tüm ilgililere açık olan bu seminerlerle ilgili detaylı bilgiye web sitemizden ulaşabilirsiniz.

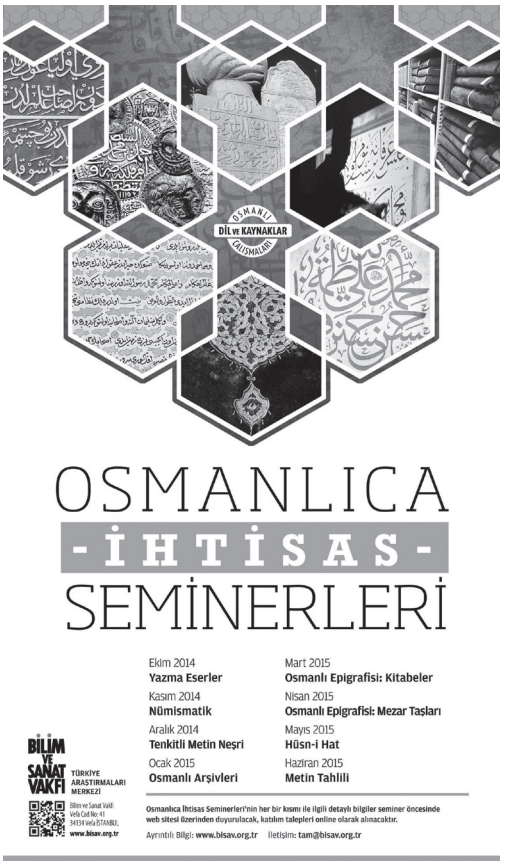

Sözlü Tarih Çalışmaları devam ediyor

Sesli, görsel ve yazılı bir sözlü tarih arşivi kütüphanesi oluşturmak maksadıyla düzenlediğimiz sözlü tarih çalışmalarımıza kaldığımız yerden devam ediyoruz. Sözlü tarih çalışmasında şu ana kadar önemli ilim ve kültür adamlarımız ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden güngörmüş, pek çok olaya şahitlik etmiş sıradan insanların hatıralarını sesli veya görüntülü kayıtlarla arşivledik. Sözlü tarih çalışmalarımıza teklif veya katkıda bulunmak isteyenlerin www.bisav.org.tr web sayfamız üzerinde yer alan sözlü tarih başvuru formunu doldurmaları gerekiyor. Ayrıca, sorularınız veya önerileriniz için sozlutarih@bisav.org.tr adresine yazabilir, varsa, elinizde mevcut kayıtları bizimle paylaşabilirsiniz.

Osmanlıca İhtisas Seminerleri devam ediyor

Osmanlıca seminerlerinin ikinci kademesini teşkil eden ve her ay bir konuyu ele alan Osmanlıca İhtisas Seminerlerinin 2014 sezonu ayağı Ekim ayı itibari ile başlıyor. Bu çerçevede Ekim ayında Nevzat Kaya ile "Yazma Eserler, Kasım ayında Sadi Kucur ile "Nümismatik" ve Aralık ayında Abdülkadir Özcan ile "Tenkitli Metin Neşri" seminerleri düzenlendi.

Tüm ilgililere açık ve ücretsiz olan bu seminerlere katılmak için web sitemizden ilanlarımızı takip edebilir ve kayıt olabilirsiniz.

Stratejik Derinlik'i Yeniden Düşünmek: Stratejik Zihniyet Kitabı Çerçevesinde Bir Değerlendirme

20 Aralık 2014 Cumartesi - Vefa Salonu

Oturum Başkanı

İsmail Yaylacı
Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Konuşmacılar

Ahmet Okumuş
Yrd. Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Cevdet Akçay
Doç. Dr., Yapı Kredi Bankası Başekonomisti

Talha Köse
Yrd. Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Ayrıntılar s. 20'de

Küresel Araştırmalar Merkezi • **PANEL** •

2015'e Girerken Türkiye Ekonomisi: Yapısal Reformlar Ve Zihniyet

27 Aralık 2014 Cumartesi - Vefa Salonu

Oturum Başkanı

Lokman Gündüz
Doç. Dr., T.C. Merkez Bankası Meclis Üyesi

Konuşmacılar

Ahmet Faruk Aysan
Doç. Dr., T.C. Merkez Bankası Para Politikası Kurulu Üyesi

Cevdet Akçay
Doç. Dr., Yapı Kredi Bankası Başekonomisti

Serkan Özcan
Odea Bank Ekonomik Araştırmalar ve Stratejiden Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı

Ayrıntılar s. 23'te

Küresel Araştırmalar Merkezi • **PANEL•**

2015'e Girerken Türk Dış Politikası: Krizler, Fırsatlar, İmkanlar

27 Aralık 2014 Cumartesi - Vefa Salonu

Oturum Başkanı

İsmail Yaylacı

Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Konuşmacılar

Ali Resul Usul
Doç. Dr., T.C. Merkez Bankası Para Politikası Kurulu Üyesi

Mensur Akgün
Prof. Dr., Küresel Siyasi Eğilimler Merkezi Direktörü

Mehmet Şahin
Doç. Dr., Stratejik Düşünce Enstitüsü Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler Koordinatörü

Ayrıntılar s. 25'te

Sanat Araştırmalar Merkezi • **PANEL •**

Sinemada Birinci Dünya Savaşı İzdüşümleri

20 Aralık 2014 Cumartesi - Zeyrek Salonu

Oturum Başkanı

Ali Pulcu

Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Konuşmacılar

Ali Aslan

Dr., SETA İstanbul

Ebru Afat

Editör, Al-Jazeera Türk

Canan Balan

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Ayrıntılar s. 64'te

KAM TEZAT

Etnopolitik Hareketleri Anlamlandırmak: Bulgaristan, Kıbrıs, Türkiye ve Ötesi

Hüseyin Alptekin

27 Eylül 2014

Değerlendirme: **Veysel Kurt**

KAM "TEZAT" program dizisinin Eylül ayındaki konuğu "Etnopolitik Hareketleri Anlamlandırmak: Bulgaristan, Kıbrıs, Türkiye ve Ötesi" başlıklı sunumu ile Hüseyin Alptekin oldu. Alptekin Texas Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde hazırladığı "Explaining Ehnopolitical Mobilization: Ethnic Incorporation and Mobilization Patterns in Bulgaria, Cyprus, Turkey, and Beyond" başlıklı tezinde etnopolitik hareketlerin izlediği süreçleri kavramsal ve teorik bir çerçevede ele aldığını belirterek söze başladı. Ampirik açıdan ise teorisini farklı metotlarla test ederek bulgularını paylaştı. Niteliksel testlerini Türkiye'de yaşayan Kürtler, Romanlar, Kıbrıs ve Bulgaristan Türkleriyle gerçekleştirdiği vaka çalışmalarıyla; niceliksel testlerini ise "Minorities at Risk" (MAR) verilerini kullanarak dünya genelindeki etnik gruplar üzerinde gerçekleştirmiştir.

Alptekin, kavramsal açıdan etnopolitik hareketleri amaçları (siyasal merkeze yaklaşma ve bu merkezden uzaklaşma amaçları) ve kullandıkları yöntemler (şiddet temelli ve barışçıl) ekseninde tasnif etmiştir. Bu tasnif söz konusu bağımsız değişkene dair dörtlü bir kategorik varyasyon ortaya koymaktadır. Etnik hareketler bir uçta entegrasyonist ve fakat aynı zamanda barışçıl olabilirken bir diğer uçta hem ayrılıkçı hem de şiddet temelli olabilmektedir. Bununla beraber ayrılıkçılığı talep etmekle birlikte barışçıl karakterli etnopolitik hareketler de mevcuttur. Ampirik olarak gözlemlenmesi güç olsa da entegrasyonist olmakla birlikte şiddet temelli hareketler de analitik bir kategori olarak bulunmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan soru şudur: Bu tarz farklı varyasyonlara yol açan faktörler nelerdir? Alptekin bu soruya kapsamlı bir teorik çerçevede cevap aradığını ifade etti. Buna göre, etnopolitik hareketlerin bu dört yoldan hangisini takip edeceğini belirleyen en önemli etken devletlerin etnik grupları dönük politikalarıdır. Alptekin bu politikaları da iki eksende sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre bir devlet muhatap olduğu etnik gruplara bireysel ve kolektif düzlemlerde kapsayıcı olabilir yahut bu grupları dışlayabilir. Bireysel kapsayıcılık bireylere etnik gruplarından bağımsız siyasal katılım hakkı ve olanağı verirken kolektif kapsayıcılık etnik gruplara siyasal merkezden bağımsız siyasal katılım hakkı ve olanağı vermektedir. Bu sınıflandırma da Alptekin'in bağımsız değişkenini dört kategoriye indirmektedir: Grup ve birey düzlemlerinde kapsayıcı olan liberal çokkültürcülük, grup ve birey düzlemlerinde dışlayıcı olan etnokrasi, grup düzleminde kapsayıcı ve birey düzleminde dışlayıcı olan konsosyonel (ortaklaşmacı) demokrasi ve son olarak grup düzleminde dışlayıcı ve birey düzleminde kapsayıcı olan vatandaşlığa dayalı milliyetçilik.

Alptekin'e göre devletin bir etnik gruba karşı takip edeceği siyasal rejim söz konusu etnik grubun mevcut ve potansiyel üyelerinin kimliklerini, davranışlarını, yönlendirici saiklerini ve bu grupların kapasitelerini şekillendirmektedir. Bu kimlik, güdü ve kapasite temelli süreçler bağımsız değişken (devletin etnopolitik siyaseti) ile bağımlı değişken (etnopolitik hareket amaç ve metotları) arasındaki nedensel mekanizmaları teşkil eder. Kimlik temelli mekanizmalara örnek vermek gerekirse, konsosyonel politikalar etnik bilinci olgunlaşmamış bireyleri ana akım siyasal hareketlerden koparıp bu bireyleri etnik elitlerin siyasal otoritesine terk ettikleri için etnik kimliği güçlendirir. Bu kimliksel dönüşüm etnik grupları kolektif amaçlar güden siyasal arayışlara, örneğin otonomi taleplerine itebilir. Güdüsel mekanizmalara örnek vermek gerekirse etnokratik rejimler bireyleri ilişkilendirildikleri etnik kimlik nedeniyle siyasal katılımdan topyekün mahrum bırakırlar. Bu mahrumiyet devlet ile olan duygusal bağın kopmasına, devlete ve devleti elinde bulunduran zümreye ve hatta bu zümrenin kendini ait hissettiği etnik topluluğa karşı kindarlığa ve intikam hislerine neden olabilir. Böylesi bir saik sadece ayrılıkçılığı değil, şiddet kullanımını da uygulayıcıları

KAM - FAALİYETLER

TEZAT

Etnopolitik Hareketleri Anlamlandırmak: Bulgaristan, Kıbrıs, Türkiye ve Ötesi • **Hüseyin Alptekin** 27 Eylül 2014

Performative Socialization in World Politics: Islamism, Secularism and Democracy in Turkey and Egypt • **İsmail Yaylacı** 11 Ekim 2014

Türkiye'yi Konumlandırmak: Türkiye'de Jeopolitik Zihniyet ve Ordu • **Murat Yeşiltaş** 22 Kasım 2014

ÖZEL ETKİNLİK

Pains and Gains of Migration for Woman Employment • **Ayşe Güveli** 13 Aralık 2014

ORTADOĞU KONUŞMALARI

The Future of Muslim Brotherhood • **Omar Ashour** 12 Ekim 2014

Ortadoğuda IŞİD Sorunu • **Mehmet Ali Büyükkara** 8 Aralık 2014

KİTAP-MAKALE SUNUMLARI

2008 Ekonomik Krizinin Siyasi Sonuçları • **Ziya Öniş** 25 Ekim 2014

KAM PANEL

Stratejik Derinlik'i Yeniden Düşünmek: Stratejik Zihniyet Kitabı Çerçevesinde Bir Değerlendirme 20 Aralık 2014 Cumartesi

2015'e Girerken Türkiye Ekonomisi: Yapısal Reformlar Ve Zihniyet 27 Aralık 2014 Cumartesi

2015'e Girerken Türk Dış Politikası: Krizler, Fırsatlar, İmkanlar 27 Aralık 2014 Cumartesi

gözünde meşru kılabilir. Kapasiteye dair mekanizmalara örnek vermek gerekirse, vatandaşlığa dayalı milliyetçilik etnik siyasal kanalları kapatarak etnik elitlerin ortaya çıkmasını engeller. Dolayısıyla etnik elitler mevcut ve potansiyel etnik tabanları üzerinde bir zorlayıcı ya da ödüllendirici bir yetkiye sahip olmadıkları gibi propaganda kapasiteleri de sınırlıdır. Böylesi bir durumda etnopolitik hareketin ayrılıkçılık gibi bir amaç uğruna destek bulması zorlaşmaktadır. Buradaki bir diğer önemli husus ise bu üç mekanizmanın etkileşimidir. Örneğin vatandaşlığa dayalı milliyetçilik olgunlaşmamış, siyasal bilincini henüz kazanmamış etnik gruplarda bir mahrumiyet algısı oluşturmazken, aynı politika etnik kimliği benimseme açısından olgunlaşmış ve yüksek bir siyasal bilince ulaşmış etnik gruplarda bir mahrumiyet algısı oluşturabilir. Alptekin, literatür taramasında alternatif açıklamalar olarak ekonomik, demografik ve uluslararası paradigmaları ele almış ve bu yaklaşımların söz konusu varyasyonu açıklayamadığını savunmuştur. Alptekin ayrıca siyasal yahut kurumsal paradigmanın da seçim sistemlerinden federal-üniter yapı ayrımına, hatta ülkenin genel rejimine kadar ortaya koyduğu açıklamaların yetersiz kaldığını savunmuştur.

Hipotezlerini, Türkiye Kürtleri ve Romanları ile Bulgaristan ve Kıbrıs Türkleri'nin durumlarını karşılaştırarak ele alan Alptekin daha sonra bu hipotezleri MAR verilerine dayanarak dünya genelindeki etnik hareketler üzerinde bir dizi lojistik regresyon modeliyle test etmiştir. Vaka çalışmaları yukarıda bahsedilen nedensel mekanizmaların nasıl aktif hale geldiğini derinlemesine ortaya koyarken istatistiksel analizlerin Alptekin'in hipotezlerini büyük ölçüde desteklediği görülmektedir. Alptekin teorik çerçevesinin siyasal alanın sosyal ve siyasal hareketlerin gelişimine yaptığı etkiyi öne çıkararak etnik sorunların çözümünde yine siyasal zemini adres göstermiştir. Sunum, tezin metodolojik yaklaşımına yoğunlaşan soru-cevap kısmı ile sona ermiştir.

KAM TEZAT

Dünya Siyasetinde Performatif Sosyalleşme: Türki'ye ve Mısır'da İslamcılık Sekülerlik ve Demokrasi*

İsmail Yaylacı

11 Ekim 2014

Değerlendirme: **Kadir Temiz**

Bilim ve Sanat Vakfı Küresel Araştırmalar Merkezi'nin TEZAT toplantılarının Ekim ayındaki konuğu İsmail Yaylacı oldu. Sunum her ne kadar Uluslararası İlişkiler literatürüne atıfla başlasa da tez disiplinler arası geçişkenliklerin yoğun olarak ele alındığı ve kavramsal örgülerin siyaset biliminden sosyolojiye ve dil felsefesine kadar çeşitlilik arz ettiği teorik bir zemine yaslanıyor. Dolayısı ile tezin uluslararası ilişkiler disiplini ile ilişkisi ancak Türkiye ve Mısır'da iki siyasal aktörün küresel siyaset normları ile kurdukları ilişki çerçevesinde izah edilebilir ki sunum boyunca bu iliş-

* Programın orjinal başlığı "Performati ve Socialization in World Politics: Islamism, Secularism and Democracy in Turkey and Egypt"tir.

ki Türkiye'de AK Parti, Mısır'da ise İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) örneklerinde sıklıkla vurgulanmıştır.

İslam, demokrasi ve sekülerizm gibi kavramların (Yaylacı'ya göre küresel normların) AK Parti ve İhvan gibi siyasal ve toplumsal örgütlenmeler tarafından nasıl anlamlandırıldığı (müzakere edildiği) ana sorusu çerçevesinde şekillenen tezin temel iddiası bu müzakereyi klasik sosyalleşme anlatısı içinde açıklamaya çalışan "pedagojik sosyalleşme" yerine bu müzakereyi daha eleştirel ve farklı bir şekilde ele alan "performatif sosyalleşme" ile açıklamaktır. Yaylacı'ya göre sosyalleşme bir şekilde küresel siyasetin kurumları (normları) ile iletişim geliştirebilme kabiliyetidir. Küresel siyasette var olan bu sosyalleşme literatürde eksik veya yanlış ele alınmaktadır. Örneğin, AK Parti küresel siyasetin normları ile sosyalleşirken İhvan bunu başaramamıştır. Yaylacı'ya göre tezin alt bir sorusu olarak karşımızda duran bu normlara nasıl olup da farklı angaje olunduğu sorusuna cevap veren pedagojik sosyalleşme anlatısı eksik ve sorunlu bir anlatıdır. Performatif sosyalleşme bu süreci farklı ve daha anlaşılır bir şekilde açıklama kabiliyetine sahiptir.

Yukarıdaki tartışmalar çerçevesinde tez üç sacayağına oturmaktadır: 1) Batılı normların batı dışında yayılması amacıyla ortaya konan bir sosyalleşme anlatısı olarak pedagojik sosyalleşme anlatısının tahlili. 2) Bu anlatının küresel siyasetin karmaşık normatif tartışmalarını anlatabilmekten oldukça uzak ve oldukça eksik olduğu çerçevesinde şekillenen pedagojik sosyalleşme eleştirisi. 3) Alternatif bir okuma olarak performatif sosyalleşme tahlili ve onun örnekler üzerinden açıklanması.

Sunumun ilerleyen bölümlerinde sırasıyla bu üç sacayağı üzerine odaklanan Yaylacı, pedagojik sosyalleşme literatürünün İslamcılık tartışmalarını içeren kısımlarını üçe ayırmaktadır. İlk olarak; pedagojik sosyalleşme anlatısını bir geçiş, nakil (transition) anlatısı içinde ele alanlar bu anlatıyı genelde batılı normların batı dışına aktarılması ya da nakli olarak anlamışlardır. Yaylacı'ya göre bu görüş oldukça batı merkezli, seküler ve liberal normları benimsemiş öznelere hitap eden tek tipçi bir yaklaşımdır. İkinci olarak; bu söylem batı ve batı dışı arasında hiyerarşik bir ilişki öngörmektedir. Bu normlar ancak bu normu üreten aktörlerce icbar edilebilir. Son olarak; bu söylemde normatif angajmanlar sürekli ikilikler şeklinde ele alınmaktadır. Örneğin bu normların ya kabulü ya da reddi söz konusudur. Bunun dışında bir alternatif alan yoktur. Pedagojik sosyalleşme anlatısının bu üç sacayağına oturan eksiklikleri ve sorunları alternatif bir alana kapı aralamaktadır. Bu da performatif sosyalleşme olarak karşımıza çıkan ve John Austin'in ortaya attığı dil felsefesi tartışmalarında kurgulanan bir yaklaşımdır. Performatif ifadeler, karşıtı olan constatif ifadelerin aksine dış dünyaya atıfla yanlışlanamaz veya doğrulanamaz ifadelerdir. Bizatihi söylendiklerinde eyleyen ve dolayısı ile öznenin eylemlerinin ifadeleridir. Bu ifadelerin mevcut normlara ve adetlere uygun olması gerekir. Judith Butler'in bu tartışmayı bir adım ileri götürerek toplumsal normların müzakere edilebilirliği ve yeniden üretilebilirliği iddiasını uluslararası siyasete aktaran Yaylacı'ya göre uluslararası siyaset içinde küresel normatif bir kurgu (matris) vardır. Demokrasi ve laiklik çeşitli şekillerde bu kurgunun kurucu normatif öğeleridir. Tezin temel iddiası da aslında AK Parti ve İhvan örnekleri üzerinden bu aktörlerin küresel matris içindeki normlarla nasıl müzakere ettiğini ortaya çıkarmaktır.

Performatif sosyalleşme, pedagojik sosyalleşmenin yukarıda bahsedilen eksik ve sorunlu üç sacayağından biri olan geçiş/nakil anlatısı yerine bir tercüme (translation) ilişkisi öngörmektedir. İkinci olarak batı ve batı dışında hiyerarşik bir ilişki yerine performatif çelişki ve normlara farklı anlamlar yüklemek olarak ifade edebileceğimiz alternatif alanlar sağlar. Son olarak performatif sosyalleşme ikilikleri reddeder. Gerek bir normun temellük edilmesi gerekse de tercüme ile aktarılması sırasında o normun hem içinde hem de dışında kalabilmek mümkündür.

Bu modeli sırasıyla Türkiye'de AK Parti ve Mısır'da İhvan örneklerinin anlaşılması için kullanan Yaylacı

her iki ülkedeki farklı tarihsel tecrübeler ve pedagojik sosyalleşme süreçlerinden bahsettikten sonra her iki aktörün de normlarla müzakere ilişkisinin çelişkili olduğunu iddia etmiştir. 2008 yılında AK Parti'ye karşı açılan kapatma davasının savunma metninde bir yandan laiklik evrensel bir norm olarak kabul edilirken diğer yandan da bu normun Türkiye şartlarında farklı anlaşılması gerektiği çeşitli örneklerle savunulmaktadır. Yaylacı'ya göre AK Parti burada normu aslından koparıp ona yeni anlamlar yükleyerek (fark katarak) onunla performatif bir ilişki kuruyor. Benzer şekilde İhvan da Mısır'da yaşadığı tarihsel tecrübeler altında doğrudan seküler bir devlet değil de "İslami referans çerçevesinde sivil devlet" sloganı ile sekülerizm ve demokrasi ile müzakere etmektedir. "Demokrasi" ve "şura" arasında kurduğu benzerlikler veya İslami demokrasi arayışları da İhvan için bu normlarla geliştirdiği performatif bir ilişki biçimidir.

Sonuç olarak disiplinlerarası niteliği ile demokrasi ve sekülerizm gibi küresel siyasetin temel normlarının AK Parti ve İhvan örneklerinde nasıl alımlandığını araştıran ve anlamaya çalışan bu tezin temel iddiaları yeni bir müzakerenin de önünü açmaktadır.

KAM TEZAT

Türkiye'yi Konumlandırmak: Türkiye'de Jeopolitik Zihniyet ve Ordu

Murat Yeşiltaş

22 Kasım 2014

Değerlendirme: **Özgür Dikmen**

Klasik jeopolitikayı "yirminci yüzyıl siyaset yapma pratiğinin kavramsal zemini" olarak kavramsallaştırmaya imkan sağlayan eleştirel jeopolitik, Birinci Dünya Savaşı'ndan 11 Eylül'e büyük yangınlardan geçerek günümüze ulaşan ve her defasında küllerinden yeniden doğarak modern coğrafya muhayyilemizin oluş ve bozuluşuna ayna tutan eleştirel bir tarz. Her ne kadar Türkiye'de henüz yer bulan bir yaklaşım olsa da son yüzyılda ülkede yaşanan pekçok kırılmaya farklı açılardan bakabilmenin kavramsal imkanını sunuyor. Küresel Araştırmalar Merkezi TEZAT toplantılarının Kasım etkinliğinde bu zeminde çalışmalarını yürüten isimlerden biri olan Yrd. Doç. Dr. Murat Yeşiltaş'tan "Türkiye'yi Konumlandırmak: Türkiye'de Jeopolitik Zihniyet ve Ordu" başlıklı tezi üzerine bir sunum dinledik.

Klasik jeopolitik anlayışın kökenlerinin 19. yüzyıl ortalarına uzandığını ve bu dönemden sonra jeopolitikanın kendini tahkim eden bir çalışma alanına dönüştüğünü belirterek sunumuna başlayan Yeşiltaş, eleştirel bir yerden bakıldığında ulus-devletin mekanını kurgulayan ve sağlamlaştıran klasik jeopolitiği, değişen koşullarda yeniden üreten bir alan olarak anlamak gerektiğini belirtti. Bu yönüyle Türkiye'ye intikal eden klasik jeopolitik yaklaşım, devletin ilk yıllarından bugüne dek süregelen dış politika pratiğini açıklamak için yetersiz ve bir yönüyle siyaset pratiğini meşrulaştıran bir işlevi olduğu ölçüde cariliğini koruyor. Böyle bir zeminde eleştirel jeopolitiğin kavramsal araçlarıyla genel planda Türkiye'deki coğrafi zihniyetleri özelde ise Türkiye'de ordunun siyasal özneliğini jeopolitik söylem üzerinden nasıl kurguladığını irdeleyen Yeşiltaş'ın ortaya koyduğu sonuçlar Cumhuriyet öncesinde Osmanlı'nın temel yönelimlerine dair tartışmaları çağrıştırması bakımından oldukça ilginç. Buna göre Türkiye'de jeopolitik bağlamda üç temel coğrafi muhayyile mevcut: Milliyetçi/Türkçü, İslamcı/Muhafazakar ve Kemalist muhayyile. Yeşiltaş'a göre bu üçlüye bir de Kürt coğrafi muhayyilesini eklemek gerekiyor ancak bu sonuncusu diğer üç muhayyileye muhalefet içerisinde bir mekan tahayyülüne ulaşıyor ve "Kürdistan" mekanı üzerinden bir siyasi öznelik kurgusu yapıyor. Böyle bir noktadan bakıldığında tek bir anlatıya indirgenmesi mümkün olmayan mekansal tasavvurlar ve dolayısıyla jeopolitik anlatılarla karşı karşıya kalıyoruz. Farklı ideolojik zeminlerde yükselen, birden fazla, birbirine karşı ve bu karşıtlık üzerinden de tarihsel süreç içerisinde birbirini vareden bu anlatıların ayrıştıkları hatları belirlemenin önemine değinen Yeşiltaş, bu üç temel anlayışın "varılmak istenen yer/ideal neresi?" sorusuna verdikleri cevap üzerinden ayrıldığını ve aslında jeopolitik tahayyüle bu çerçevede bir araçsallık atfettiklerini sözlerine ekliyor. Çalışması kapsamında bu üç çerçeveden Kemalist muhayyileye eğilen Yeşiltaş, tezi çerçevesinde Türkiye'de ordunun ortaya koyduğu jeopolitik söylemi ele alıyor. Temelde sorduğu soru ise Türkiye'de ordunun jeopolitik dili nasıl kullandığı ve jeopolitik dili kullanarak belirli bir söylemi nasıl dolaşıma soktuğu.

Türkiye'de jeopolitiğin bir kavram olarak kullanıma girdiği dönemden buna yana ordunun coğrafya kurgusuna ve bu coğrafya kurgusu üzerinden de kendi siyasal özneliğine referansla siyasete müdahil olması söz konusu. Yeşiltaş'a göre ordu müdahil konumunun meşru zeminini Türkiye'nin dünyadaki coğrafi konumu üzerinden yaptığı jeopolitik kurguyla sağlıyor. Yani ordu Türkiye'nin coğrafyasını kuran ve taşıyan bir özne. Ordunun jeopolitik tahayyülünü Kemalist coğrafi muhayyileyle irtibatlandıran Yeşiltaş, bu muhayyilenin tarihin bir bölümünde konumlanmakla birlikte farklı dönemlerde kendini yeniden kurguladığını vurguluyor.

Bu tarz bir çalışmanın kuramsal zeminini tartışmak temel meseleyi anlamak açısından önemli. Eleştirel jeopolitiğin araçları, klasik jeopolitik anlayışın hakikat iddiasının merkezsizleştirilerek bir anlamda "özgürleştirici bir misyon" üstlenilmesiyle işlerlik kazanıyor. Bu durum 1980'lerde sosyal bilimlerde yaşanan postmodern dönüş bağlamında konumlandırılabilir. Foucault'nun soy ağacı fikri üzerinden jeopolitik kavramına dair yürütülen tartışmalar, jeopolitik söylemin siyasal kuruculuğu nosyonunun bilgi-iktidar ilişkisi bağlamında ele alınması ve üçüncü bir nokta olarak da jeopolitiğin tek bir ifade biçiminin parçası olarak değil; topluma çeşitli tarzlarda sirayet ettiği haliyle ele alınması gerektiği kabulleri eleştirel jeopolitiğin postmodern düşünceyle ilişki kurduğu hatlar olarak öne çıkıyor. Bu çerçevede jeopolitik söylemin siyasi özneyi var etmesi ve ona meşruiyet sağlamasına atıfla, jeopolitiğin jeo-iktidar (geopower) olarak ele alınması da mümkün oluyor. Foucault'nun biyopolitika kavramsallaştırmasına atıfla, bu yolla aslında basit bir gerçeklik olarak görünen coğrafi tanımlamaların basit düzeyde coğrafyayı tanımlamak ve anlamak olmadığını, bilakis iktidar kurucu bir nosyonunun ifade edebileceğimiz bir zemine kavuşuyoruz. Bütünleştirici ve homojenleştirici anlatı düzleminin reddinden hareket-

le dünyanın bütünsel olarak anlaşılmasının son derece zor olduğunu, onun yerine parçalı bir dünya tasvirinin ve öznenin bulunduğu konumdan hareketle o dünya tasvirinin mümkün hale getirildiğini anlamamıza kapı aralayan bu çerçevede eleştirel jeopolitiğin yaptığı ilk müdahale klasik jeopolitikteki "jeo-politika" yani siyasetin coğrafya tarafından belirlendiğine dair modernist yaklaşımı tersine çevirerek "jeo"nun (yani mekanın/coğrafyanın) "politika" tarafından mümkün hale getirilen bir alan olduğunu söyleme işine yarıyor. Ratzel, McKinder, Haushofer ve Spykman gibi klasik jeopolitiğin büyük adamlarının, "jeo"nun belirleyici olduğu noktasındaki determinist yaklaşımlarını tersine çevirerek, "siyasetin mekanı mümkün kılan onu oluşturan bir kategori olduğunu anlamak zorundayız" şeklinde bir tartışmayı başlatıyor. Burada siyaset coğrafyayı mümkün kılan bir alan ise o zaman bizim yapmamız gereken bu siyasetin coğrafî dili kullanarak iktidar kurucu yanlarına odaklanmaktan geçiyor. Eleştirel jeopolitiğin temel saiki, klasik jeopolitiğin gömülü olduğu iktidar ilişkilerinin eksik ve tutarsız yanlarını tadil ederek farklı bir "jeopolitik hakikat" ortaya koymak değil, aksine o geleneği ve onun hakikat olarak sunduğu bilgi formlarını yapıbozumuna uğratmak, o söylemlerin içinde gömülü olan iktidar formlarını hatta toplumun kılcal damarlarına dek nüfuz eden hegemonyasını bir anlamda sarsmak.

Eleştirel jeopolitik anlayışın, pratik jeopolitik ve popüler jeopolitik olarak tanımlanan iki alanının yanında biçimsel jeopolitik diyebileceğimiz, büyük adamların hikayesini anlamak adına sadece metne odaklanan bir alanı daha var. Yeşiltaş'a göre bu alanın temel odağı metnin söylemin kuruculuğunda ve dolaşıma girmesinde ana faillerden biri olduğunu göstermesi önemli bir durum. Zira Türkiye'nin neden coğrafi olarak önemli olduğunu söylemeye çalışan bir aktör açısından Türkiye'nin önemini ispatlamak için başvurulan yöntemlerden birine dönüşmüş durumda. Buradan hareketle yapılması gereken şeylerden biri Türkiye'de jeopolitik söylemlerin kendisini var eden bir alan olarak klasik jeopolitiği çalışmak zorunda oluşumuz. Bu kavramsal zeminden hareketle tezinde Türkiye'de jeopolitiğin Türkiye'deki literatüre nasıl girdiğini ve hangi mekanizmalarla dolaşıma sokulduğunu yani bir anlamda jeopolitiğin kavramsal soykütüğüne baktığını belirten Yeşiltaş, devamında bu tanımlama faaliyetinin ardından ordunun jeopolitik dili kullanarak kendisini siyasette bir özne konumuna nasıl yerleştirdiğini, bunu yeniden üretmek için soğuk savaş ve sonrasında bu jeopolitik söylemin nasıl ürettiğini ele aldığından bahsetti. Kendisinin bu bağlamda temel bulgusu zaman ve zemin Soğuk Savaş ve sonrasında değişse de ordunun kendini siyasetin içinde meşrulaştırması devamlılık arzeden bir durum ve değişen söylemlerle kendisini Türkiye'de rejimin garantörü olarak nasıl sunduğunu anlamak açısından önemli. Tezinin son kısmında jeopolitik anlamda hegemonik olmuş coğrafi dilin nasıl aktarıldığına bakan Yeşiltaş, Türkiye'deki okullarda kullanılan coğrafya ders kitapları ve milli güvenlik bilgisi ders kitaplarını inceleyerek eyleme dökülmüş jeopolitiğin nasıl aktarıldığınan bahsetti. Jeopolitiği tanımlamak, jeopolitiği eyleme dökmek ve bu jeopolitik tahayyülü öğretmek alanlarında Türkiye'yi konumlandırma söyleminin nasıl devreye sokulduğu, yani ordunun, Yeşiltaş'ın kemalist jeopolitik olarak tanımladığı jeopolitik tahayyülün bir taşıyıcısı olarak nasıl bir söylem kurduğunu, Türkiye'yi nasıl anlattığını ve en önemlisi de bu söylemin başka hangi söylemsel mekanizmalarla düğümlendiğini ve bir çeşit söylemsel bütünlük oluşturduğunun eleştirel jeopolitika zemininde ele alınması tezin temel çerçevesini oluşturuyor.

KAM Özel Etkinlik

Göçün Kadın İsdihdamına Olumlu ve Olumsuz Etkileri*

Ayşe Güveli

13 Aralık 2014

Değerlendirme: **Şeyma Tok**

Küresel Araştırmalar Merkezi, "Özel Etkinlik" toplantı dizisinin altmış üçüncüsünde, Essex Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Dr. Ayşe Güveli'yi ağırladı. Güveli, göçün kadın istihdamında yarattığı sıkıntıları ve kazanımları tartıştığı konuşmasında Türkiye'de yapmış olduğu "2000 Aile: Türkler'in Avrupa'ya Göç Süreçleri" isimli, Türkiye'den Almanya'ya göçü, Türkiye perspektifinden inceleyen alan çalışmasını da anlattı.

Kadın göçünü anlamak için teorik bir arka planın oluşturulmasının gerekliliğine değinerek konuşmasına başlayan Güveli, öncelikle göç teorilerini ve bunların kısıtlılıklarını ele aldı. Güveli'nin ele aldığı bağlamda, klasik asimilasyon teorisi, göçmenlerin zaman geçtikçe ve nesil değiştikçe göç alan ülkedeki yerli insanlara benzeyerek gittikleri toplumda asimile olacaklarını savunmaktadır. Fakat bu teori Avrupa'dan Amerika'ya göçü anlamak için üretildiğinden dolayı 1960'lardan sonra Avrupa kıtası dışından Avrupa'ya gelen göçmenleri açıklamak noktasında başarısız olmuştur. Asimilasyon teorisinin problemleri "parçalı asimilasyon" teorisinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu teori, topluma uyum sağlama sürecinde belirleyici olarak sadece nesil değişmesinin değil göçmenlerin vasıflarının ve aile yapısının da etkili olduğunu vurgulayarak klasik asimilasyon teorisinden ayrılır. Asimilasyon teorilerinin yanı sıra, küreselleşmenin artması ile ulusötesi kavramı da göç literatüründe tartışılmaktadır. Çünkü küreselleşme ile göçmenler geldikleri ülke ile bağlarını sürdürebilmekte ve o ülkenin değerlerini de taşımaya devam etmektedir. Buna zıt olarak, göçmenlerin disimilasyon ile geldikleri ülkenin insanından farklılaşması da olası bir sonuçtur. Güveli, göç üzerine yapılan çalışmaları, göçmen türlerini ve göç veren ülkenin koşullarını dikkate almaksızın sadece varılan ülkeye odaklanarak yapıldığı için yetersiz bulmaktadır.

Sunumuna kadın istihdamıyla devam eden Güveli, istihdamı kadına bağımsızlık kazandırdığı için pozitif bir sonuç olarak görmektedir. Avrupa'da iş piyasasının kadınlara daha fazla iş olanağı sağlamasına rağmen göçmen kadınların özellikle de Müslüman göçmen kadınların çalışma koşullarının iyi olmadığını vurgulayan Güveli, çalışmasında göç eden Türk kadınları Türkiye'de kalan kadınlar ile kıyaslamaktadır. "2000 Aile" projesi bulgularının ortaya koyduğuna göre, Türkiye'den sadece eğitimsiz ve vasıfsız insanlar değil, orta derecede eğitimli fakat Türkiye'de aradığını bulamayan insanlar da Avrupa'ya gitmişlerdir.

* Programın orjinal başlığı "Pains and Gains of Migration for Woman Employment "tır.

Güveli'ye göre göçmen Türklere dair araştırmalar üç temel sebepten dolayı önemli: (i) Avrupa'da Türklere karşı, Müslüman olarak farklı değerleri taşıdıkları için kesin yargılarla yaklaşılması, (ii) Avrupa toplumlarına göre aile yapılarının oldukça kapalı olması, (iii) yüksek oranda Türkçe konuşmayı sürdürmekte ve korumakta olmaları. Bu nedenlerden dolayı, Güveli ve ekibi Türkiye'de en çok göç veren beş bölgede -Akçaabat, Şarkışla, Kulu, Emirdağ, Acıpayam- çalışmalarını yürütmüşlerdir. Araştırma tasarısı kapsamında, 1960-1985 yılları arasında göç etmiş olan ilk kuşak göçmenlere ulaşarak onların torunları ve çocuklarını kapsayan bir soyağacı oluşturmuşlardır. İlk kuşak, sadece erkeklerden oluştuğu için kadın istihdamında temsil değeri taşımamaktadır. Projede, ilk kuşakta göç etmiş aileler ile geride kalan %20'lik göç etmeyen aileler karşılaştırılarak kadınların istihdam olasılıkları sorgulanmıştır. Çalıştığı işte para kazanan kadınlar istihdam sağlamış olarak kabul edilmişlerdir. Bu bağlamda 5 kategori oluşturulmuştur: (i) göç etmeyen kadınlar, (ii) iç göç yapmış bekâr kadınlar, (iii) iç göç yapmış evli kadınlar (iv) uluslararası göç yapmış bekâr kadınlar, (v) uluslararası göç yapmış evli kadınlar. Bu kategorileri kontrol etmek için oluşturulan modellerde ise kadınların eğitim seviyeleri, dini pratiklere ne kadar bağlı oldukları, eşlerinin eğitim seviyeleri gibi durumlara da bakılmıştır.

Tüm kategoriler göz önüne alınarak bakıldığında göçün, kadın istihdamını arttırma konusunda pozitif sonuç doğurduğu görülmektedir. Bir diğer deyişle, göç eden kadınlar kalan kadınlara göre daha avantajlı olmuşlardır. Çünkü uluslararası göç eden kadınlar bağlamında düşünülürse Avrupa'da kadınlar için istihdam olasılığı daha yüksektir. Durum iç göç açısından ele alındığı zaman ise kırsal alandan şehirleşmiş bölgeye göç eden kadınlar için istihdam olasılığı daha yüksektir. "2000 Aile" projesinin gösterdiği bir diğer sonuç da iyi eğitim almış, dini pratiklerine bağlı olmayan bekâr kadınlar uluslararası göç ile yerleştikleri ülkede önemli derecede istihdam edilmektedirler.

Güveli, sunumunun son kısmında, göç eden kadınların göç etmeyen kadınlara göre istihdam açısından daha avantajlı olmalarına rağmen Avrupa iş piyasasında göçmen kadınlara ayrımcılık uygulandığını belirterek göçmen kadınların kötü şartlarda çalıştıklarını sözlerine ekledi. Bu sebeple, Avrupalı politikacıların göçmen kadınların iş piyasasındaki çalışma koşullarını yeniden düzenlemeleri gerektiğini söyleyerek konuşmasını bitirdi.

KAM Ortadoğu Konuşmaları

İhvan-ı Müslim'in Geleceği*

Omar Ashour

12 Ekim 2014
Değerlendirme: **Cihan Taşgın**

Küresel Araştırmalar Merkezi "Ortadoğu Konuşmaları" toplantı dizisinin yirmincisinde Exeter Üniversitesi İslam Araştırmaları Enstitüsü'nden Dr. Omar Ashour'u konuk etti. Ashour, Mısır'da darbe sonrası dönemde İhvan-ı Müslimin'in (Müslüman Kardeşler)

* Programın orjinal başlığı "The Future of Muslim Brotherhood"dur.

pozisyonunu ve hareketin geleceğini geçmişine referanslarla değerlendirdi.

Ömer Ashour 2011'de yaşanan protestoların sivil-asker ilişkileri açısından önemli bir olay olduğunu vurgulayarak konuşmasını üç eksende şekillendirdi. Ashur konuşmasına iki temel soru ile başladı. İhvan-ı Müslimin'in 2013'te yaşanan darbeye kadarki süreçte yükselişinin temelindeki etmenler nelerdir? 1950'lerde ve 60'larda birçok "felaketle" karşılaşmasına rağmen 2013'ün Müslüman Kardeşler açısından en ağır yıkım olmasının sebebi nedir? Neden bu kadar keskin olmuştur bu darbe?

Sunumunun ilk kısmında belirli sorunsallara yer veren Ashour, Ortadoğu'da İslami hareketlerle otoriter rejimlerin ilişkilerindeki temel dinamiklere dair tespitlerini paylaştı. Otoriter rejimlerde İhvan-ı Müslimin gibi bir İslami oluşuma karşı algı, rejimin varlığı için bir tehdit unsuru oluşturduğu yönünde şekillendirilir; bunun sonucu olarak da rejim hareketi tamamen ortadan kaldırmak yahut baskı kurarak yok etmek gibi bir amaçla hareket eder veyahut kontrolü sağlamak için hareketle ortaklık yapar. Buradan hareketle üzerine düşünebilecek çeşitli sorun alanları var. Bunlardan biri İhvan-ı Müslimin'in meşruiyetinin bölgede bulduğu desteğin rejim ve uluslararası kamuoyu üzerindeki etkisi. Bir diğeri ise, İhvan-ı Müslimîn'in 1970'lerden 2011'e dek yükseliş eğilimli bir desteğe sahipken bir anda varlığıyla siyasal bir sorun haline gelişi.

Ashour'a göre tarihsel olarak bakıldığında 1952-54 arasında İhvan-ı Müslimin azimle çalışmasına rağmen Cemal Abdülnasır ve dolayısıyla ordu bu oluşuma tehdit olarak bakıyordu. Bu da onların siyasal bir parti olarak yükselişini engelledi. Halbuki Nasır döneminde bireysel olarak İhvan-ı Müslimin'de yer alan kişilerden siyasi pozisyonlara atananlar olmuştu. Örneğin İhvan liderlerinden Ahmed Hassan El Bakhouri bakan olarak atanmıştı ancak İhvan bir organizasyon olarak kabul görmüyordu ve önü kesiliyordu. Organizasyon olarak yok edilmesi gereken bir unsur olarak görülüyordu. Enver Sedat dönemi ise daha farklıydı. Herhangi bir İhvan üyesinin hükümette yer alması söz konusu değildi ancak İhvan'ın örgütlenmesi konusunda anlaşma sağlanmış ve hükümetle ortaklığına izin verilmişti. Hüsnü Mübarek döneminde de siyasal alana girmeleri konusundaki tutum devam etti.

Diğer yandan Libya'da 1949'dan beri var olan İhvan 1968'de Tripoli ve Bingazi'de bazı organizasyonlar kurdu. Libya'da Kaddafi döneminde başka hiçbir oluşuma böyle bir hak tanınmamıştı. Suriye'de de 1940'larda başladı İhvan'ın yükselişi. İhvan parlamentoda bazı entelektüel ve siyasi figürler tarafından temsil ediliyordu. 1976-80 arası ise İhvan üyeleri Esad'a karşı savaştı. 1980 sonrası İhvan'a karşı baskı arttı ve 1982'de Hama'da ayırt edilmeksizin bir katliama maruz kaldılar.

2011 Mısır parlamento seçimlerine dönecek olursak; Ashour'a göre İhvan'ın bir darbe beklentisi yoktu ve darbe olduğunda buna hazırlıksız yakalandı. Ayrıca bu açıdan tecrübesiz de bir hareketti. Darbe sonrası Batı tarafından desteklenen bir arabulucuk girişimi oldu. Bunlardan en üst düzeyde olanı ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı William Burns tarafından yapıldı. Ashur'a göre darbe sonrası İhvan Cumhurbaşkanlığı pozisyonunu kaybetti, ve meclis dağıldı ancak daha yumuşak bir şekilde bu geçiş sağlanabilirdi.

Omar Ashur darbe konusunda eski rejimin kimi hassasiyetlerinin etkili olduğundan bahsediyor. Bunlar arasında ABD ve İsrail'le ilgili dış politika konularında stabil durumu gözetmenin önemli bir yeri olduğuna değinen Ashour, bir diğer temel meselenin de üst düzey askerlerin ve askeriye çalışanlarının imtiyazlı konumunun korunması olduğuna dikkat çekti. Bu çerçevede askerin endüstrideki varlığının korunması önemli bir nokta. Zira askerin kontrolündeki endüstriyel üretimden vergi alınmaması sessizce norm halini almış durumda. Ancak Ashour, İhvan dahil siyasi aktörlerin çoğunun bu konularda yeterince hassas davranmadığını belirtti.

Meselenin diğer bir boyutu da bölgesel destek meselesi. İhvan çoğunluk tarafından tehdit olarak görüldü. Liberal kesimden bazıları İhvan'ın siyaset tarzını Vahabi tarzı siyasetle karşılaştırdı. Bölgesel anlamda anti-İhvancı bir söylem oluştu ve bu söylem darbe ve darbe yönetiminin uluslararası meşruiyet sağlamasında gözardı edilemeyecek bir etki yaptı.

Konuşmasının son kısmında, İhvan'ın orta ve üst düzey yöneticilerinin hapis yahut sürgün edilmesine rağmen, İhvan liderliğinin rejimin adaletle hareket ettiğine inandığında uzlaşmaya yanaşabileceğini belirten Ashour, Mısır'ın siyasi düzleminde parti politikası yürütmek için eski rejimin güvenlik hassasiyetlerinin ve asker-sivil ilişkilerinin gözetilmesinin siyasi açıdan doğru bir yöntem olacağını sözlerine ekleyerek konuşmasını sonlandırdı.

KAM Ortadoğu Konuşmaları

Ortadoğuda IŞİD Sorunu

Mehmet Ali Büyükkara

8 Aralık 2014

Değerlendirme: **Mesut Özdil**

Küresel Araştırmalar Merkezi "Ortadoğu Konuşmaları" toplantı dizisinin yirmi birincisinde İstanbul Şehir Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara, "Ortadoğu'da IŞİD Sorunu" konulu bir sunum yaptı. Sunumunda IŞİD'in sosyal ve siyasi zeminine dikkat çeken Büyükkara, Ortadoğuda'ki IŞİD algısını dini, siyasi ve sosyolojik açıdan değerlendirdi. IŞİD'in ortaya çıkışına dair çeşitli uluslararası aktörleri de dahil ederek ortaya konulan komplo teorilerinin gerçekliği yansıtmadığını tarihi örnekler vererek sunumuna başladı. Büyükkara, Irak ve Suriye'nin belirli bölgeleri ele geçirildikten sonra IŞİD'in tüm ümmeti kapsamak iddiasıyla İD (İslam Devleti) adını aldığını belirtti. Kendini selefi olarak nitelendiren IŞİD diğer sünni damarların (ve şiiliğin) ehl-i sünnetin dışında, ehl-i bidata tabi olduğu görüşünü kabul etmektedir. Selefiye destekçilerin tarafından "selefin anladığı şekilde, mezhepler ve tarikatlar öncesi ilk iki neslin yaşadığı gibi yaşamak" anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanında Büyükkara, sünni kaynaklarda yer alan halifelik makamının ve halifeliğin önemine değinerek, halifeliğin IŞİD'in çekim gücünün bir parçası haline geldiğini belirtti. IŞİD kendi liderini halife seçerek olayı farklı bir boyuta taşımıştır. Türkiye'den de çok sayıda ailenin Halife topraklarında (Daru'l-İslam) yaşamak için göç ettiği iddiasını ele alan Büyükkara, IŞİD'in bunun vacip olduğunu dayattığını sözlerine ekledi. Bağdadi'nin bir hutbesinde kendisinin Halife olduğunu ve fetihlerin önünde kimsenin duramayacağını ve tüm müslümanlara düşen görevler sıraladığını; IŞİD sözcüsü Adnani'nin ise hilafetin ilanıyla tüm İslami organizasyonların fesholunduğunu ve hepsinin halifeye biat etmesi gerektiğini açıkladığını ekleyen Büyükkara, ayrıca Bağdadi'nin kendisinin Peygamber hatta Hz. Hüseyin soyundan geldiğini ima ederek meşruiyetini güçlendirme yönünde hareket ettiğini ifade etti. Ancak IŞİD, kendisi de bir selefi hareket olan El Kaide tarafından Haricilik ile suçlanmıştır. Haricilikte Selefilikten daha aşırı bir anlayış olarak Allah'a şirk koşanların doğrudan dinden çıkıp, can ve mallarının helal olduğu anlayışına değinen Büyükkara, Selefilerin ise ara formüller bulunduğunu belirtti.

Büyükkara'nın aktardığına göre, IŞİD köken olarak El Kaide'ye dayanır. Örgütü El Kaide'nin ikinci kuşağına mensup Ebu Musab Zerkavi kurmuştur. 1988 de Zerkavi Afganistan da Ebubekir el-Makdisi ile tanışır. 1990 yılında Ürdün'de "Tevhid ve Cihat" örgütünü kurarlar. Sonrasında Zerkavi Ürdün'de hapse girer, Ürdün Kralı'nın affıyla dışarı çıkar, tekrar Afganistan'a gider ve Şam merkezli yeni bir örgüt kurar. Taliban rejimi çökünce Tahran'a geçiş yapar ve Hikmetyar'ın çiftliğinde kalır. 2003'te Irak'a gider ve Şii Muhammed Bakır el-Hakim'e suikast düzenleyerek şöhrete kavuşur. El Kaide'de olmayan kafa kesme görüntüleri yayınlanır. Bunlar Zevahiri'yi çok rahatsız etmektedir ve gücünü ABD ve Şiiler için kullanması konusunda uyarılarda bulunur. 2006 yılında lider Zerkavi öldürülmeden önce El Kaide ismini terk edip 'Irak İslam Devleti'ni kurduğunu açıklar. Yerine çok önceleri Saddam Hüseyin'in ordusunda subaylık yapan Ömer el-Bağdadi geçer. Ömer el-Bağdadi 2010 yılında ölünce yerine Ebubekir el-Bağdadi geçer. Ebubekir ve kadrosunu meşhur eden olay 500 civarında El kaide militanını Ebu Gureyb hapishanesinden kurtarması olmuştur. Ancak Irak'ta El Kaide ile anlaşamayan ve ABD tarafından da silahlandırıldığı iddia edilen Sahve (uyanış) güçlerinin varlığı IŞİD'in tutunmasını engellemiştir. IŞİD ancak Suriye savaşı çıktıktan sonra Suriye'nin belli kısımları ve sonradan da Irak'ta yaşama alanı bulabilmiştir. IŞİD, Nusra ve Ahrar'ı daha sonradan Sahve'yle aynı safta yer almakla suçlamıştır. Zevahiri'nin stratejisi El Kaide şemsiyesi altında Irak ve Suriye de ayrı ayrı savaşıp daha sonra birleşmekti. Fakat Ebubekir El Bağdadi'nin "Bizler Nusra'yı tanımıyoruz, El Kaide'nin hakemliğini de tanımıyoruz. Sizler I. Dünya Savaşı'ndaki Emperyalistlerin çizdiği sınırlara göre bizi örgütlüyorsunuz" demesiyle işler değişir. IŞİD'in diğer yapıları zayıflatmasıyla savaş muhacirlerinin kendisine sığındığı sıkça konuşulan bir durum. 81 ayrı ülkeden 15000-20000 kişinin katıldığı tahmin ediliyor. Bu arada Suudiler Şiilere karşı Zerkavi'yi desteklemiştir. İran'ın ise ABD karşıtlığı için Tahran'da Zerkavi'nin militanlarını barındırdığı söylenir. Hatta Irak Baas'ı, Suriye Baas'ı ve Zerkavi grubunu biraraya getirmiştir. Yani Büyükkara, IŞİD'in arkasındaki aklın "Baas" olduğunu, Baas'ın arkasındaki aklın ise İran olduğunu iddia eder. IŞİD'in bu çerçevede belli noktalarda farklı zeminlerden destek aldığını söyleyen Büyükkara, Irak'taki IŞİD'in arkasında Suudilerin, Suriye IŞİD'in arkasında ise doğrudan olmasa bile İran olduğu söylenmektedir. Çünkü Suriye'de IŞİD Esat karşıtlarına savaş açmıştır ve IŞİD'in Ayn el-Arap'a kadar gelmesi Halep'in neredeyse düşmesine neden olacaktır. Arap devrimleriyle birlikte demokratik İslamcılığın da hezimete uğraması Radikal İslam fikrini kuvvetlendirmiştir. Sunumunun son kısmında savaş muhacirlerinin ciddi sayıya ulaştığını, Suriye, Irak, Suudi Arabistan hariç tutarsak en fazla katılımın Kuzey Afrika coğrafyasından olduğunu belirten Büyükkara, tüm bu savaş nüfusunun yanında IŞİD'e katılımların demokratik İslamcılığın yarattığı hayal kırıklığıyla yakından alakalı olduğunu ifade etti. IŞİD'e tüm katılımların Selefi kesimlerden olmadığını, geleneksel cemaat yapılarının yaygın olduğu uzak yörelerden de çok miktarda katılım olduğunu belirtir. Ayrıca İnternet üzerinden de ciddi bir iletişim ağı olduğunu belirten Büyükkara, buna "İnternet Ümmeti" adını verir. IŞİD İnternet ağlarını çok iyi kullanmak ve büyük çoğunluğu Batı ülkelerinde topluma entegre olamamış, kimlik sahibi olamamış göçmenleri (yaklaşık 2000 kişi) saflarına kattığını söyledi. Bunun yanında Orta Asya coğrafyasında özellikle demir perdenin çöküşünden sonra Suudi Arabistan'ın desteklediği yollardan İslam'ı öğrenen kesimlerin IŞİD çağrılarına cevap verebilecek kıvama getirildiğini sözlerine ekledi.

Sonuç olarak Büyükkara, İsrail'in olayları dışarıdan takip etmekte olduğunu, Esat muhaliflerinin birbirlerini sindirmesine şahit olduğumuzu, Irak'taki Şii hükümetin düşmesinden Suudi Arabistan'ın memnun olduğunu ve Suriye'deki durumun İran'ı memnun ettiğini iddia etti. Mevcut durum itibariyle bölgedeki en sıkıntılı ülkenin ise Türkiye olduğunu sözlerine ekleyerek sunumunu tamamladı.

KAM Kitap-Makale Sunumları

2008 Ekonomik Krizinin Siyasi Sonuçları

Ziya Öniş

25 Ekim 2014

Değerlendirme: **Mustafa Yağcı**

Küresel Araştırmalar Merkezi "Küresele Kuramsal Bakışlar" toplantı dizininin on birincisinde misafir ettiği Prof. Dr. Ziya Öniş, İktisat ve Toplum dergisinde geçtiğimiz aylarda yayınlanan "Küreselleşme, Gelir Adaletsizliği ve Demokrasinin Geleceği: Kriz Sonrası Eğilimler" isimli çalışmasını merkeze alarak bir sunum gerçekleştirdi.

Öniş, küresel ekonominin hareketliliğine dair son dönemde yaptığı çalışmalara dayanarak 2008'de başlayan küresel krizin "küreselleşmenin demokratikleşmesi" ve "demokrasinin küreselleşmesi" üzerindeki etkilerine yoğunlaşmakta ve "küreselleşmenin demokratikleşmesi" konusunda olumlu gelişmeler görülmekteyken "demokrasinin küreselleşmesi" hususunda çok olumlu bir tablonun ortaya çıkmadığını belirtmektedir. "Küreselleşmenin demokratikleşmesi" kavramıyla 2008 krizinden sonra küresel karar alma mekanizmalarında yükselen güçlerin ne kadar etkisi olduğu üzerinde duran Öniş, özellikle Çin'in önderliğindeki BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkelerinin görünür şekilde "tek kutuplu" dünya sisteminden "çok kutuplu" sisteme geçişte önemli etkileri olduğunu vurgulamaktadır.

"Demokrasinin küreselleşmesi" çerçevesinde ise küresel krizin, ülkelerin demokratikleşmesi açısından ne gibi etkileri olduğunun üzerinde duran Öniş bu konuyu üç ana başlık üzerinden incelemektedir: Siyasal haklar, sosyal haklar ve ekonomik haklar. Öniş'in analizinde bu üç temel hakkın bir arada sağlanmasının küresel bağlamda zorlukları vurgulanmakta ve bunun da demokrasinin geleceği açısından çok önemli sorunlar doğuracağı açıklanmaktadır. Demokratik batı ülkelerinde siyasal hakları temin eden demokratik sistemlerin en büyük sorununun artan gelir eşitsizliği ve azalan ekonomik haklar, bunun sonucu olarak da zarar gören sosyal haklar olduğu vurgulanmakta ve bu sorunların demokrasinin geleceği açısından riskleri belirtilmektedir. Latin Amerika'da Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde siyasal ve sosyal haklarda son yıllarda önemli gelişmeler kaydedilmiş ancak ekonomik büyümenin yüksek oranlarda sürdürülememesi, bu ülkelerdeki kazanımların ne kadar devam edebileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Çin ve Rusya ekonomik ve sosyal haklar anlamında son yıllarda büyük ilerlemeler kaydetmesine rağmen bu ülkeler siyasi haklar konusunda ilerleme kaydetmek yerine daha da kötü bir duruma gelmiştir. Dolayısıyla Çin ve Rusya gibi ülke yönetimlerinin meşruiyetlerini verdikleri siyasi haklardan değil ekonomik ve sosyal haklardaki ilerlemelerden aldıkları söylenebilir.

Bu üç ülke grubunun dışında bir de dördüncü bir ülke grubu vardır ki Türkiye de bu kategoride değerlendirilebilir. Endonezya, Malezya, Meksika gibi dördüncü grup ülkelerini Prof. Öniş "liberal eğilimli hibrid demokrasiler" olarak adlandırmakta ve bu ülkelerde

son yıllarda ekonomik ve sosyal haklarda önemli kazanımlar olmasına rağmen liberal demokrasinin ve dolayısıyla siyasal hakların kurumsallaşması bakımından zorluklarla karşılaşıldığına dikkat çekmektedir. Bu ülke grubuna BRICS üyesi olan Güney Afrika ve Hindistan'ı da ekleyebiliriz. Bu da bize "çok kutuplu" dünya sistemine geçişte BRICS ülkelerinin kendi içlerindeki farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika BRICS içinde nispeten demokratik kurumlara sahip ülkeleri temsil ederken Çin ve Rusya otoriter ülke grubunu oluşturmakta, bu da "çok kutuplu" dünyaya geçişte BRICS'in demokratikleşmeye ne gibi etkisi olacağı sorusuna cevap vermeyi zorlaştırmaktadır.

Diğer yandan Türkiye'de yaşanan pek çok sorunun çoğu insanın düşündüğü gibi Türkiye'ye has sorunlar olmadığına değinen Öniş, sorunlara daha küresel ölçekte bakılması gerektiğini vurguladı. Endonezya, Malezya, Meksika, Hindistan ve Güney Afrika gibi pek çok ülkenin benzer sorunları yaşamakta ve bu sorunlara cevap arayışı içerisinde olduğunu belirten Öniş, sosyal bilimcilere düşenin de Türkiye'nin sorunlarını diğer ülkelerin sorunlarıyla yakın bağlamlarda düşünerek muhtemel çözümlere odaklanmaları gerektiği görüşleriyle sunumunu bitirdi.

KAM PANEL:

Stratejik Derinlik'i Yeniden Düşünmek: *Stratejik Zihniyet* Kitabı Çerçevesinde Bir Değerlendirme

20 Aralık 2014
Değerlendirme: **Hüseyin Etil**

Geçtiğimiz *Aralık* ayında, Küresel Araştırma Merkezi'nin organize ettiği *"Stratejik Derinlik*'i Yeniden Düşünmek: *Stratejik Zihniyet* Kitabı Çerçevesinde Bir Değerlendirme" başlıklı bir panel gerçekleştirildi. Panelde, Küresel Araştırmalar Merkezi ve Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin iki yıla yakın bir süredir birlikte yürüttüğü "Stratejik Derinlik Atölyesi"nin ürünü olan ve Küre Yayınları'ndan neşredilen *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik* adlı derleme kitap çalışması değerlendirildi. Oturum başkanlığını İsmail Yaylacı'nın icra ettiği panelin konuşmacıları, mezkûr çalışmanın editörleri Ahmet Okumuş ve Talha Köse'ydi.

İlk panelist olan Köse, atölyenin ve kitabın arka planını aktarmakla konuşmasına başladı. Ardından *Stratejik Derinlik* (Bundan sonra *SD)* kitabının Türkiye'deki

konjonktürel okuma tarzlarına işaret etti. Ona göre, çok fazla eleştiriye uğrayan *SD*, ne siyaset bilimi, ne uluslararası ilişkiler ne de geniş anlamda sosyal bilim eseri olarak akademik ve entelektüel alanda hak ettiği karşılığı bul(a)madı. Bu tespitiyle kendi dertlerinin *SD*'nin Ahmet Davutoğlu'nun genel düşünce çerçevesinde nereye oturduğunu tespit etmek ve eserin akademik tartışmalarda nerede durduğunu, önerdiği düşünme stilinin, yöntemin ne olduğunu analiz etmek olduğunu belirtti. *SD*'nin akademik ve entelektüel alandaki yersizliğinin analizini ise Köse, kitabın özgünlüğü ve akademik alanın konvensiyonel karakteri aksına oturtarak gerçekleştirdi. "Özgünlük" iddiasını, *SD*'nin hangi açılardan "yeni" olduğunu ve hangi konvansiyonel düşünme kalıplarına sığdırılamayacağını tartıştı. Bu okumaya göre, *SD*'nin öncelikli hedeflerinden birisi Türkiye'ye yeni bir stratejik vizyon yaratma derdinin olmasıdır. Tam da bu "yeni"nin ne olduğunu analiz ederken Köse, *SD*'nin teorik arka-planına ve orada hangi siyasi, entelektüel geleneklerle ve nasıl etkileşime girildiğine özen göstermek gerektiğini belirtti. Ona göre *SD* üç alanda bir meydan okumayı içermektedir; i) Westfalya düzeniyle hesaplaşma, ii) Ulus-Devlet düzeni ve moderniteyle hesaplaşma, iii) Soğuk Savaş düzeniyle hesaplaşma. *SD*'de bu nedenle, eskisiyle yenisiyle Batı merkezli dünya düzenlerine karşı alternatif bir "dünya düzeni" önerisiyle karşı karşıyayız. "Düzen" çerçevesinde geliştirdiği stratejik derinlik vizyonunun "dünya" tasavvurunu Davutoğlu "medeniyet" kavramı çerçevesinde açmaktadır. Metodolojik açıdan bu meydan okumalar, alternatif bir tarih ve coğrafya kurgulamasıyla gerçekleştirilmektedir. Tarihi ve coğrafyayı yeniden yorumlayarak Davutoğlu, *SD*'de önerdiği stratejisini, modernitenin "kırılmacı/kopuşçu" söylemini eleştirerek, medeniyet perspektifine dayalı olarak geliştirdiği "süreklilik motifi" üzerinden işlemekte ve analizine entelektüel, zihni bir "derinlik" katmaktadır. Köse, alternatif bir paradigma arayışında olan Davutoğlu'nun çözülmeyi bekleyen bulmacalarının ise şunlar olduğunu söyledi; "ulus-devletin sınırları dışında nasıl yeni bir coğrafya kurgusu mümkündür, çok-uluslu ve çok-kimlikli yeni bir stratejik zihniyet nasıl geliştirilebilir, sömürgeciliğin çizdiği tarihsel ve coğrafi derinliğe yaslanmayan, suni sınırların dışına nasıl çıkılabilir, Türkiye'ye yeni bir stratejik vizyon nasıl inşa edilebilir?" vb. Ortaya attığı bulmacaların yeniliği ve özgünlüğü nedeniyle, hâli hazırdaki konvansiyonel yaklaşımların körlüğü anlaşılabilir bir olgudur. Bu eleştiriler, *SD*'nin nasıl okunmasına değil, nasıl okunmaması gerektiğine güzel örnek teşkil etmektedir. *SD*'ye yöneltilen eleştiriler, geleneksel teorik ve siyasi duruşların etkisiyle oldukça eklektik, konjonktürel ve hasmanedir. Teorik ve metinsel eleştiriler olmaktan çok pratik uygulamalardan kalkarak ortaya atılan tartışmalar, medyatikleşerek, ama entelektüelleşemeyerek, şu kavramlar etrafında döndü; eksen kayması, orta-doğululaşmak vb. Sığ ideolojik kalıplara/klişelere yaslanan, yarı argüman yarı itham bu ifadeler, *SD*'nin kendi teorik bütünlüğünü, kavramsal tertibatını, düşünsel sistematiğini kavramaktan son derece uzaktır. Bu eleştiriler, SD'nin teorik kurgusu göz önüne alındığında anlamlı değildir. Bu nedenle, yeni yüzyılın şafağında Davutoğlu'nun kaleme aldığı bu tarihsel metin, hem teorik arka-plan ışığında hem de pratik uygulamalar ışığında değerlendirilmeyi hak etmektedir. Köse, *Stratejik Zihniyet* kitabında yer alan metinlerin bu iki talebi karşıladığını belirtti. Ona göre kitap iki tür makale içermektedir; teorik çerçeveyi irdeleyen makaleler ve pratiklerin teoriyle rabıtasına odaklanan makaleler. Köse, konuşmasını iki noktaya daha dikkat çekerek sonlandırdı. Davutoğlu'nun *SD*'de önerdiği çerçeve Türkiye'yi merkeze alsa da, epistemolojik ve metodolojik boyutları itibariyle, "medeniyet" birimi ekseninde tarihin ve coğrafyanın yeniden yorumlanması, sadece Türkiye'ye has olmayıp başka ülkelerde de uygulana-

bilecek bir boyut içermektedir. Bu perspektifle başka ülkeler de stratejik derinliklerini geliştirebilir. Köse'ye göre Davutoğlu, cari uluslararası ilişkiler teorilerinden farklı bir yöntem ve teori önerisinde bulunuyor. Kaldı ki Köse'ye göre *SD* sadece bir dış politika kitabı değil, iç politika açısından da önemli sonuçlar barındırıyor. Medeniyet algısı çerçevesinde çok kültürlü, çok kimlikli yeni bir perspektif ortaya koyuyor.

İkinci panelist Ahmet Okumuş da konuşmasına, yüzü aşkın baskı yapmış bir metin üzerine yürütülen tartışmaların entelektüel ufkunun sığlığına işaret ederek başladı. Okumuş, *SD*'nin fikri katkılarını, teorik zenginliğini, teori-politik bütünlüğü içinde değerlendirildi. Siyasi süreçler üzerindeki etkisini gözlemlediğimiz, Türkiye'nin iç ve dış gerilimlerinin zirve yaptığı bir dönemde kaleme alınan *SD*'yi Okumuş, "etkili bir kitap" şeklinde yorumladı. Ona göre *SD*, yazarı itibariyle İslâmi camialarda yazılmış, farklı mahfillerde müspet ya da menfi karşılıkları olmuş ender kitaplardan biridir. Daha önceleri belki edebiyat, şiir alanda her mahfilden okuru bulunan isimler oldu, ancak, fikri-ilmi düzeyde iddiaları olan, en genel anlamda politik bir tavra da sahip bir eserin ise çapraz bir kuşatıcılığa sahip olması yeni bir olaydır. Peki bu kitabı etkili kılan neydi? İçerik zenginliğine, kapsamına, özüne işaret eden nedenler gösterilebilir, ya da vaktinin gelmiş olduğundan söz edilebilir. Veyahut kişinin uygulama bulması gibi konjonktürel ve epizodik açıklamalar geliştirilebilir. Ancak Okumuş bu nedenlerden ziyade *SD*'nin etkisini daha farklı anlamak gerektiğini belirtti ve şunları söyledi; bazı kitaplar vardır ki "neydik ne olduk kitapları"dır, bir toplumun serüvenini muhasebeleştiren kitaplardır. Bu kitaplar bir kolektif varoluşun serüveninin öyküleştirirler, iz bırakan kitaplardır. Bir de "ne yapmalı" kitapları vardır. Bunlar ise muhasebeden çok programatik olma kaygısı taşıyan ve kolektif bir varoluşa ideal istikamet hatları çıkaran manifesto tarzı kitaplardır. *SD*'yi etkili kılan ise "ne yapmalı" sorusunu "biz neydik ne olduk" sorusu bağlamında işliyor olmasıdır. Başka bir ifadeyle "ne yapmalı" sorusu daha üst bir muhasebe içinde yürütülüyor, ya da muhasebe ne yapmaya doğru genişliyor. *SD*'nin etkisini böyle izah ettikten sonra Okumuş, kendilerinin bu derlemede neyi amaçladıklarını, Köse'nin ikiye ayırdığı makale türlerini biraz daha geliştirerek açıkladı. Derlemenin stratejik zihniyetini şu biçimde formülleştirdi: Köşe taşı olmuş bir kitap hakkında bir derlemenin en az üç işlevi/amacı bulunmaktadır; i) şerh, ii) tahkim iii) eleştiri. Bu üç işlevden ilki olan şerhte amaç, kapalı olanı açmak, yorumlamak, belirsiz olanı deşmek, belli ağırlık noktaları oluşturarak kitabın yorum ufkunu genişletmektir. Şerh ameliyesi değişik biçimlerde değişik öncelikler alınarak gerçekleştirilir. İkinci işlev olan tahkimde ise amaç, metnin teorik çatısını ikmal etmek, takviye etmek veya tamamlamaktır. Tahkimde esasen kendi içinde üç ayrı başlığa ayrılabilir; i) teorik güncelleme, ii) teorik zenginleştirme ve iii) teorik sorgulama. Tahkimin ilk biçimi olarak teorik güncellemede amaç, metnin temel kavramlarının aktüel literatür çerçevesinde yeniden güncellenmesidir. Bu neden gereklidir? Bir eserin kullandığı terminoloji, o kitabın ana ilhamının, sezgilerinin gerisinde kalır. Eş deyişle tezler, kavram örgüsünün mahkûmu olur. Bunun yanında akademik modalar da temel esprinin aşınmasında son derece önemli bir etkendir. Bu nedenle temel tezler, bugün için daha geçerli olan literatürle irtibatlandırılmalı ve kavramlar yeniden işlenmelidir. İkinci tahkim tarzı olan teorik zenginleştirme, metnin temel kavrayışlarının, ortaya koyduğu sezgilerinin, yazarın âşina olmadığı literatürle etkileşime sokarak zenginleştirmek anlamına gelir. Ve son tahkim biçimi olan teorik sorgulama ise, metni özel bir mercekten, yeterince işlenmemiş, ama metinde saklı olan meseleler odağında yorumlanmasından oluşur. Teorik sorgulamalar eseri cari durumdaki literatür bağlamına çeker ve tartışmanın akademik bir gündem olmasında

etkilidir. Son işlev ve amaç ise eleştiridir. Bu perspektiften hareketle Okumuş, *SD*'nin kimsenin ses vermediği entropik bir alana seslenmediğini, Şerh, tahkim ve eleştiri çerçevesinde bir karşılığının olduğunu belirtti. *Stratejik Zihniyet* kitabının değişik düzeylerde üç işlev ve üç amacı içeren makalelerden oluştuğunu belirterek Okumuş konuşmasını noktaladı.

KAM PANEL:

"2015'e Girerken Türkiye Ekonomisi: Yapısal Reformlar ve Zihniyet"

27 Aralık 2014

Değerlendirme: **Yunus Özcan**

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği 2014 yılı Türkiye ekonomisi değerlendirme paneli "2015'e Girerken Türkiye Ekonomisi: Yapısal Reformlar ve Zihniyet" başlığıyla Aralık ayında gerçekleştirildi. Oturum başkanlığını T.C. Merkez Bankası Meclis Üyesi Doç. Dr. Lokman Gündüz'ün yaptığı panelde konuşmacı olarak; T.C. Merkez Bankası Para Politikası Kurulu Üyesi Doç. Dr. Ahmet Faruk Aysan, Albayrak Şirketler Grubu Genel Koordinatörü Doç. Dr. Ömer Bolat ve Odea Bank Ekonomik Araştırmalar ve Stratejiden Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı Serkan Özcan yer aldı.

Lokman Gündüz, Türkiye için kronik hale gelmiş olan bazı problemlerin değiştirebilir ve dönüştürülebilir olduğunu vurguladığı konuşmasında Türkiye ekonomisine has sorunların kalıcı olmasının gerekmediğini ve zihniyet dönüşümü ile aşılabileceğini ifade etti. Bu duruma örnek olarak ise 90'lı yıllardaki kamu borçlarındaki, özellikle iç borç, dengesiz gelişimlerin son on yıllık süreçte fark edilir şekilde büyük bir iyileşme göstererek kronik bir sorun olmaktan çıkmasını verdi.

Bu zihniyet dönüşümünün kolay olmayacağı vurgulayan Gündüz, panelin konu başlığı olan "Yapısal Reformlar ve Zihniyet" söylemi ile bu kalıcılığı kabul etmeyerek farkındalığı ön plana çıkarmak istedikleri bir dönüşüme vurgu yapmak istediklerini söyledi. Konuşmasında ön plana çıkardığı bir diğer nokta ise Türkiye ekonomisinde yaşanan iyileşmelerin bir durağanlık noktasına geldiği ve uzun yıllar bu şekilde gideceği gibi bir algının da zihniyet dönüşümü ile aşılabileceği düşüncesi oldu.

Ömer Bolat konuşmasının başında dünya ekonomisinde son dönemde yaşanan ekonomik kriz ve durgunluğu Amerika, Avrupa Birliği, Japonya, Çin ve emtia zengini ülkeler (Rusya ve Brezilya gibi) açısından değerlendirdi. Bolat özellikle dünya ekonomisinin son yüzyılın ikinci en büyük krizini yaşadığını ve etkilerinin hale devam ettiğini belirterek krizin kaynağı olan Amerikan ekonomisinin ve finans piyasalarının dünya ekonomilerini esaret altına aldığını ve herkesin FED'in ağzından çıkacak bir kelimeye bakar hale geldiğini sözlerine ekledi. Tüm ülkeler içerisinde bakıldığında ABD'nin rezerv paraya sahip olması ve piyasa vermiş olduğu yüksek miktardaki likiditen dolayı geçici olarak daha iyi durumda olduğunu da katılımcılara açıkladı. Türkiye ekonomisine bakıldığında ise 2002-2014 yıl-

ları arasında altın bir dönemin yaşandığını belirten Bolat bununla birlikte açık bir ekonomisi olması nedeniyle dünya ekonomisindeki olumsuz gelişmelerden etkilendiğini dile getirdi. Bolat'a göre bu dönemdeki iyi gelişmeler kaynağını; güçlü liderliğe, güçlü yönetime, siyasi istikrara, ekonomik istikrara ve bundan büyük güç alan özel sektöre borçluydu.

Büyüme ile ilgili olarak ise Bolat, 2010 ve 2011 yıllarında yaşanan yüksek oranlı büyümeler yerine son yıllarda yaşanan daha düşük büyüme rakamlarının sürdürülebilirlik açısından Türkiye ekonomisi için daha uygun olduğunu söyledi. Konuşmasında özellikle yapısal sorun olarak büyüme ile cari açık arasındaki olumsuz ilişkiye de dikkat çekerek işsizliğin azaltılabilmesi için yeterli büyüme oranının önemini vurguladı. Sürdürebilir bir büyüme ve 2023 hedeflerine ulaşılabilmesi için ise özel sektör temelli bir yatırım ve üretim atağına ihtiyaç olduğunu ifade etti. Kamu eli ile yapılan yatırımların özel sektörü geçerek halk nazarında kamunun daha cazip hale gelmesinin ilerleyen dönemlerde sorunlara yol açabileceğine değinerek enerji harcamalarındaki artışa paralel olarak artan cari açık ve yüksek faiz risklerine dikkat çekti. Bolat "Biz 2014 yılını temkinli ve tedbirli bir şekilde bir dengeleme yılı olarak geçirdik. Ben bunu olumlu görüyorum. 2015 yılı için de aynı şekilde temkinli bir iyimserlikle daha iyi olacağına inanıyorum" sözleri ile değerlendirmelerini tamamladı.

Konuşmasına bu tarz değerlendirme toplantılarının önemini vurgulayarak başlayan Ahmet Faruk Aysan ise Amerika'da başlayan krizin tüm dünyayı nasıl etkilendiğinden bahsetti. Dünya ekonomisini ilgilendiren tartışmaların çok hızlı bir şekilde nasıl geliştiğinin örneğini 2008 krizi sonrası güçlenen Avrupa veya Çin gibi ekonomilerin Amerika'nın yerini alması ve "secular stagflation" yani uzun süreli durgunluk tartışmalarında görülebileceğine vurgu yaptı.

Aysan, diğer ülkelerin ekonomik sıkıntıların etkisinden kurtulmak için yapısal dönüşümlerini yaparken özellikle finans anlamında dünyaya daha çok entegre olmuş bir Türkiye ekonomisinin şimdilerde yapacağı reformların 80'ler ve 90'lardaki dönemlerden daha fazla önem arz edeceğini söyledi. Dünyanın ekonomi ve finans merkezinin özellikle, Asya ekonomilerinin güçlenmesi ile, batıdan doğuya doğru kaydığını belirten Aysan, son dönemde açıklanan olumlu ekonomik veriler ile ABD hegemonyasının bir günden diğer güne değişmediğinin gözlemlendiğini de sözlerine ekledi.

"Dünyanın yönetişim düzeni zaman içerisinde nasıl değişti? Bunu Türkiye olarak bizim anlamamız lazım ki kendi dış dünyamıza dair bir politika önerileri üretebilelim. Sadece Türkiye'deki yapısal reformlar değil dünyayı iyi anlayabilirsek aslında o büyümemizi, daha uzun dönemli hikâyemizi, yazma şansımız olur" sözleri ile Aysan Türkiye'nin dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmesindeki gerekliliği vurguladı. Dünyada yönetişim sisteminin Washington Konsensüsü'nden Post-Washington Konsensüsü'ne değişim gösterdiğini ve her şeyi piyasaya bırakmanın yetmeyeceği, "güçlü bir düzenleyici devlet olsun" anlayışının halen devam ettiğini de belirtti. Ayrıca özellikle 2008 sonrasında hızla değişen dünya şartlarının çok iyi okunarak bunlara yönelik politik stratejilerin geliştirilmesinin çok önemli olduğunu ve bu konularda tartışmaların mutlaka yapılması gerektiğini belirtti.

2002 sonrası Türkiye'nin yapısal değişimini sadece siyasal değil aynı zamanda bir ekonomik entegrasyon değişimi olduğu için çok iyi anlaşılması gerektiğini ifa-

de eden Serkan Özcan, Türkiye hem gelişmiş hem de gelişmekte olan dünya ekonomileri ile daha bağıntılı hale geldiği için dünyayı da iyi okumamız gerektiğini vurguladı. Özcan konuşmasında kendisini hem "yeni normal"ci hem de son gelişmelere rağmen "secular stagflation" savunucusu olarak tanımladı ve "secular stagflation"-daki gelişmelerin sadece Amerika kaynaklı olarak değerlendirilmesini doğru bulmadığını, bunun daha global bir durum olduğunu belirtti. 2020 yılının sonuna kadar mevcut durgunluğun tüm dünyada devam edeceğini savunan Özcan, son dönemlerdeki büyüme rakamlarının, faizlerin ve enflasyon oranlarının bu dönemde görülmeyeceğini iddia etti.

Emtia fiyatlarındaki büyük düşüş için ise Özcan, bu düşüşün önemli bir kısmının arz tarafında kaynaklandığını belirterek yeni enerji kaynakları ve bir önceki dönemden gelen yüksek fiyatın da bu arzı artırdığını öne sürdü. 2015 yıl sonu beklentileri için ise; % 5,9 enflasyon, % 3,9 cari açık ve % 4 büyüme oranlarını öngördüklerini açıkladı.

Türkiye ekonomi tarihinde ilk kez 2014 yılında iç ve dış talebin aynı anda ekonomiye pozitif katkı sağlayacağını belirten Özcan, bu durumun ulaşmaya çalıştığımız sürdürülebilir ekonomik büyüme modelini oluşturduğunu anlattı. Bu modelin sağladığı büyümenin 2,5-3 puan olarak gerçekleştiğini ve yapısal reformlarla bu oranın daha da artabileceğini ifade etti. Önümüzdeki dönem için ise emtia fiyatlarındaki düşüş, dünyadaki gelişmeler ve yapılacak reformlar ile Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir bir yola girebileceğini belirtirken bunun olabilmesi için çözüm süreci gibi politik risklerin öneminin de anlaşılması gerektiğini konuşmasında vurguladı.

KAM PANEL:

2015'in Eşiğinde Türk Dış Politikası: Krizler, Fırsatlar, İmkânlar

20 Aralık 2014

Değerlendirme: **Muhammed Yasir Okumuş**

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin 27 Aralık'ta düzenlediği "2015'in Eşiğinde Türk Dış Politikası: Krizler, Fırsatlar, İmkânlar" panelinde Türkiye'de 2014 yılı içerisinde yaşanan politik ve ekonomik gelişmelerin ışığında 2015 yılında Türk dış politikasının seyrine dair öngörüler paylaşıldı. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Prof. Dr. Ali Resul Usul, İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı ve Küresel Siyasi Eğilimler Merkezi Başkanı Prof. Dr. Mensur Akgün, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve Stratejik Düşünce Enstitüsü Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Mehmet Şahin programın panelistleri idi.

2014 yılında küresel fay hatlarında kopuşların olduğunu belirten Ali Resul Usul, Türkiye'nin bu fay hatlarının uçlarında bulunduğunu ve bunun hem fırsatlara hem de sorunlara yol açabileceğini ifade etti. Yakın zamanda Amerikan hegemonyasındaki azalmanın küresel sistem ve Türkiye açısından bölge-

sel yansımaları söz konusu; Suriye meselesi, IŞİD'in ortaya çıkması ve Ukrayna krizi bu durumun yansımaları olarak görülebilir. Türkiye küresel krizlerin tam da sınırlarında bulunması hasebiyle iç ve dış politika üretimi noktasında bu gelişmelerden ciddi biçimde etkileniyor. Özellikle Ukrayna krizi bu gerilimin en açık biçimde görülebildiği alan olarak karşımıza çıkıyor. Dünya, Soğuk Savaş'ın bitmesinden bu yana askeri ve siyasi gerilimin en ciddi olduğu durumla karşı karşıya. Rusya kendisine uygulanan kuşatmayı kırmaya çalışıyor; bunun da başta Türkiye olmak üzere bütün Asya'ya önemli etkileri var.

Asya'da yaşanan gelişmeler Türkiye'nin geleceğini yakından etkileyebilecek potansiyele sahip. Çin'in büyük güçlerden birisi olma yolunda politikalar geliştirmesi de bu kapsamda değerlendirilmeli. Çin'in önemli projelerinden olan "Bir Yol Bir Kuşak" projesi Sincan'dan Avrupa'ya kadar uzayan coğrafyayı kapsıyor ve Türkiye burada kilit bir noktada. Batı dünyası tarafından zaten kuşatma altında olan Rusya bu proje ile Doğu dünyası tarafından da baskı altına alınmış oluyor; dolayısıyla Türkiye baypas edilme tehlikesi altındaki Rusya açısından merkezi bir konuma yükselmiş durumda.

Ortadoğu 2014 yılında Türk dış politikasını en çok zorlayan coğrafyaydı. Türkiye'nin ekonomik entegrasyon ve trans-nasyonal entegrasyon yoluyla birliktelik inşa etmeye çalıştığı bölge, çatışmaların ve bölünmelerin merkezi konumunda bulunuyor. IŞİD'in Musul'u işgali ve Türkiye Başkonsolosluğu'nu hedef alan saldırısı, Kobani'nin yine IŞİD tarafından işgali ve buna bağlı olarak da 6-7 Ekim olaylarının gelişmesi Ortadoğu'ya sınır konumdaki Türkiye'yi yıl içerisinde etkileyen olayların başında geliyor. Mısır'da Sisi'nin iktidara gelmesiyle başlayan süreç ve Filistin'de Hamas ile El Fetih'in birlikte hükümet kurma girişimleri de yine Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını etkileyen etmenler arasında yer alıyor.

Türkiye'nin bu gerilimlere karşı nasıl bir politika izleyeceği sorusu önem arz eden bir soru. Uluslararası siyaset farklı dinamiklerin etkisiyle devletlerin önünü göremediği ve ancak el yordamıyla hareket edebildikleri bir "alacakaranlık dönemi"ne girmiş durumda. Soğuk Savaş döneminde kurulmaya çalışılan sistemin ciddi manada çatlaklar gösterdiği bir süreci yaşıyoruz. Burada belirsizlikler ve artan güvensizlikler devletlerin manevra kabiliyetlerini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye de bunlara bağlı olarak bir güvenlik arayışı içerisinde ve doğal olarak kendisine en yakın güvenlik alanı olan NATO ve AB'ye yöneliyor. Bu noktada Türkiye'nin yeni yol haritasını "alakart Atlantikçilik" olarak tanımlayabiliriz. Zira Türk dış politikası tam manasıyla Atlantik'e bağımlı olmayan ve dengeli ilişkiler yürüten bir politika anlayışına doğru eviriliyor. Rusya'nın yaşadığı kriz bu tarz bir politikanın ortaya çıkmasında etkileyici bir faktör durumunda ve doğal olarak da Batı dünyasından Türkiye'ye eleştiriler yöneltiliyor. Türkiye Batı ve Rusya arasında daha ortada bir politika izleyerek ileride iki tarafı birbirine yakınlaştırıcı bir aktörlük fırsatı yakalayabilir.

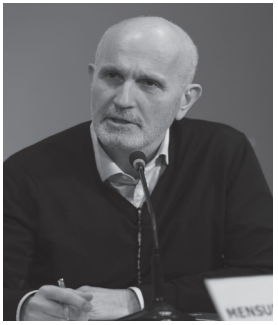

Türk dış politikasının performans değerlendirmesinin yapılmasının oldukça zor olduğunu belirten Mensur Akgün, konuşmasına yaşanan olayların akışının değerlendirilmesinin ve Türkiye'nin hedefleri kapsamında hatalarına dayanarak eleştiri getirmenin mümkün olabileceğini ifade ederek başladı. Türkiye ve ABD ilişkilerini

masaya yatıran Akgün, ABD ile sorunlu ilişkilerin tarihi geçmişi ile başlayan konuşmasının devamında Ak Parti dönemine ve yakın zamanda karşılaştığımız kopuşlara yer verdi. Tarihi süreç içerisinde Johnson Mektubu ve Kıbrıs Harekâtı, Türkiye-ABD ilişkileri açısından olumsuz sonuçları olan iki önemli olay olarak karşımıza çıkıyor. Bunlar ve benzeri olaylar ışığında Türkiye kamuoyunda ABD'ye karşı gelişmiş olumsuz bir yaklaşımdan bahsetmek mümkün; zira kamuoyu araştırmaları da bu sonuçları ortaya koyuyor.

Türkiye ile ABD işbirliğinin temelinde Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin ABD için stratejik bir alanda bulunması yatmaktaydı ve ABD, Sovyetler Birliği karşısında bölgede elini güçlendirmek adına Türkiye ile işbirliği içerisine girdi. Buna ek olarak, 11 Eylül sonrası dönemde Türkiye'deki siyasi modelin ABD tarafından desteklenmesini de dile getirmemiz gerekiyor. Günümüzde ABD ile ilişkilerimizin sorunlu bir mecrada olduğunu söylemek mümkün. Bunun temelinde Türkiye-İsrail ilişkilerinde 2008'de başlayan kopma yatıyor. Türkiye'nin İsrail'e karşı ortaya koyduğu tavır ABD'deki karar mekanizmalarının soru işaretleri ile hareket etmesine sebebiyet verdi. ABD'de Türkiye'nin bir eksen kayması yaşadığı gibi bir algı gelişmeye başladı ve Mavi Marmara sonrası süreçte de bu algı ciddi biçimde gelişti.

Akgün'e göre genel itibariyle Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde konvansiyonel üç sorun karşımıza çıkıyor: İsrail ile ilişkiler, Ermenistan ve Ermeni Lobisi'nin ABD Başkanlığı'nı etki altına alabilecek faaliyetler içerisinde bulunması ve Kıbrıs meselesi. Bu üç sorunun bekası Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde ipotek yaratıyor. Bunlara ek olarak insan hakları noktasında Türkiye'nin ABD'deki imajı da zedelenmiş durumda; Gezi Parkı olayları, sosyal medya yasakları, 17 ve 25 Aralık süreçleri bu imajın oluşmasında temel rol oynadılar. 2015 ve sonrasında Türkiye'nin bu sorunların çözümü noktasında adım atması önümüzdeki yıllarda ilişkilerin tekrar olumlu seyrine girmesi ve Türkiye'nin uluslararası alanda rahatlaması anlamına gelecektir. Bu şekilde Türkiye'nin ABD ve diğer küresel aktörler karşısında pazarlık gücü artacaktır.

Türk dış politikasının en çok zorlandığı alanın Ortadoğu olduğunu belirten Mehmet Şahin, burada yürütülen dış politikayı "oynak coğrafyadaki politika" olarak adlandırdı. Türkiye özellikle 2010 yılı sonrasında Ortadoğu'daki dengelere göre hareket etmekten daha ziyade dış politika yapma girişiminde bulundu. Soğuk Savaş döneminde tamamen denge üzerine kurulu olan siyaset anlayışı bu dönemde yerini aktif rol oynamaya bıraktı. Bu durumun beraberinde riskler getirdiği de yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkıyor.

Bölgenin Türkiye açısından önemli bir özelliği de bölgesel ve küresel çatışmaların odak noktası olması. Mesela, Türkiye hem ABD ile müttefik hem de İran ile komşu; bu iki ülke arasında ortaya çıkması muhtemel herhangi bir sorun Türkiye'nin bölgedeki politikalarını sıkıntıya sokuyor. Benzer ikilemler diğer ülkeler için de geçerli. Bu ikilemlere ek olarak Suriye'deki iç savaş bölgesel bir savaşa ve küresel bir mücadeleye dönüştü. Bölgedeki devletlerin ve küresel aktörlerin burada ciddi çıkar çatışmaları var ki bu da durumu içinden çıkılmaz bir hale getiriyor.

Pek çok dinamiğin bir arada ortaya çıkmasından dolayı Türkiye'nin yakın coğrafyasını oynak bir coğrafya olarak adlandırıyor Şahin. Bölgenin, Soğuk Savaş dönemindeki durgun yapısı Arap Baharı ile beraber yerini daha dinamik bir yapıya bırakmış durumda. Bu dinamizm içerisinde Türkiye Arap Baharı'nın getirmiş olduğu devrimci dalgayı fırsat olarak değerlendirdi, fakat bu dalga geriye dönmüş bulunuyor. Türkiye'nin bu süreçteki retoriğinde başından beri

değer ağırlıklı bir anlayış yatıyor, fakat bu retorik bölgesel ve küresel aktörlerden destek görmüş değil. Bölgedeki ve bölge dışındaki Müslüman aktörler, gayrımüslim azınlıklar ve ideolojik azınlıklar da bu gelişmeleri kendilerine tehdit olarak görüp buna göre hareket ediyorlar. Bütün bu faktörlerden dolayı Türkiye bölgede yalnızlaşıyor.

2014 yılı bölgede yaşanan ayrışmaların had safhaya ulaştığı bir yıl oldu. Burada Türkiye'nin değer-çıkar dengesini, üzerinde ciddi biçimde durarak, yeniden kurması gerekiyor. Ortadoğu Türkiye'nin izlediği politikalar sonucunda bu hale gelmiş değil. Türkiye'nin gelişmelere verdiği tepkiler var, Türkiye'nin boyunu aşan sorunlar da ortaya çıkıyor. Bölgenin yakın geleceği belirsizliğini koruyor ve bu da burada politika yürütmenin zorluğunu gösteriyor. Suriye'deki iç savaş, İsrail-Filistin ilişkileri, İran-Batı yakınlaşması geleceği belirsiz olan konular arasında. Bunlara ek olarak devlet dışı aktörler bölge siyasetinde önemli bir yerdeler. Devlet dışı aktörlerin bu derece aktif ve önemli olması da buradaki komplike yapıyı artırıyor. Ortak bir akıl oluşmadığı sürece Ortadoğu'daki sorunlar devem edeceğe benziyor. Türkiye'nin bu noktada kendi değerlerini göz önünde bulundurarak çıkarlarını korumayı öğrenmesi gerekiyor.

2015'e Girerken Türk Dış Politikası: Krizler, Fırsatlar, İmkanlar

27 Aralık 2014 Cumartesi - Vefa Salonu

Oturum Başkanı

İsmail Yaylacı

Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Konuşmacılar

Ali Resul Usul

Doç. Dr., T.C. Merkez Bankası Para Politikası Kurulu Üyesi

Mensur Akgün

Prof. Dr., Küresel Siyasi Eğilimler Merkezi Direktörü

Mehmet Şahin

Doç. Dr., Stratejik Düşünce Enstitüsü Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler Koordinatörü

Refik Halid Karay, 27.3.1940-10.4.1959

"Yalan pek tatlı olmalı ki, bu günahı dilimizle işleriz."

27.3.1940

"Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi..."

10 Nisan 1939

REFİK HALİD KARAY

Tanınmış hikâyeci, romancı ve gazeteci Refik Halid Karay, 1888 yılında İstanbul'da dünyaya geldi.

Galatasaray Lisesi'nden çıkınca, bir süre Hukuk Mektebi'nde okuyan Karay, İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra gazeteciliğe başladı. 1909 yılında Tercümanı Hakikat gazetesinde çalışırken "Son Havadis" gazetesini kurdu. Bu sıralarda "Kalem" dergisine "Kirpi" takma adı ile mizah, "Eşref" dergisine de zamanın edebiyatçıları üstüne portreler, tanıtma yazıları yazdı. 1913 yılında İttihatçılar yeniden iktidara gelince sürgüne gönderildi.

İktidar el değiştirince 1919 yılında Posta Telgraf Umum Müdürlüğü görevine getirilen Refik Halit Karay, Alemder, Peyam-Sabah ve Aydede dergilerindeki yazılarıyla Anadolu'da başlayan kurtuluş hareketine karşı tavır aldığı için Yüzelliliklerle birlikte yurt dışına çıkarıldı.

1938 yılında af kanunu ile tekrar yurda dönen Karay, Tan gazetesiyle diğer dergilerde hikâye, roman ve fıkralar yazmaya devam etti. 1948 yılında da "Aydede" dergisini tekrar çıkardı.

Çok sayıda kitaplar yayınlamış olan Karay'ın belli başlı eserleri şunlar: Sakın Aldanma, İnanma, Kanma, 1915 - Kirpinin Dedikleri, 1916 - Ago Paşanın Hatıratı, 1918 - Ay Peşinde, 1918 - Sürgün, 1941, Yezidin Kızı, 1939 - Yer Altında Dünya Var, 1953 - Dağdaki Ateş, 1956 - Gurbet Hikâyeleri, 1940 - Kanije Müdafaası, 1909 - Dört Yaprak-lı Yonca, 1957.

Yapıtlarını açık ve terkipsiz bir dille yazmayı benimseyen ve edebiyatımıza çok sayıda eser veren Refik Halid Karay, 1965 yılında İstanbul'da hayata gözlerini kapadı.

Kaynak: *Reşid Halit Gönç'ün Koleksiyonundan Bab-ı Âlî'nin Hatıra Defteri*, Ayhan Yetkiner (haz.), c. 1, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1984, s. 101

Aşk ve Alaka

Şimdiki Durum

Her yer: Sokak, lokanta, tiyatro, sinema, gazino, bar, sandal, otomobil, plâj, klüb, otel, tramvay, tren, mektep, sınıf, konser, hususî ve umumî neresi varsa hepsi… Hulyaya yer kalmamıştır; kadın ve erkek artık laboratuar tahlilinden geçerek ve günlerce, aylarca, hurdebîn ile görülerek incelenmiş, mechul noktası kalmamış bir unsur olduğu için aşk ve alâka bir nazariye değil, müspet bir ilimdir. Eskiden sevilen, "hakikî varlık" değildi; bu varlığın ufacık bir noktasına, mesela bir göz rengine, bir ele, bir bıyık veya bir perçemle kâhküle istinaden kurulan hayaldi. Göz ile görülüp el ile tutulanı değil, dimağımızın süslediği, şahaneleştirdiği hayalet ve hulyayı severdik. Sevdiğimiz, ekseriya o canlı şahıs değildi, onun yerine kalbimizin içine yerleştirdiğimiz büsbütün başka, manevî bir hüviyet idi ve ikisi yanyana gelince arada dağlar kadar fark hâsıl olur, bizi şaşkınlığa uğratırdı.

***

Binaenaleyh bugünün aşklarında bir türlü yanaşılamıyana, ele, avuca sığmayana karşı duyulan tatlı tahassür, şiir, huyla yoktur; fakat maddî ve manevî müsbet ilimlerin, bilme ve tanımanın zevkı, bu büsbütün ayrı keyif mevcuttur. Onun içindir ki, artık, âşık olmayı sevmiyoruz; daha ziyade tanıyıp hoşlandığımızı seviyoruz; sevda, şimdi ilme müstenittir; mamafih unutmamalı ki, ilimde dahi aldanmak ve boşa çıkan bir netice ile karşılaşmak mümkündür..

Refik Halid [Karay], *Üç Nesil Üç Hayat*, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1941 [?], s. 38-39

Tezgahtakiler (İslam Düşüncesi)

Adalet Dairesinin Teşekkülü ve Temel Kavramları

İlker Kömbe

15 Kasım 2014

Değerlendirme: **Volkan Uzundağ**

Medeniyet Araştırmaları Merkezi, Tezgâhtakiler toplantı serisinin Kasım ayındaki üçüncü konuğu, Marmara Üniversitesi SBE İslam Felsefesi Bilim Dalı'nda "Adalet Dairesinin Teşekkülü ve Temel Kavramları" başlıklı doktora tezini tamamlayan İlker Kömbe oldu.

"Adalet dairesi" kavramının kısa formlarının teşekkülü, uzun formlarının teşekkülü ve kavramın temel unsurları ve felsefi-teorik arkaplanı olmak üzere üç bölümden oluşan tezin temel gayesinin, a) "adalet dairesi"nin teşekkülüyle ilişkili olarak bu kavramın İslam siyaset düşüncesine ait çok farklı türdeki eserler vasıtasıyla hem İslam siyaset düşüncesine uyarlandığını hem de zenginleştirilerek meşruiyet ve yaygınlık kazandığını göstermek; b) teorik kısımla ilgili olarak kavramın klasik doğa felsefesi, kozmoloji ve metafizikle olan ilişkisine işaret etmek; c) "adalet dairesi"ndeki 'adalet' unsurunun, İslam siyaset düşüncesindeki çok çeşitli kaynaklarda, karşılaşılan siyasi-sosyal meselelerle ilişkili olarak çok farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlandığını göstermek ve bu kaynakların türlerini belirterek farklılık ve sürekliliklerine işaret etmek olduğunu söyleyen Kömbe, kısa formun bilinen örnekleriyle sunumunu sürdürdü.

Kömbe, Erdişir'den gelen adalet dairesinin kısa formunun ilk şeklinin şöyle formüle edildiğini belirtti: Sultan ancak ordusuyla sultandır; askerler ancak malla askerdir; mal ancak imaretle maldır; imaret de ancak adalet ve iyi siyasetle imarettir. Zamanla Müslüman düşünürlerin buna "şeriat", "melik", "sultan" gibi bazı kavramları eklediğini söyleyen Kömbe, adalet dairesinin (sadeleştirirsek) "adalet cihanın salahının sebebidir; cihan bir bahçedir, onun duvarları devlettir; devlet düzeninin dayanağı şeriattır; şeriatı ancak melik muhafaza eder; melik ancak askerleriyle devleti koruyabilir; askeri toplayan ancak maldır; malın toplandığı sınıf ise raiyyedir; raiyyeyi âlemin padişahına itaat ettiren adalettir" hâliyle, XVI. yüzyıl Osmanlı düşünürü Kınalızâde Âli Çelebi'de son şeklini aldığını belirtti.

Teorik kısma geldiğimizde, "adalet dairesi" kavramının doğa felsefesi, matematik, kozmoloji ve metafizik gibi bilimlerle bağlantılı olduğunu söyleyen Kömbe, bu bağlantıları oldukça açık bir biçimde anlattı. Buna göre, klasik doğa felsefesinde "doğrusal" ve "dairesel" olmak üzere iki tür hareket vardır. Doğrusal hareket, dört unsurdan (su, toprak, hava, ateş) oluşan ve bu yüzden de oluş ve bozuluşa uğrayan ay-altı alemdeki varlıklara, yani yeryüzüne aitken; dairesel hareket, "esir" adlı unsurdan meydana gelen ve oluş ve bozuluşa tâbi olmayan ay-üstü alemdeki varlıklara aittir. Ay-altı alemdeki nesnelerin varlıklarının nâkıs ve ferdiyetlerinin süreksiz oluşu doğrusal hareketten; ay-üstü alemdeki nesnelerin varlıklarının daha tam ve ferdiyetlerinin de daha sürekli oluşunun sebebi ise dairesel hareketten dolayıdır. "Adalet" ve "daire" kavramlarından mürekkeb olan "adalet dairesi" kavramının sem-

bolü ise kare içine yerleştirilmiş daire motifidir. Buradaki daire semaya, yani Tanrı'nın iktidarı ve gücü ile ay-üstü alemi oluşturan ulvî varlıklar arasındaki ilahî nizama işaret eder ve siyasette devlete ve halifeye/sultana karşılık gelir. Kare ise arza, yani ay-altı alemdeki varlıkları oluşturan dört unsura işaret eder ve siyasette de topluma, millete, beşeriyete karşılık gelir. Dolayısıyla "adalet dairesi" kavramı arz ile semanın birlikteliği anlamına geldiği gibi arzın sema tarafından idare edilmesi anlamına da gelir. Başka bir deyişle bu, devlet ile toplumun birlikteliği ve toplumun ilahî nizam tarafından yönetilmesi anlamlarına gelir.

Kavramın madde-sûret, bilkuvve-bilfiil varlık gibi klasik fizik ve metafiziğin kavramlarıyla olan ilişkisini de ortaya koyan Kömbe, daha sonra İslam siyaset düşüncesi kaynaklarında, sosyal-siyasal şartlara bağlı olarak kavramdaki 'adalet' unsuruna atfedilen farklı anlamlara değindi. Örneğin, kılıç gücüyle halka zulmeden keyfî bir idarenin hakim olduğu bir coğrafyada yazılan bir eserde adalet, karışıklığı ve zulmü ortadan kaldıracak güçlü bir sultan ve devlet anlamında kullanılırken; kargaşa ve güvensizliğin nispeten kaldırıldığı ve düzenin hakim olduğu bir coğrafyada ise tarım topraklarının geliştirilmesi, memleketin imar edilmesi ve raiyyenin refahı anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Son olarak, adalet kavramına yer verilen eserlerin türlerine değinen Kömbe, bu türlerdeki üslup farklılıklarından bahsetti. Örneğin, âdab türündeki eserlerde kısa ve özlü sözler kullanılarak ve metaforlara bolca atıflarda bulunularak, eser kime atfen yazıldıysa (sultan/vezir) onu rahatlatmaya yönelik bir üslupla kaleme alınmıştır. Siyasetname/nasihatname türündeki eserlerde ise adalet kısa ve uzun hikayelerle, ders verecek bir üslupla kaleme alınmıştır. Kömbe bu örnekleri çoğaltarak sunumunu tamamladı ve soru-cevap faslıyla toplantı devam etti.

MAM - FAALİYETLER

TEZGAHTAKİLER

İslam Düşüncesi: Adalet Dairesi Kavramı: Teşekkülü ve Temel Unsurları • **İlker Kömbe** 15 Kasım 2014
İslam Düşüncesi: Ruzbehân Bakli Şirazi ve Tevhid Anlayışı • **Paul Ballanfat** 13 Aralık 2014
İslam Düşüncesi: Molla Sadra'da Niyetlilik • **Sümeyye Parıldar** 20 Aralık 2014
Sosyal Bilimler: Kitabın Serüveni ve Günümüz Kitap Yayıncılığı • **Işıl Çobanlı Erdönmez,** 08 Kasım 2014

DÎVÂN TOPLANTILARI

4 Kitap 1 Nazariyat • **İhsan Fazlıoğlu** 06 Aralık 2014
Toward a Critical Neurobiology • **Catherine Malabou** 01 Kasım 2014

TOPLANTI DİZİLERİ

Entelektüeller-9: Aydınlar, Romanlar ve Hakikat • **Mustafa Özel** 11 Ekim 2014
Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler-12: Türkiye'de Kent Sosyolojisi • **Yıldırım Şentürk** 29 Kasım 2014

Tezgâhtakiler (İslam Düşüncesi)

Rûzbehân Baklî Şîrâzî ve Tevhid Anlayışı

Paul Ballanfat

13 Aralık 2014

Değerlendirme: **Tuğba Demir**

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgâhtakiler toplantı dizisinde Galatasaray Üniversitesi Felsefe bölümünden Profesör Paul Ballanfat misafir edildi.

Ballanfat, Şiraz'daki Bağdat tasavvuf kültürünün en mühim temsilcisi ve tamamlayıcısı olduğu halde Rûzbehân Baklî Şîrâzî'nin tasavvuf tarihinde unutulmuş bir figür olduğunu söylerek sözlerine başladı. Ballanfat, Bağdat tasavvufunun etkisinin tarih içerisinde gücünü yitirdiğini, İbn Arabî etkisinin giderek ağırlık kazandığını ve Moğol istilasından sonra da Kübrevî'liğin Anadolu'yu tesiri altına aldığını öne sürdü. Ballanfat'a göre, İbn Arabî ekolü ve Kübrevî tarikati ile birlikte Osmanlı tasavvufu Şiraz ekolünden farklı kendine has bir kimlik kazanmıştır.

Rûzbehân'ın da müntesibi olduğu Şiraz ekolünün takip ettiği Bağdat tasavvufunun ayırıcı özelliği kendine has hakikat düşüncesidir. Heidegger'in "hakikat tanımlarının değişimi, felsefe tarihinde farklı dönemleri açar" sözüne atıfla Ballanfat, Bağdat ekolünün hakikat tanımından İbni Arabî'nin hakikat tanımına geçişte esaslı bir fark ortaya çıktığına dikkat çekti.

Bağdat tasavvufuna göre, "her keşifin kendisi bir örtüdür". Hiçbir zaman sabit bir hakikat yoktur. Her hakikat başka bir hakikati örter. Küfür bir hakikati sabit kabul etmektir, zira gelecek hakikati örter (mahcub eder). Allah'ın zuhuru bir tecelli olduğundan tecellinin yapısı iltibastır, Tanrının giyinmesidir. Tanrı sürekli başka bir libas giyer. Tecelli, zuhurun özüdür. Tecelli iltibas olduğu için Tanrı'nın zuhuru, hem kendisi hem kendisi değildir. Örtmesinin sebebi, Tanrı'nın kıskançlığıdır (Gayyur). Hakikatin kendisi yanılsamadır. Her ne kadar bir yanılsama da olsa, bu yanılsama, bu iltibas yine de hakikatin kendisidir. Tanrının zuhuru, iltibası hep bir mekrdir (tuzak). Çünkü Allah, "hile yapanların en hayırlısı"dır. Hakikatin hakikat olduğu düşünüldüğü anda tuzağa düşülmüş olur.

Ballanfat, Rûzbehân Baklî Şîrâzî'nin tasavvuf anlayışını beş maddede şöyle özetledi:

Tevhid bir şahitlik, bir tanıklıktır. Hz. İbrahim yeniden diriltilmeyi görmek isteyerek tevhide şehadet veren peygamberdir. Tanıklık eden ikinci figür ise Musa'dır. Tanrı kendisini via negativa gösteriyor (dağı patlatarak) ve Musa'nın tanıklığı ise sarhoşluk (mukatil, bayılma, ölme) halinde kendini gösteriyor. Tanıklık, Musa'yı konuşamaz (kekeme) hale getiriyor; tevhide tanıklığın şiddeti, mutlak negativitenin gücü onu sarhoş, yarı ölü halde bırakmıştır. Bu nedenle Musa'nın tanıklığını söze dönüştürecek Harun'a (ayık) ihtiyaç vardır.

Tevhid bir süreç, hareket, yolculuktur. Hem bir yıkım hem bir oluş hareketidir. Bu dinamik karakterinden ötürü hakikat ilgi/uğraşma gerektirir. Tevhid bir bilgi meselesi değil, bir cesaret meselesidir.

Tevhid muvahhidin sıfatıdır, Tanrı'nın değil. Bağdat ekolüne göre Tanrı beden gözüyle görünür. Tanrı gözler ile kendi kendisine görmektedir. Gerçek tevhid 1+1 ile değil, 1x1 ile ifade edilir. Tanrı birin bir ile çarpılmasındaki gibi müşadahe edilmelidir. İspat yönteminde kendinizi bir varlık Tanrı'yı da bir varlık olarak koymak gerekir, ancak ehadiyet söz konusu olduğunda sadece birin bir ile ilişkisi vardır. Muvahhid, Tanrı'nın onun gözünden kendi kendine bakmasına tanıklık edendir. Vahdeti tanımak sadece bir tahakkuktur. Sonunda Tanrı'yı görmek o kadar doygun bir tecrübedir ki, nihayetinde ortada görülecek bir şey kalmaz. Tanrı'yı görmenin özü görememek ya da hiçliği görmektir.

Tevhid, bir hiçlik tecrübesi olarak aktarılamaz bir tecrübe halinde kalır. Tanrı'nın özünü görmek, hiçliği görmektir; anlatılamaz, şath'larla ortaya çıkar. Tevhid gördüğüne dair bir itiraf değil, hiçliğe bir cevaptır.

Tanrı'nın özü bir pozitiflik, doluluk, tözsellik değil, negatiflik, boşluktur. Özü sıfatlarından önce gelmez, sıfatları özünden önce gelir.

Ballanfat, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendinin öz-gözsöz arasında kurduğu dinamik bir felsefi ilişkiden bahsederek ve Türkçe'nin böyle bir metafiziği, bu tevhid anlayışını ortaya koymada taşıdığı güce değinerek sunumunu sonlandırdı. Oturum soru-cevap faslının ardından nihayete erdi.

Tezgâhtakiler (İslam Düşüncesi)

Molla Sadra'da Niyetlilik

Sümeyye Parıldar

20 Aralık 2014

Değerlendirme: **Merve Yamanoğlu**

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgâhtakiler üst başlıklı toplantılarının Şubat ayı konuğu Sümeyye Parıldar'dı. Parıldar, Exeter Üniversitesi'nde "Intentionality in Mulla Sadra" başlığıyla hazırladığı doktora tezi çerçevesinde bir sunum yaptı.

Tezinde Molla Sadra'nın duyular teorisini merkeze aldığını belirterek sunumuna başlayan Parıldar, "Brentano'nun niyetlilikle ilgili paragrafını XVII. yüzyılda yaşamış bir düşünür olan Molla Sadra'ya nasıl uygulayabilirim" sorusu ile yola çıktığını anlattı. Sadra'da lineer değil fakat dairesel bir bilgi sistemi kurma çabasının bulunduğunu anlatan Parıldar, Sadra'nın duyular teorisi üzerinden bunu gözlemlemenin mümkün olduğundan bahsetti. Ayrıca, Sadra'da "niyetlilik" (intentionality) teorisinin temel karakterinin içsel, özneyi ve öznenin yaratma gücünü merkeze alan, tekçi (monist) bir teori olduğu sonucuna vardığını belirtti.

Niyetlilik teorisinin yeni bir teori olmadığını, aksine Aristoteles'ten günümüze kadar süregeldiğini belirten Parıldar, tezinin ilk bölümünde mercek altına aldığı Brentano'nun niyetlilik paragrafından ve Brentano'nun niyetlilik teorisinden bahsetti. Teoriyi Sadra'ya uygularken iki temel metodolojik problem yaşadığından bahseden Parıldar, çalışma boyunca şu soruların her zaman kendisine eşlik ettiğini ifade etti: "Bu çalışmayı yaparken anakronist olacak mıyım? Tarihsel bir metni kendi zamanından soyutlayıp kendi niyetime göre onu şekillendirirken metinde dönüşüme sebebiyet verir miyim?" Parıldar, Sadra'ya niyetlilik teorisini uygulamanın mümkün olduğunu, ancak bunu yaparken yukarıdaki iki metodolojik problemin göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtti.

Brentano'nun niyetlilik teorisi ile Sadra'nın düşüncesinin birbiriyle konuşabilen iki düşünce olduğunu belirten Parıldar; tezde önce kavramsal analiz yoluyla niyetliliği tanımlamaya, ardından da Sadra'nın düşüncesini kendi felsefi iç-bütünlüğü içerisinde ele almaya çalıştığını aktardı. Geldiği aşamada Sadra'da niyetlilik görüşüne en yakın olanın duyu merkezli "vücud-i zihnî" tartışması olduğu sonucuna vardığını belirtti.

Sadra'nın niyetlilik görüşünü anlamak için onun tekçi varlık teorisini anlamanın zorunlu olduğunu belirten Parıldar, Sadra'ya göre tek bir hakikatin farklı varlıklarda farklı biçimlerde tezahür ettiğinin altını çizdi. Sadra'nın tekçi yaklaşımı, Parıldar'a göre, teşkîki (kademeli, dereceli) bir görüştür. Ayrıca Sadra'ya göre, insanın nefsi de hem akleden hem de gören bir karaktere sahiptir. Diğer bir deyişle, Sadra'da nazari faaliyette bulunan ile duyusal faaliyette bulunan nefs aynı nefstir.

Son olarak Parıldar, Sadra'nın "bilen", "bilinen" ve "bilmenin kendisindeki aynılığı" ile ilgili ileri sürdüğü iddialarından söz etti. Buna göre, Sadra'da niyetlilik denildiğinde aslında "ben"in yolculuğundan bahsetmiş oluyoruz. Yani bilen de bilinen de bilmenin kendisi de birdir ve ontolojik olarak kademeli bir yapı ortaya koyarlar. Bu kademeli ontolojik yapı ise sabit değildir; insanın eylemleri ile sürekli bir değişim ve dönüşüm halindedir.

Tezgâhtakiler (Sosyal Bilimler)

Kitabın Serüveni ve Günümüz Kitap Yayıncılığı

Işıl Çobanlı Erdönmez

8 Kasım 2014

Değerlendirme: **Halil Aziz Velioğlu**

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgâhtakiler programının Kasım ayındaki ilk konuğu Işıl Çobanlı Erdönmez'di. Erdönmez, Marmara Üniversitesi İletişim Bilimleri Bölümü'nde hazırladığı **"İletişim Bilimleri Bağlamında Kitap Yayıncılığı ve Yayıncılık Politikalarının Dönüşümü"** başlıklı doktora tezi çerçevesinde bir sunum yaptı.

Konuşmasına, "bilgi" kavramının insanların dil aracılığıyla anlaşmaya başladığı yıllarda ortaya çıktığını ifade ederek başlayan Erdönmez, henüz yazının icat edilmediği sözlü kültür döneminde de insanların duygularını, ihtiyaçlarını bir şekilde ifade etmek zorunda olduğuna işaret etti ve bu problemi aşmak için ilk başlarda mağa-

ra duvarlarına çizdikleri resimlerle deneyimlerini bilgi boyutuna taşıdıklarını belirtti. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçilmeden önce, hem Doğu uygarlıklarında hem de Batı uygarlıklarında mitolojiler ve destanlarla söz konusu bilgi aktarımı devam ettirilmiştir. Milattan önce 3000'li yıllarda Mezopotamya topraklarında hüküm süren Sümer uygarlığının yazıyı icat etmesiyle birlikte bu bilgi aktarımı kalıcı hale gelmiştir.

Böylece, yazı aracılığıyla kayıt altına alındıkları için önceden yaşanmış benzer olaylardan haberdar olunabilmesi sağlanmış ve bilimsel araştırma yapılabilmesinin önü açılmıştır. Ayrıca, toplumlar ve uygarlıklar arasında resmi yazışmalar başlatılarak "diplomasi" denilen kavramın tohumları atılmıştır ve farklı dillerdeki toplumların birbirlerini anlama ihtiyacı "çeviri" kavramının doğmasına sebep olmuştur. Bunların yanında, yazının icadı istikrarın, düzenin, şehirleşmenin ve nüfusun artmasını da sağlamıştır. Çünkü insanlar göç etmektense kendilerini geliştirebilecek araç gereçleri not ederek bulundukları topraklarda kalıcı şekilde ikamet edebilmeyi öğrenmişlerdir.

Yazılanları biriktirme ihtiyacıyla birlikte Doğu ve Batı uygarlıklarında ilk kütüphaneler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreç zarfında kaleme alınan eserler ise parşömenden ipek kağıda doğru bir gelişme gösterirken, ilerleyen dönemlerde matbaanın icat edilmesiyle birlikte bilgiye ulaşım daha da kolay hale gelmiştir. Ancak, matbaa öncesi dönemlerde tek kopya olarak hazırlanan el yazması eserlerin müellifleri isimlerini eserlere yazmaya gerek görmedikleri için "yazar" kavramına henüz rastlanmamaktadır. Matbaanın eserlerin seri bir şekilde çoğaltılabilmesini mümkün hale getirmesinin ardından "yazarlık" mefhumu ve akabinde de yayınevleri ortaya çıkmıştır.

Kitap ve yayıncılığın serüvenini bu şekilde kısaca aktaran Erdönmez, sunumuna, yayıncılığın dönemsel siyasi tabloyla birlikte ele alınması gerektiğini ifade ederek devam etti. Osmanlı-Batı etkileşiminde matbaanın önemli bir yer tuttuğunu belirten Erdönmez, matbaanın icadının ardından Osmanlı'nın Batı'yla ilişkilerini geliştirerek buralardaki teknolojik gelişmeleri daha yakından takip ettiğine işaret etti. Matbaanın Osmanlı'ya getirildiği Lale Devri'nde bu ilişkiler had safhaya ulaşmıştır. Macar kökenli olan ve yabancı dil bilmesinden dolayı elçilik hizmetlerinde bulunan İbrahim Müteferrika, 1720 yılında Sultan III. Ahmet döneminde Vankulu Lügatı isimli ilk eserini yayımladı. Daha sonra İbrahim Müteferrika'nın matbaası aracılığıyla 16 eser daha basılmıştır. Müteferrika'nın ardından Yahudiler ve Rumlar da İstanbul'da çeşitli matbaalar açmıştır. Devlet eliyle ilk matbaa ise, gerekli basım makineleri Fransa'dan getirilmek suretiyle, Matbaa-i Amire adı altında imparatorluğa bağlı resmi bir kurum olarak açılmıştır. Tanzimat döneminde yapılan çeviri faaliyetleri ile ulusal kurtuluş savaşında kurulan telgraf ağları aracılığıyla bilgi aktarım süreçleri ilerlemeye devam etmiştir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra üniversiteler ve yüksek okulların kurulması ile öğretim üyelerinin işe alınmaya başlanması bilgi aktarımını farklı bir düzeye taşımıştır. Yine bu dönemde "tercüme odaları" kurularak Fransızcadan, İspanyolcadan ve İtalyancadan önemli eserler Osmanlıcaya kazandırılmıştır. Harf inkılâbından sonra ise eserlerin Latin harfleriyle basıldığı yeni bir döneme geçilmiştir.

Erdönmez, 1951 yılında Türkiye Telif Hakları Ajansı'nın kurulmasının, hem yeni harflerin tam olarak kabul görmesine hem de Tek Parti Dönemi'nden sonra özellikle genç yazarlar için özgüveni arttıracak bir ortam hazırladığına işaret etti. Renkli kitaplar, çocuk dergileri, ciltli sanat kitapları ve ansiklopediler de bu yıllarda basılmıştır. 1960'lara gelindiğinde onar yıllık aralıklarla yaşanan üç darbe döneminin yayın ve basım hayatını oldukça etkilediğini belirten Erdönmez, yayıncılık ve kültür-sanat açısından 1960 darbesine oranla 1970 ve 1980 darbelerinin daha yıkıcı etkileri olduğu tespitinde bulundu. Bu dönemlerde sayısız kitap toplatılıp yakılmış; yayınevi sahipleri, kitapçılar, yazı işleri müdürleri ve dergi genel yayın yönetmenleri eserlerinden dolayı hapse atılmıştır. 1980 darbesinden sonra Türkiye'de yayın hayatındaki canlanma ise ancak 1990'lı yıllarda

gerçekleşmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) tek başına iktidara geldiği 2002 yılından sonra ise, değişen genel siyasi tablonun yayıncılık hayatı üzerinde ciddi yansımaları olmuştur. Bu dönemde, özellikle tekelleşmiş basın-yayın organlarına karşı tepkisel bir tutum sergilendiği görülmektedir.

Son olarak, Erdönmez, 2012 yılında bazı ülkelerde basılan kitap sayılarına dair bilgiler paylaşarak konuşmasını noktaladı. Buna göre, 2012 yılında Çin'de 241 bin, ABD'de 293 bin, Rusya'da 116 bin, İngiltere'de 149 bin, Almanya'da 82 bin, İran'da 65 bin, Türkiye'de ise 43 bin kitap basılmıştır. Daha sonra toplantı soru-cevap faslıyla devam etti.

Dîvân Toplantıları

4 Kitap 1 Nazariyat

İhsan Fazlıoğlu

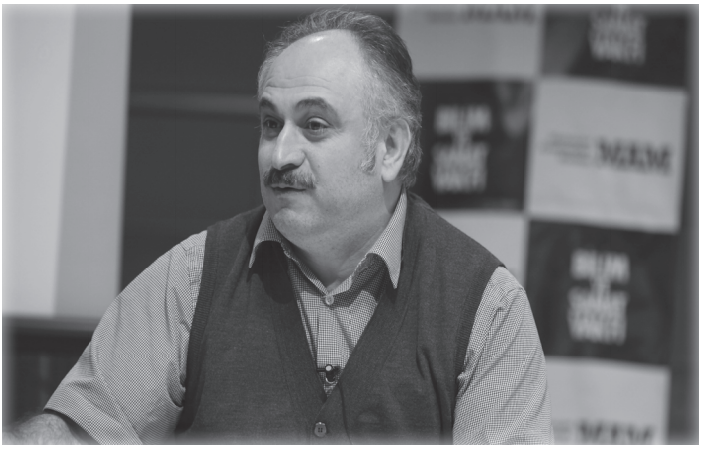

06 Aralık 2014

Değerlendirme: **Harun Süzgün**

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Dîvân Toplantıları'nın Aralık ayı konuğu, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Felsefe Bölümü başkanı Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu idi. Fazlıoğlu, Kasım ayında yayımlanan dört kitabı (K*endini Aramak, Akıllı Türk Makul Tarih, Fuzuli Ne Demek İstedi?, Kayıp Halka*) ile yayın hayatına yeni başlayan *Nazariyat: İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*'nin serencâmı üzerine bir sunum gerçekleştirdi.

Fazlıoğlu konuşmasına, hem Bilim ve Sanat Vakfı'ndaki hocalık sürecinde hem de farklı mekanlarda yaptığı konuşmalar ve söyleşilerde kendisine sıklıkla yöneltilen soruya, niçin kitap yazmadığına veya makalelerini kitap haline getirmediğine, işaret ederek başladı. Bu türden sorulara genellikle Cemil Meriç'in "Kitap bitmiş bir fikrin ifadesidir; dergi ise yolda olan, oluşmakta olan bir fikrin ifadesidir" şeklindeki meşhur sözüne atıf yaparak cevap verdiğini ifade eden Fazlıoğlu, "bitmiş fikir" ifadesini, "tekamül etmiş, belli bir olgunluğa erişmiş fikir" olarak yorumladığını ve hiçbir fikrinde kemal görmediğini düşündüğü için bugüne kadar kitap yayınlamaya çok sıcak bakmadığını belirtti. Kitap yayınlamama sebebini sadece bununla sınırlamayan Fazlıoğlu, beş ana saik üzerinden niçin kitap yazmadığını açıklayarak konuşmasına devam etti.

İlk olarak, üzerinde çalıştığı alanların ikincil çalışmalar açısından dahi yetersiz olmaları hasebiyle tabiatı gereği kitap yazmaya pek uygun olmadığını belirtti. Çoğunlukla yazma eserler üzerinden çalışmalarını sürdürdüğünü ifade eden Fazlıoğlu, arşivlerde her an yeni bir eserle karşılaşmanın konuyu bağlamaya engel teşkil ettiği tespitinde bulundu. Batıda, örneğin, Galilei ile ilgili hemen her açıdan çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, bizde henüz alimlere dair doğru dürüst monografilerin dahi kaleme alınmadığını vurguladı. Bu türden çalışmalar belli bir çerçeveye ulaşmadığı sürece, alana dair her hangi bir kitap kaleme almanın çok kolay olamayacağını belirtti.

İkinci olarak, Fazlıoğlu, bazı meselelere dair eser ortaya koymanın yeni bir bakış açısı, yeni bir teorik inşa gerektirdiğini ifade etti. Bunu gerçekleştirebilmek için de çok ciddi çalışmak gerektiğinin altını çizen Fazlıoğlu, para kazanma veya akademik unvanlar elde etme ve benzeri bir takım saiklerle hareket etmeden salt yeni

bir teorik inşa amacını güden eserler kaleme almanın aslında göründüğü kadar kolay olmadığına işaret etti.

Üçüncü bir sebep olarak, sosyal bilimlerin hangi alanında olursa olsun Türkiye'de telif yapılacak bir dilin henüz temerküz etmemiş olmasını gösteren Fazlıoğlu, bunun için önce bir dilin yaratılması ya da inşa edilmesi gerektiğini ifade etti. Fazlıoğlu'na göre, yazı dili konuşma dilinden farklı olmalı ve söz konusu dilin kendine has terim dağarcığı olmalıdır; bu nedenle, herkesin anladığı bir dille kaleme alınan bir kitapta mutlaka bir problem vardır. Öncesinde bir dil inşa etme derdi olduğu için mevcut dili kullanarak herhangi bir kitap yazmanın çok doğru olmayacağı rahatlıkla söylenebilir.

Dördüncü olarak, medrese metinlerini ziyadesiyle okuduğu için müfid ve muhtasar tarzda yazmaya çalıştığından söz eden Fazlıoğlu, kısa metinlerin günümüz telif eser anlayışına ters düştüğünü ve bu nedenle de bu güne kadar kitap yazmaya pek sıcak bakmadığını söyledi. Kitap yazarken "gevezeliğe" yer vermemek için kendisini terimle düşünmek zorunda hissettiğinin altını çizen Fazlıoğlu, bir kelime atıldığında cümlenin anlamı bozulacak metinler kaleme almaya çalıştığını belirtti.

Son olarak, yazılan metinlerin tartışılmadığı bir ortamda yaşıyor olmasının da kişiyi kitap yazmaya motive etmediğini belirten Fazlıoğlu; Heidegger, metnini sunduğunda onu muhatap alacak bir kamuoyunun var olduğunu, kitap yayınlandıktan hemen sonra birçok değerlendirme ve itiraz yazılarının kaleme alındığını bu noktada hatırlattı. Aynı şekilde, bugün İran'da da bir metin yayınlandıktan yaklaşık bir ay sonra yaklaşık kırk-elli tane kritik kaleme alındığına dikkat çekti. Fazlıoğlu'na göre, Türkiye'de bu tür bir ortamın 1960 sonrasında tamamen ortadan kalktığı söylenebilir. Örneğin 1960'tan önce Necip Fazıl'ın yazdıklarını, tamamen ideolojik gerekçelerle de olsa, dikkate alanlar vardı.

Ancak, bugüne kadar çeşitli dergilerde yayımladığı makalelerini kitaplaştırması yönünde yakın dostlarının taleplerini daha fazla geri çevirmek istemediğini belirten Fazlıoğlu, söz konusu kitapların yayınlanmasında onların büyük bir etkisinin olduğunu söyledi. Dört kitabın aslında dostlarının emeği ile ortaya çıktığını vurgulayarak, gösterdikleri iltifattan ve yayın sürecindeki emeklerinden dolayı kendilerine tek tek teşekkür etti.

Konuşmanın ikinci kısmı ise, *Nazariyat* dergisinin serencâmı üzerineydi. *Nazariyat*'ın, Türkiye'nin birikimini belirli bir iddia çerçevesinde ortaya koymayı hedefleyen bir dergi olduğunu ifade eden Fazlıoğlu, derginin mazisinin aslında 2002 yılına kadar dayandığını belirtti. İlk aşamada, bu faaliyeti internet ortamında yapmak isteseler de çeşitli sebeplerden ötürü o dönemlerde bu fikri hayata geçiremediklerini anlattı. 2011 yılında Kanada'dan döndükten sonra, yaklaşık yirmi kişiden oluşan yeni ve büyük bir çalışma grubuyla dergi üzerine iki yıl boyunca birçok toplantı gerçekleştirdiklerini aktaran Fazlıoğlu, bu toplantıların sonucunda derginin Türkçe'nin yanında İngilizce'de de yayınlanması kanaatinin oluştuğunu ifade etti.

Toplantının devamında, yayın kurulu üyelerinden İbrahim Halil Üçer dergi ile ilgili bazı teknik bilgileri katılımcılarla paylaştı. Derginin senede iki kez, aynı anda hem Türkçe hem de İngilizce olarak yayınlanacağını belirtti. Dergi için seçilen kapaktaki hat yazısının ise, İbn Sina'nın *el-Mübâhasât* adlı eserinden alındığını ve "düşünmek icabete hazırlayan bir yakarıştır" anlamına geldiğini ifade etti.

Son olarak, klasik İslam felsefe-bilim tarihi çalışmalarının büyük oranda oryantalistler tarafından belirlendiğine dikkat çeken Fazlıoğlu; Gazzâlî sonrası döneme, özellikle de Büyük Selçuklu-Osmanlı dönemine ise Batılıların henüz yeni girmeye başladıklarını vurguladı. Bu nedenle, klasik döneme ilişkin metinlere veya çalışmalara da yer verilmesine rağmen, dergide daha çok klasik sonrası döneme ağırlık verdiklerini belirtti. Fazlıoğlu, *Nazariyat* aracılığıyla İslam felsefe-bilim tarihinde temel sorulara; nazariyatın bir unsuru olarak gördükleri kelam, felsefe, bilim, nazari tasavvuf, dil felsefesi, İşrakîlik ve usûl ilimleri çerçevesinde cevaplar vermeyi hedeflediklerinin altını çizdi. Sürekliliğe ve yolda olmaya vurgu yapan Fazlıoğlu, zafere odaklan-

mak yerine, yapılan işe odaklanmak gerektiğini vurguladı ve "ihlaslı olmak kaydıyla, samimi olmak kaydıyla yolda yapacağımız tüm yanlışlar doğrumuza azık olur. Allah yolumuzu açık eylesin" diyerek konuşmasını nihayete erdirdi.

Dîvân Toplantıları

Bir Eleştirel Nörobiyolojiye Doğru*

Catherine Malabou

1 Kasım 2014

Değerlendirme: **Seda Karaköse**

Aylık bir dergi olan *BerlinischeMonatschrift*'in 1784 yılında yayımlanan bir sayısında "Aydınlanma Nedir Sorusunun Cevaplanması" (Beantwortung der Frage: Wasist Aufklärung?) başlıklı Immanuel Kant imzalı bir deneme yer alıyordu. Kant, aydınlanma sürecini kısaca "aklı kullanma cesareti" olarak tanımlamıştı. Bu olaydan tam 200 yıl sonra Michel Foucault da aynı soru üzerine eğilmişti. O yıllarda aynı dergi var olmaya devam etseydi ve "Modern felsefe nedir?" şeklinde bir soru yöneltilseydi; Foucault'nun vereceği cevap "modern felsefe, 200 yıl önce ihtiyatsız bir biçimde sorulmuş olan 'aydınlanma nedir?' sorusunu cevaplama girişimidir" şeklinde olacaktı.

Bir bakıma kim olduğumuzu, ne düşündüğümüzü ve günümüzde yaptığımız eylemleri belirleyen aydınlanmanın; diğer bir deyişle rasyonalite, mantık, düşünme eylemi gibi kavramların mahiyeti nedir? Benlik nasıl inşa edilir, bilinç veya öznellik mümkün müdür? Özgür iradenin varlığından söz edilebilir mi? Eğer özgür irade diye bir şey varsa, eylemleri üzerinde iradî bir güç gösteren insan hangi aşamaya kadar yaptıklarından sorumludur? Farklı geleneklerden gelen filozoflar tarafından defalarca sorulup cevaplanmaya çalışılmış olan bu sorular, Kıta Avrupa felsefesi ile bilişselcilik (cognitivism) gibi neredeyse birbirine düşmanmış gibi görünen iki karşıt felsefi gelenek söz konusu olduğunda, taban tabana zıt cevaplar ortaya çıkarmaktadır. Kant'tan başlayıp Heidegger, Derrida, Foucault gibi isimlerle günümüze kadar ulaşan Kıta Avrupası felsefi geleneği eleştirel bir bakış açısıyla bu sorularla ilgilenmiştir. Görece daha yeni bir saha olan beyin bilimlerinde ise, bilişselcilik oldukça yaygın bir tutum olmakla birlikte insan aklının hiç de bilimsel kabul edilmeyen yönlerini beyinsel süreçler üzerinden modern, bilimsel bir bakış açısıyla masaya yatırmaktadır. Ne var ki günümüze kadar ulaşmış olan kadim felsefi anlayışlarda, düşünme ve akletme eylemini gerçekleştirenin beyin değil, zihin veya ruh olduğu düşünülmektedir.

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, düzenlediği Dîvân Toplantıları'nın Kasım ayı programında Kingston Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden Prof. Catherine Malabou'yu ağırladı. Malabou,birbirine düşman gibi görünen bu iki gelenek (Kıta Avrupa Felsefesi ve Bilişselcilik) arasında "Eleştirel Nörobiyoloji" (Critical Neurobiology) adını verdiği yeni bir alan açarak, nörobiyolojiyi eleştirel bir bakış açısıyla ele almaya çalıştı. Bu iki karşıt geleneği birleştirmeye aday

* Programın orjinal başlığı "Toward a Critical Neurobiology"dir.

olduğu düşünülen şey ise, beynin bilinen bir niteliği olan plastisite (plasticity) kavramı. Türkçeye "yoğrulabilirlik" olarak da çevrilen bu kavram, yaşanan deneyimler sonucunda beynin değişme, dönüşme ve aldığı yeni şekilde kalabilme özelliğine işaret ediyor. Görünen o ki, açılmaya çalışılan bu yeni alan, fikir teatisinin gerçekleştiği bir tartışma platformundan ziyade bir savaş alanını andırmaktadır.

Malabou, bu iki gelenek arasındaki muazzam karşıtlığı daha anlaşılır bir hale getirmek amacıyla, bir Kıta Avrupa filozofu (örneğin, Kant veya Foucault) ile bir nörobiyolog veya bilişselci (örneğin, Joseph LeDoux veya Thomas Metzinger) arasında geçen hayali bir konuşma kurgulayarak işe başladı. Malabou'ya göre, "Aydınlanma nedir?" sorusu üzerinden yürütülen ve "Biz kimiz? İnsan benini nasıl inşa eder? Rasyonalite ve aklın kullanılması nasıl gerçekleşir?" sorularına Joseph LeDoux gibi bir nörobilimcinin verdiği "sen kendi sinapslarınsın (you are your synapses)" veya "rasyonalite beynimizdir" şeklindeki cevaplar, düşünme eylemini gerçekleştirenin zihin veya ruh olduğu görüşünde olan bir Kıta Avrupa filozofu için belki de verilebilecek en kötü cevaptır.

İki farklı gelenek arasındaki bu kavganın izini sürmeye devam eden Malabou, daha sonra "sen kendi sinapslarınsın" yargısında geçen her bir kavramı tek tek analiz ederek konuşmasını sürdürdü. Bu yargının ilk parçası olan "sen" (you), yani aynılık/özdeşlik (identity) veya "ben" (self) ifadesi oldukça tartışmalıdır. Çünkü birbirine karşıt iki geleneği temsil eden filozof ve nörobilimci,"eylemleri gerçekleştiren özne" anlamında "ben/sen/özdeşlik" söz konusu olduğunda, aynı kelimeyi kullanmalarına rağmen birbirinden tamamen farklı manalara işaret etmektedirler. Kıta Avrupası felsefi geleneğine ait bir filozof bu öznenin otonom ve rasyonel olduğunu, kesinlikle beyin olamayacağını düşünmektedir. Buradan hareketle, Foucault'un da ifade ettiği gibi, insanın hiç kimsenin baskısı altında kalmaksızın bağımsız bir şekilde aklını devreye sokması olarak düşünebileceğimiz "aydınlanma"; benliğin, otonom ve bağımsız bir özne olarak inşasıyla gerçekleşen bir süreçtir. Bu açıdan, öznelliğin empirik/biyolojik veriye bağlı olabileceğini söylemek, ben'in özerk ve özgür olmadığını söylemek demektir. Bu anlamıyla öznellik, rasyonalite ilkesinden azade oluşu temsil eder. Foucault, bu nedenle, rasyonalitenin beyinde olamayacağını savunur.

Nörobiyolog, durumun düşünülenden daha kötü olduğunu söyleyecektir. Çünkü ona göre ortada "özne" diye bir şey yoktur: "Sen kendi sinapslarınsın" ifadesi, aslında "sen" diye bir şeyin mevcut olmadığı anlamına gelir. Bu görüşü savunan Alman kognitif bilimci ve filozof Thomas Metzinger, kaleme aldığı Being No One'da bir "ben"e sahip olduğumuz görüşünü reddederek, ben'in bir "şey (thing)" değil bir "süreç (process)" olduğunu söyleyerek tartışmadaki tarafını belirleyecektir. Öznenin tözsel-olmayan (non-substantial) bir karaktere sahip olduğunun neredeyse bir yüzyıl evvel Kant tarafından da ileri sürüldüğünü savunan Foucault'ya göre, ben'in tözsel varlığını reddeden Kant ben'in yokluğundan doğan bu boşluğu rasyonalite fikriyle kapatmaya çalışmıştır. Eleştirel bakış açısından otonominin (ve dolayısıyla rasyonalitenin), "şeyler üzerindeki kontrol ilişkisi", "diğerleri üzerindeki eylem ilişkisi" ile "bir kimsenin kendisiyle ilişkisi" gibi üç genel görüşten köken aldığını ileri süren Foucault, tözsel olmadığı için ben refleksiviteyi sağlayamasa da,

otonomi ve rasyonalitenin ilişkisel karakteri nedeniyle öznellik ve bilinç vardır. Dolayısıyla Foucault, Kant'a göre de ben diye bir "şey" yoktur, fakat yine de o bir bilinçtir.

Ancak Metzinger bu görüşe itiraz edecektir. Metzinger'e göre öznellik ve bilinç, "nöral saydamlık/şeffaflık (neuraltransparency)" veya "saydam ben-modeli (transparent self-model)" adını verdiği belirli nöral süreçlerin ortaya çıkardığı bir yanılsamadan ibarettir. Zihin felsefesinde "fenomenal ben" ve psikolojik ya da bilimsel bağlamda sıklıkla "ben" diye atıfta bulunulan şey, saydam ben-modeli'nin içeriğidir. Ortada "ben" diye bir "şey" yoktur, sadece saydam ben-modelinin fenomenal içeriği vardır. "Bir kimse olmanın öznel deneyimi" ancak saydam ben-modelinin kontrolünde bilinçli bilgi işleme sistemi çalıştığı vakit ortaya çıkar. Bu öznel ben deneyimi, kendisinin içinden bakarak zihinsel eylemlerimizi gerçekleştirdiğimiz şeffaf/saydam bir pencere gibidir: Her şey kendisi aracılığıyla göründüğü halde, kendi kendisinin ne kaynağına ne de varlığına ulaşabilir. Çünkü "ben" denilen şey, aslında kendileri bilinçli olmayan bir dizi nöro-biyolojik sürecin ürünüdür. Beyni inceleyerek bu nöro-biyolojik süreçler üzerinden bilinci bulmaya kalktığımızda kendimizi içinden çıkamayacağımız bir labirentin içinde buluruz. Bu nedenle, söz konusu şeffaflık/saydamlık hiçbir zaman ulaşamayacağımız veya bilemeyeceğimiz, her zaman gizemini koruyacak olan bir tür karanlıktır.

Peki, "Sen kendi sinapslarınsın (You are your synapses)" yargısında yer alan "var olmak (are)" ifadesi hakkında ne söyleyebiliriz? Foucault'nun eleştirinin hiçbir zaman ontolojiyle eş görülemeyeceğinin farkında olduğunu belirten Malabou, bu görüşe benzer şekilde Kant'ın da gerçek bir metafiziksel ontolojinin temellendirilemeyeceğini iddia ettiğini hatırlattı. Ancak bir ontoloji olmasa da, Foucault, eleştirinin kim olduğumuzu, rasyonalite ve insanlığın ne olduğunu bulmamıza yardımcı olacağını söyler. Dolayısıyla Foucault'a göre eleştiri, eylemlerimizin öznesi olma sürecinin nasıl gerçekleştiği üzerinde durur. Diğer bir deyişle, ben'e dair eleştirel yaklaşım, bir teori veya metafizik değil öznenin ne olduğuna dair pratik, ahlaki ve politik bir yaklaşımdır.

"Özgür irade" ve "bağımsızlık" gibi kavramlar tam da bu noktada devreye girer. Bilişselci bir filozof, beyin söz konusu olduğunda bağımsızlık ve özgür irade türünden bir şeyin ortadan kalktığını söyleyecektir. Katı bilişsel çerçeve içinde ne özgür iradeye ne de özgürlüğe yer yoktur: Kararlarımız şeffaf, belirsiz, nesnel beyin süreçleri tarafından meydana getirilir ve bu süreçlerin hiçbirinden sorumlu olmadığımız için eylemlerimizin yol açtığı politik bir sorumluluktan da söz edemeyiz. LeDoux'nun ortaya koyduğu yargının hala çok metafizik bir karakter taşıdığını ileri süren Metzinger, epistemik açıdan ele alındığında, özne kendi iç dünyasından, nöronlarından, beyninden haberdar olamadığı için aslında sinapsların bize ait olduğunu dahi söyleyemeyeceğimizi, bu nedenle "benim beynim" şeklinde bir ifade kullanmanın anlamsız olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla, "Sen kendi sinapslarınsın (You are your synapses)" yerine "Sen bir grup sinapstan ibaretsin (You are a bunch of synapses)" demek daha doğru bir kullanım olacaktır: Beynin kendi kendini izleyen bir iç gözü ya da hisseden ayrı bir duyusu yoktur ve öznenin bakış açısından bilinç kadar beyin de şeffaf ve ulaşılmazdır. Kalbimizi hissedebilir ya da deneyimleyebiliriz, fakat beynimizin öznel deneyimine sahip olmamız imkansızdır.

LeDoux'un öne sürdüğü yargının son terimi olan "sinaps"ı tartışarak analizini sürdüren Malabou, birbirine düşman iki gelenek arasındaki uyuşmazlığın belki de bu terim aracılığıyla çözülebileceğini ifade etti. İlk olarak 1897 yılında Charles Scott Sherrington tarafından kullanılan "sinaps" kavramı, beyindeki olası tüm işlevleri (algı, hafıza, duygu ve düşünme gibi) gerçekleştirmek amacıyla nöronlar arasındaki iletişimi sağlayan etkileşim kanallarına işaret eder. Genetik altyapı tarafından belirlenen yönleri olmasına rağmen sinapsların organizasyonunda kişinin bizatihi yaşadığı deneyim-

ler de çok yüksek bir rol oynar. Bahsedilen bu bağlantı noktası, hareketsiz ve değişmez değil aksine dinamik ve değişkendir. Beyinde herhangi bir eyleme karşılık gelen sinaptik bağlantılar o eylem tekrar edildiğinde sağlamlaşıp boyut olarak büyürken, kullanılmadıkları zaman incelir ve zayıflarlar. Sinapsların en basit şekliyle ifade edilen bu nitelikleri "plastisite" olarak adlandırılır. Bu özelliği sayesinde beyin kendisinin dışındaki birtakım etkenler aracılığıyla şekil alabilirken aynı zamanda kendisine şekil de verebilir.

Birbirine düşman iki felsefi geleneğin arasında bir diyalog kurabilmek için beynin bu plastik karakterine başvuran Malabou, her ne kadar bilinçliliğin kaynağına ulaşılamasa da, plastisite sayesinde eşsiz kılınan her beynin bir diğerinden farklı bir öznellik ve bireysellik ortaya çıkardığını savundu. Klasik anlamdaki gibi bir bilinç olmayabilir ya da bilincin kaynağına erişilemeyebilir fakat plastisite sayesinde her beyin biricik olduğu için bir bireysellikten ve öznellikten söz edilebilir. Dolayısıyla, bir taraftan bilişselcilerin savundukları gibi beynin şeffaf bir karakterde, diğer taraftan da plastik karakteri nedeniyle her bir beynin kişisel ya da öznel bir organ olduğunu söyleyebiliriz.

Konuşmasının sonlarında Malabou, öznelliği mümkün kılan plastisite'nin sorumluluk için gereken zemini de oluşturduğunu belirtti. Plastisite sayesinde, her iki geleneği de dışlamadan, eylemlerimizden sorumlu birer özne oluşumuzu temellendirmiş oluruz. Ancak plastisite'nin her iki gelenek için farklı bir karşılığı olduğunu da hemen eklemek gerekiyor: Foucault, tarihselliği içinde öznenin kendi kendisini şekillendirmesiyle ya da icat etmesiyle kurulan plastisitenin politik olduğunu (politik plastisite) söylerken; Metzinger gibi bilişselcilerise, yaşam içinde edinilen her deneyimin beyindeki sinaptik bağlantıları dönüştürdüğünü ileri sürerek plastisitenin biyolojik olduğunu (biyolojik plastisite) ifade ederler. Diğer bir deyişle plastisite hem tarihsel hem de biyolojik bir karaktere sahiptir. Böylece, eylemlerimiz veya tercihlerimiz benliğimizi inşa edip ve dönüşeceğimiz insanı belirlediği için politik açıdan sorumluluk kavramı varlığını sürdürmeye devam ederken, özgür irade ve sorumluluk kavramları biyolojik açıdan da ele alınabilir bir hal alacaktır.

Entelektüeller Toplantı Dizisi-9

Aydınlar, Romanlar ve Hakikat

Mustafa Özel

11 Ekim 2014

Değerlendirme: **Özlem Bildik Şanlı**

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Entelektüeller Toplantı Dizisi'nin dokuzuncu ve son oturumunun konuğu, Bilim ve Sanat Vakfı Başkanı ve İstanbul Şehir Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Mustafa Özel'di. Özel, "Aydınlar, Romanlar ve Hakikat" başlıklı konuşmasında romanlar üzerinden aydınların hakikatle ilişkilerini irdeledi.

Özel, konuşmasına insanın hakikatle ilişkisinin ancak diyalogla mümkün olabileceği noktasından hareketle başladı. Özel'e göre aydın, münevver veya entelektüel, tanrıyla ve ruhlarla diyaloğu açısından "karanlıkta gö-

ren" anlamına gelen Şaman'a benzetilebilir. İnsanlığın karanlıktaki yolculuğunda, bakışları karanlığı delecek kişilere her zaman ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapan Özel herkesin kafa yormadığı konular üzerinde düşünen butürden kimselerin değişik isimler altında farklı toplumlarda ve çağlarda her zaman mevcut olduğunu belirtti. Bu nedenle, entelektüelin kim olduğunu anlamak için öncelikle şamanın, brahmanın, mandarenin, peygamberin, filozofun ve münevverin kim olduğunu konuşmak gerektiğini söyledi. Özel'e göre, romancılar bu zincirin son halkasını oluşturur.

Bir diyalog içinde olmadan hakikati (ferdin hakikati, toplumun hakikati veya mutlak hakikat) hissetmenin mümkün olmayacağını söyleyen Özel, fizikokimyacı Ilya Prigogine'in "laboratuvarda maddenin iç dünyasındaki o gizemli serüvenle hakiki bir diyalog kurulmadan maddenin anlaşılamayacağı" sözüne atıfla, fen bilimlerinde dahi hakikatlerin ancak diyalogla bilinebileceğini belirtti. Birey ve toplumla ilgili olan-biteni anlamaya odaklanan felsefede de durum bundan farklı olmamasına rağmen, son 400-500 yıldır felsefe Sokratik diyalogdan kopmuş bir haldedir. Oysa, Eflatun gibi filozofların eserleri her zaman birçok farklı görüşü, kavrayışı ve argümanı yansıtan diyaloglar şeklinde kaleme alınmıştır.

Romanın çok sayıda sesin veya anlayışın yansıtıldığı bir ortak/çoklu kavrayış metni olduğunu ve insanın hakikatle irtibatını daha sahici kıldığını belirten Özel, bu anlamda romansal anlatımın karşısına, ancak monolojik/tek sesli veya tek akışlı "tez" türündeki felsefi toplumbilimsel eserlerin koyulabileceğini ifade etti. Fakat bu tür eserler gerçekliğin hissedilir şekilde yansıtılabilmesi noktasında oldukça yetersiz kalmaktadırlar.

Roman söz konusu olduğunda 1550-1950 yıllarını kapsayan yaklaşık 400 yıllık bir geçmişten bahsedilebileceğini ifade eden Özel,konuşmasını, bu dönem içinde kaleme alınmış önemli bazı romanlar üzerinden sürdüreceğini ifade etti. Özel, son 400 yıl yerine 4000 yıllık bir süreç dikkate alınacak olsaydı, "iktidar", "hırs", "medenileşme" gibi romanlarla ilişkili birçok kavramı bir arada bulundurduğu için roman addedilebilecek ilk eserin aslında Gılgamış Destanı olması gerektiğini belirtti. Gılgamış'ın başına tanrılar tarafından sarılan ve hayvanlar arasında büyümüş bir insan olan Enkidu'nun ehlileşmesi/medenileşmesi için kadın figürü kullanıldığına dikkat çeken Özel, kadının medenileştirmenin en temel aracı olduğu fikrinden hareketle *Gılgamış* ve Emile Zola'nın *Kadınların Cenneti* (*The Ladies' Paradise/Au Bonheur des Dames*) eseri arasında bir paralellik kurulabileceğini ileri sürdü. Özel, ayrıca, zenginliğini kendi dışındakilerden korumak amacıyla yapılmış yüksek surlara sahip Urug şehrinde geçen Gılgamış Destanı'nı kendisinden yaklaşık 3000 yıl sonra yazılmış Oğuz Kağan Destanı ile karşılaştırarak, Gılgamış'ın modern romana olan yakınlığına vurgu yaptı.

Özel, son 400 yıllık roman tarihinin ilk örneği olarak kabul edilen *Don Kişot*'u ele aldı. *Don Kişot*'un kendinden sonra yazılmış romanların çoğuna (Balzac'ın kimi eserlerine, Joseph Conrad'ın, Zola'nın ve Mark Twain'in eserlerine, *Robinson Crusoe*'ya vd.) model oluşturduğunu belirtti. Özel'e göre, hayalperest bir figür olan, şövalye kitapları okuyan ve halsiz bir ata binip yel değirmenleriyle savaşan Don Kişot, bir kahraman olarak son 400 yılın en ciddi, en hüzünlü kahramanıdır ve genel anlamda "çözüm"ün ne kadar zor olduğunu, kolaycılığın ise matah bir şey olmadığını hissettirmektedir."Doğruyu söylemek için ancak meczup olmanın gerektiği (veya hakikatten söz edenin meczup olarak görüldüğü) yeni dünya düzeninde şövalye ideallerinin artık gülünç bir şey olduğunu anlatmaya çalışan Cervantes'in Don Kişot'u ilkelidir ve kitaba uygun (hikmetli) yaşamanın simgesidir" diyen Özel, "kitaba uygun eyleme" teması açısından Mark Twain romanlarını (*Huckleberry Finn* ve *Tom Sawyer*), "doğruyu dile getirmenin meczupça oluşu" açısından da Dostoyevski'nin Budala'sını Don Kişot'la karşılaştırdı.

XX. yüzyıla kadar genel olarak Batı romanının serüvenci tipteki kahramanları dünyaya açılırlar ve dar

alanda paslaşanların veya bir odada bunalım geçirenlerin romanı başlar. Çünkü dünya fethedilmiş, paralar kazanılmış, rahat rahat bunalım geçirmeye zemin hazırlanmıştır. Bu zeminden hareketle Özel, ikinci olarak, Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* romanını ele aldı ve bu romanın Batı toplumunda var olan temaların çoğunu içerdiğine vurgu yaptı. Robinson'un, kendisi-

ne daima serüvenciliğin tehlikeli olduğunu telkin eden babasının hakimiyetinden kurtulmaya çalıştığına işaret eden Özel, 400 yıllık romansal tarihin "bir toplumun baba egemenliğinden kurtuluşu veya babaya başkaldırı" şeklinde okunabileceğini belirtti. Bu açıdan, Andre Gide'in *Kalpazanlar* romanına da değinerek kitapta yer alan bütün baba figürlerinin olumsuz yönlerinin bulunduğuna işaret etti. Dolayısıyla, günümüz modern toplumunun, özellikle da Batı toplumunun babasız oluşunun ilk nüvelerine bu eserlerde rastlamak mümkündür. Ayrıca, işleri ilerletmesine rağmen Robinson Crusoe'nun bir türlü tatmin olmayışı gibi noktalara atıfla romanda kapitalizmin izlerinin de görüldüğünü vurgulayan Özel; Robinson'un adada tabiata karşı başlattığı mücadeleden, tanrıya ihtiyaç duymamasından, çok-uluslu emperyal bir yapı kurmasından ve ayrılırken bile tapusunu kimseye bırakmayacağını söylemesinden hareketle romanda sosyolojik açıdan çok önemli temalar bulunduğuna dikkat çekti.

Özel'in ele aldığı bir diğer önemli roman, Fransa'nın XIX. yüzyıldaki önemli yazarlarından olan Balzac'ın *Muhteşem Godisar* (*The Illustrious Gaudissart*) adlı eseriydi. Özel, Gaudissart'ın kendisinin icat ettiği bir finansal araç olan poliçeleri satması sırasında karşılaştığı meczuba dikkat çekti ve meczup karakterinin yeni dünya düzeninde karşılaşılan tuhaflıklarla mücadelesine vurgu yaptı.

Konuşmasına, XIX. yüzyılın Fransa'daki diğer önemli ismi olan ve toplumbilimsel-deneysel romanlar yazan Emile Zola'nın *Les Rougon-Macquart* serisiyle devam eden Özel, Rougonların Serveti'nde konu edilen sosyoekonomik düzenin değişimine değindikten sonra Zola'nın diğer önemli eseri olan *Kadınların Cenneti*'ni (*Au Bonheur des Dames*) ele aldı. Özel, tüketmeyi insanlara öğretmeden üretimin anlamsız olacağı, insanın tatmin edilebilir biyolojik ihtiyaçları yerine sınırsız psikolojik ihtiyaçların geçirilmesi, alışveriş merkezlerinin ve reklamların tüketim eğitimi üzerindeki rolü ve kadının bu eğitim sürecinin ana nesnesi olması gibi birçok temanın bu romanda bir arada işlendiğini belirtti.

"Modern duruşu bir yerden başlatacaksak eğer, *Faust*'tan başlatmalıyız" diyen Özel, Goethe'nin *Faust*'undaki insan-şeytan diyaloğuna, insanın şeytanla yaptığı mukaveleye ve Mephisto'nun bilgi bakımından emniyet ve haz bakımından da süreklilik vaadlerine dikkat çekti. Mukavele sürecinde Mephisto Faust'a istediklerini verecek ve Faust da bunun karşılığında ruhen Mephisto'nun kölesi olacaktır. Buna rağmen her şey ters gider ve Faust'un bu mukaveleden olumlu hiç bir kazanımı olmaz.

Özel, Batı'daki örneklerden sonra romanın Türkiye'deki tarihine geçiş yaparak bizde romanın kabaca 1850'lerde başladığını ve 1950'lere kadar uzandığını söyledi. Halit Ziya'nın en önemli ilk temsilcilerden sayılabileceğini ve Ahmet Mithat Efendi'nin (*Müşahedat* gibi eserleriyle) romana zemin hazırladığını belirten Özel, *Hançerli Hanım Hikayesi, Akabi Hikayesi* gibi eserlerin Türk romanı için önemli ilk örnekler arasında yer aldığını ifade etti. Ardından, *Altın Aşıkları* kitabı

üzerinden, Fransız romanında adeta yüksek finansçı şeklinde resmedilen ve toplum tarafından imrenilen bir statüde gösterilen "tefeci" karakterine Ahmet Mithat Efendi'nin olumsuz nitelikler yükleyip hakir bir iş olarak göstermeye çalıştığını vurguladı.

"İntihar" fikri açısından da ilk Türk romanlarını değerlendiren Özel, buna örnek olarak Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah* adlı eserini verdi. Romanın gidişatına bakıldığında, sonunda intihar edeceği beklenilen bir gencin eylemi gerçekleştirmeyi düşündüğü esnada annesinin kendisine seslenmesiyle birlikte bu fikrinden vazgeçtiğini hatırlatan Özel, intihar fikrini çok sık kullanan aynı dönemdeki Batı romancılarına kıyasla bizdeki romancıların kahramanlarını bu tür bir eyleme sürüklemediklerine dikkatleri çekti.

Ayrıca Özel; Yakup Kadri ve Kemal Tahir gibi isimlerin de Türk romanı için oldukça önemli bir yere sahip olduklarını belirtti. Örneğin, Kemal Tahir'in sosyolojik meseleleri Emile Zola gibi bir anlatımla sunduğunu ve Köy Enstitüleri'ni konu alan *Bozkırdaki Çekirdek*'i-ni Balzac'ın *Köy Hekimi* romanıyla karşılaştırdı. Özel, söz konusu iki roman karşılaştırmalı okunduğu vakit, bu toplumda Köy Enstitüleri gibi bir projenin başarılı olamamasının sebeplerinin daha iyi anlaşılabileceğini belirtti.

Konuşmasının sonlarında, bu ve benzeri okuma biçimlerini mümkün kılışına bakarak, Mihail Bahtin'in, romanın diyalojik anlatımının gerçekliği üst düzeyde yansıtabildiği düşüncesini yineleyen Özel, hayali bir kurgu olduğu gerekçesiyle romanın hiçbir zaman küçümsenmemesi gerektiğini belirtti. Felsefe ve onun devamı sayılabilecek bütün modern sosyal disiplinlerin birer kurgu olarak gördükleri romanı genellikle küçümsediklerini ileri süren Özel, gerçekliği üst düzeyde yansıtan diyalojik karakterdeki romanın anlatımıyla karşılaştırıldığında, bütün o disiplinlerin tek sesli felsefeler olduklarını ve anlatımda gerçekliğin yansıtılması açısından da romanlardan çok daha zayıf kaldıklarını söyledi. "Roman, dürüst ve açık bir kurgudur; diğerleri ise, kurgu olmalarına rağmen bunu gizlerler ve hakikatin sesi olduklarını iddia ederler" diyen Özel, modern hakikatin dilinin roman olduğunu belirtti ve roman kanalının 1950'lerden itibaren "yeni roman" veya "görsel roman" addedilebilecek sinema tarafından sürdürülmekte olduğunu söyleyerek konuşmasını tamamladı.

Türkiye'de Kent Sosyolojisi

Yıldırım Şentürk

29 Kasım 2014

Değerlendirme: **Metin Demir**

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin on ikincisini düzenlediği Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi'nin Kasım ayı oturumunda Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim görevlisi Yıldırım Şentürk misafir edildi.

Şentürk, kent çalışmaları alanının çok geniş olduğunu, şehir de yapılan birçok çalışmanın kent sosyolojisi başlığı altına alınabilse de bunların ne kadarının "kent sosyolojisi" başlığını hak ettiğini soruşturmaya açarak konuşmasına başladı. Kent sosyolojisi alanındaki ilk çalışmaların, "kent"in veya "kır"ın ne olduğunu tespit etmeye yönelik sorular etrafında yürütüldüğünü

belirten Şentürk, özellikle Chicago Ekolü ile birlikte kentin kuramsal anlamda ele alınmaya başlandığına dikkatleri çekti. Şentürk, Türkiye'de de daha çok Chicago Ekolü ve Modernleşme Ekolü'nün iç içe geçmiş halinin kullanıldığını öne sürdü.

Chicago Ekolü'nde "beşeri ekoloji" denilen yöntemle, kentin içinde kullanıcıların kaynaklardan nasıl faydalandığı haritalanmaya çalışılır. Türkiye'de özellikle şehir ve bölge planlamacıları bu kuramı kullanarak şehirdeki mekansal değişimleri demografik olarak incelediler. Şentürk'e göre, Chicago Ekolü'nün en önemli handikabı, tüm değişimleri nötr bir şekilde algılaması ve bunları doğal değişimler olarak görmesidir. Türkiye'de ise beşeri ekoloji yaklaşımına Modernleşme Ekolü de dahil olmuştur. Şehrin nasıl modernleşerek Batılı şehre nasıl adapte olabileceği ve geleneksel olanın modern olana nazaran nasıl dönüşebileceği tartışması gündem edilmiştir. Gecekondu ve enformal sektör, gelenekselin modern şehir dokusu içindeki kalıntılar olarak görülmüştür. Modern durumlar araştırma konusu değil, çözüm şeklinde sunulmuştur. Örneğin, inceleme nesnesi Nişantaşı değil, Gazi Mahallesi ve Sultanbeyli olmuştur. Çalışmaların ağırlık merkezine ise konut sorunu yerleşmiştir.

Bu yaklaşımlara cevap ekonomi-politik araştırmalardan gelmiştir. Beşeri ekoloji ve modernleşme kuramlarına karşı, gecekondu, enformel sektör ve benzeri sorunların ardında kapitalist üretim biçiminin yeniden üretiminin yer aldığı iddia edildi. Özellikle Manuel Castells'in çalışmalarının şehir sorunlarının yalnızca bir yönetim meselesi değil, kapitalizm ile bağlantılı meseleler şeklinde anlaşılmasına katkı sağladığını belirten Şentürk, 80'lere doğru gelindiğinde küreselleşme tartışmalarının kent çalışmalarının ana gündem maddesine dönüştüğünü ifade etti. Küreselleşme çalışmaları ile birlikte şehir araştırmaları da ilginç bir şekilde daha coğrafi bir karaktere büründü. David Harvey ve Saskia Sassen gibi araştırmacılar mekanın hala önemli olduğunu, ekonomik etki için coğrafi bir organizasyon gerektiğini öne çıkardılar.

Şentürk'e göre, Türkiye'de doğrudan bu tarz çalışmaları gerçekleştirmek yerine çoğunlukla David Harvey ve Richard Sennett gibi yazarların çevirisiyle yetinilmiştir ve mesele daha çok "İstanbul bir dünya kenti olacak mı olmayacak mı?" tartışması etrafında dönmüştür. Tüm kentsel operasyonlar şehrin dünya şehri olmasına, marka değerine katkı olarak görülmeye başlanmıştır. Günümüzde kentle ilgili "kültür başkenti" ve "metropol" gibi zihinsel imgeler oluşturulduğunda emek, eşitsizlik, üretim gibi bir çok faktör ve toplumsal sorunlar da göz ardı edilmektedir. Bu durumda bütün çalışmalar ya finans ya da hizmete yönelmiş duruma gelir. Dolayısıyla bu tarz dönemleştirmelerde kullanılan tanımlar sorunları ve çalışma konularını da belirlemektedir. Kentler "dünya şehri"ne dönüştürülürken aynı zamanda yeni eşitsizliklerin yaratıldığı ve dünya şehri imgesinin büyüsünün bu eşitsizlik meselesini görmeyi engellediği büyük oranda gözlerden kaçmaktadır.

Toplumsal ve yönetsel pratiklerle mekansallığın nasıl iç içe geçtiğini göstermek amacıyla finans çalışanları üzerine yaptıkları çalışmayı örnek veren Şentürk, bankaların çalışanlarını yeni iş kolları, operasyon merkezleri ve rotasyonlarla mekanın belirli bölgelerine nasıl yerleştirdikleri üzerinde de kısaca durdu. Ayrıca, sakatlık üzerine yaptığı araştırmada da mekanın toplumsal ilişkilerde nasıl belirlendiği ve tanzim edildiğini göstermeye çalıştı. Her iki çalışma da yönetimsel ve finansal akışların mekanın üretiminde oynadığı rolü belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Son olarak, modern kurumları çözüm olarak gören Modernleşme Ekolü'nü eleştiren Şentürk, günümüzde alışveriş merkezleri, otoyollar, köprüler, fabrikalar gibi çağdaş kurumların kendilerinin sorun teşkil etmeye başladığına dikkatleri çekti. Şentürk, mekanın farklı aktörler için ne anlam ifade ettiği ve kapitalizmin mekanı nasıl yeniden ürettiği üzerine kent sosyolojisinin çalışmalarını daha da derinleştirmesi gerektiğini vurgulayarak konuşmasını sonlandırdı. Toplantı soru-cevap kısmı ile devam etti.

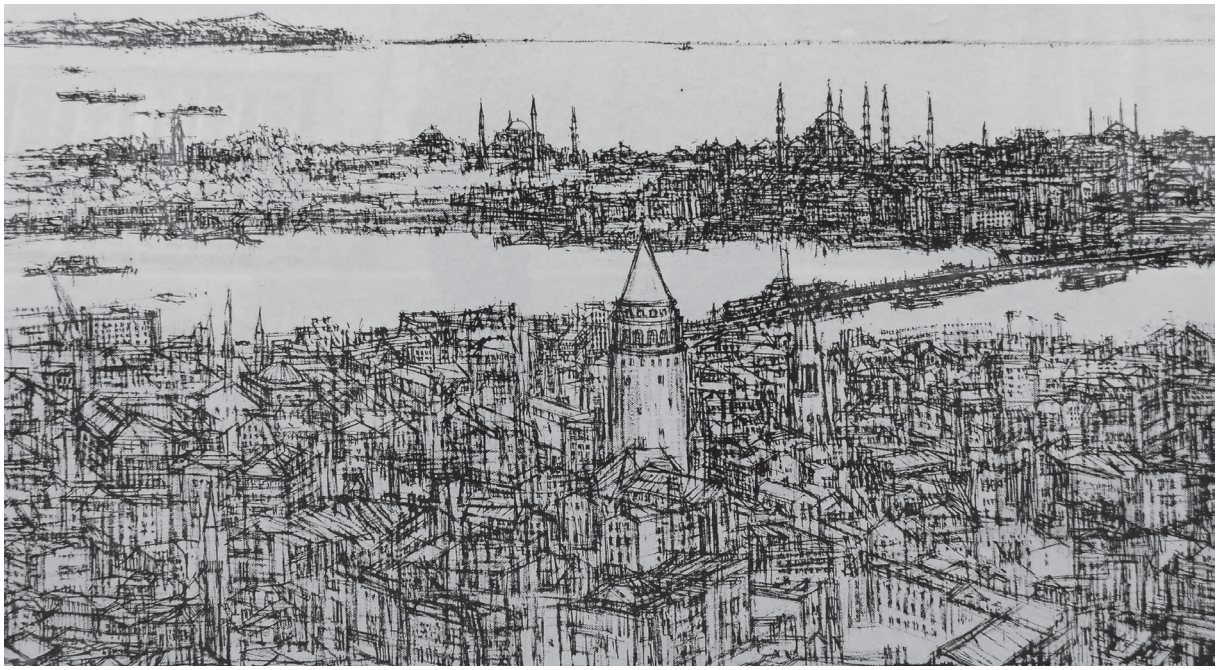

Gravür: Devrim Erbil

Eski İstanbul - Yeni İstanbul

(...)

İstanbul daha ziyade eski devirde şahsiyetli ve ehemmiyetli idi.

Şimdi renksiz ve sefil… Dar fakat süslü, alafranga bir apartıman odasında oturup dışarının tramvay ve otomobil seslerini işiterek şu satırları elektrik ziyaları altında yazarken parama ve istiklâlime rağmen hiçbir zevk duymadım. Mevsim kış.. Fakat ne çeşnisiz bir kış… Gençliği, gençliğimin kışlarını, kış gecelerini hatırlıyorum… Islak kaplamalı çürük, harap evlerde, dalgalı ve benkli şişeleri köşe başındaki bakkaldan alınan sekiz numara mor petrol lambasının ışığına toplaşarak ne hoş zamanlar geçirirdik. Ah o zamanki İstanbulun satıcı sesleri… Durgun ve karanlık sokaklarda dolaşan gece simitçileri, bozacılar, keten helvacılar… Tahassürle onları anıyorum ve eriyorum, yüreğim sızlıyor, matem içinde gibiyim; çok yaşlanmışım da gençliğimi hatırlıyor gibi lezzetle için için dalıyorum… Şimdi defterimi kapadım, tâ çardaklı turşucudan başlıyarak Saraçhanebaşı'ndaki konağı, Fikri Paşa'nın saatli odasını, hizmetçiler peşinde koşan Damat beyi, bizim o serseri ruhlu Küçük hanımefendiyi, herkesi, her yeri tekrar gözümün önünden geçiriyorum; pek iyi tanıdığım ve gördüğüm o devrin şayan-ı dikkat

bütün simalarını birer defa daha hatırlıyorum ve ne kadar zevk duyuyorum… Halbuki son senelerin hatıratı bende böyle güzel ve huzurlu bir teessür yapamıyor; yüreğim sıkılıyor, sinirlerim geriliyor, vicdanım azaba benzer bir sızı ile doluyor, adeta üzülüyorum. Hiç şüphe yok ki Kâni bildiğim o "Elma Kâni" olarak kalmalıydı, Şâyan ahretlikten çıkmamalıydı, hatta ben bile koltuğumda ut, konak konak dolaşmakta devam etmeliydim… Dünyanın intizamı, memleketin hayrı, İstanbulun güzelliği namına bu, böyle olmalıydı!

Bizim hepimize eski devir biçilmiş kaftan imiş!

Bu gece hiç uyuyamadım; sabahın alaca karanlığı camları ağartırken daha ben ayaktaydım, gönlüm, nedense, hicranla, yeisle dolu… Işığı söndürdüm: Etrafımda gördüğüm eşya nasıl henüz belli belirsiz duruyorsa, ben de öyleyim; kendim için yarı mevcut, yarı hayattayım… Yalnız derin, keskin bir şey, bir ağırlık ve kuvvet var ki göğsümden basıyor. Altında ezilmiş gibi, ölmüş gibiyim… Kendimi duymuyorum, fakat hüznümün, hicranımın acısını duyuyorum.

Acaba bir sinir hastalığının başlangıcı mı?

Pencereyi açtım, balkona çıktım: Örtülü bir kış sabahı, gökte değişiksiz sedefî bir aydınlık; ne pembe bir çizgi, ne mavi bir yırtık, ne minareler, ne medrese damları, ne de kale duvarları veya su bentleri… Şişlinin çırılçıplak, yarı ikmal edilmiş, araları arsalarla fasılaya uğrıyan zevksiz bir mahallesi… Şimdi kulağıma bu alaca karanlığın içinden bir temcit veya ezan sesi gelse ve gözüme şöyle, uzakta eski İstanbul'un bir parçası görünse ne kadar memnun olacağım!

Gurbette yabancı diyarlarda kalmış gibiyim; yerime, evime, menbaıma dönmek arzusunun bir açlık gibi içimi bayılttığını duyuyorum. Ayni İstanbul'un içinde İstanbul'u arıyarak ve artık bulamayacağımı pek iyi anlıyarak hıçkıra hıçkıra ağlamak istiyorum.

Ben İstanbul'un, eski İstanbul'un, o şahsiyetli ve güzel İstanbul'un iç yüzünü afacancasına tanıyan bir evlâdıydım; onu ben ne iyi anlardım… Sanki o da bana ayrıca, herkese yaptığından fazla yüreğini açardı.

İşte ben bu pek iyi tanıdığım ve pek çok sevdiğim vücudu kaybettim. Ona yanıyorum, onun hasretini çekiyorum!

Bebek, 15 Eylül-15 Kanunevvel 1918

Refik Halid Karay, *İstanbulun Bir Yüzü,* 3. bs., İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 160-163

Kırkambar Sohbet

Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Faaliyetler

Ömer İshakoğlu

13 Eylül 2014
Değerlendirme: **İlknur Atçıyurt**

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi Kırkambar Sohbet etkinliği kapsamında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı öğretim üyesi Ömer İshakoğlu ile "Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Faaliyetler (1800-1918)" konulu doktora tezi üzerine konuştuk.

Üniversite hocasının da teşvikiyle tezini Suriye üzerine yapmaya karar veren İshakoğlu, tez hazırlığındayken İSAM'da bir kitabın gözüne çarptığını ifade ederek sözlerine başladı: İskender Luca isimli Hıristiyan bir Arap'ın *El-Haraketü'l-Edebiyye fi Dımaşk* başlıklı kitabı. İshakoğlu, Osmanlı döneminin, Arap edebiyatında edebi mahsullerin olmadığı zayıf bir dönem olarak tanıtıldığını ifade ederek 1800-1918 yılları arası Şam'daki edebi ve kültürel hayatı ele alan *El-Haraketü'l-Edebiyye fi Dımaşk* kitabında da yazarın bu dönemi karanlık olarak değerlendirdiğini belirtti. "Osmanlı döneminde Arapça zayıf ise Osmanlı âlimleri Arapça eserleri nasıl kaleme almış?'' diye sorgulayan İshakoğlu, söz konusu kitabı gördükten sonra bu konuda daha objektif bir çalışma yapmaya karar verdiğini dile getirdi. Türkiye'de böyle kapsamlı bir çalışma olmadığı için sadece Şam'ı değil bütün Suriye'yi ele alabilecek bir konu seçtiğini ifade ederek çalışmanın yüzeysel ama ele aldığı her konu ile ilgili ayrı bir tez yapılabilecek kadar kapsamlı olduğunu dile getirdi.

Kaynak konusunda Suriye ile organik bağlantısı sebebiyle sıkıntı çekmediğini belirten Ömer İshakoğlu Suriye'de Fransız kütüphanesinden ve Türkiye'de İSAM kütüphanesinden istifade ettiğini söyledi.

Tezinin içindekiler kısmı takip ederek sunumu yapan İshakoğlu, giriş kısmında Suriye'yi genel olarak incelediğini anlattı. Bu incelemeye, Suriye'nin etnik yapısı, dini yapısı, Osmanlı öncesi-sonrası tarihi, coğrafi şekilleri ve Suriye etimolojisi giriyor. Tarih Boyunca Suriye bölümünde, eski çağlardan itibaren Suriye'nin geçtiği dönemleri ele alan Ömer İshakoğlu, Osmanlı Hakimiyeti'nde Suriye kısmını ise "I. ve II. Meşrutiyet döneminde Suriye" ile "İttihat ve Terakki döneminde Suriye" diye iki başlıkta ele alınmış.

Bu girişten sonra Suriye'deki edebi ve kültürel hayatı genel hatlarıyla anlatan Ömer İshakoğlu, "Edebi ve Kültürel Hayatı Etkileyen Faktörler" başlıklı ikinci bölümde, kütüphaneleri ve matbaayı sayıyor. Eğitimdeki yenilikler de bu faktörlerin başında yer alıyor.

Önceleri Suriye'de halka açık kütüphaneler bulunmadığını söyleyen İshakoğlu, Mithat Paşa'nın Suriye valiliği döneminde getirilen yeniliklerden bahsetti Cemiyet-i Hayriye adında bir komisyon kuran Mit-

hat Paşa bu komisyona Şam'daki yapıları inceleyip değerlendirmek ve halka açık bir kütüphane kurmak görevini verir. Dönemin meşhur alimlerinden Tahir El-Cezairî başkanlığında, Şam'da küçük kütüphanelerdeki kitaplar toplanarak Zahiriyye Kütüphanesi kurulur. Bu Şam'daki halka açık ilk kütüphanedir.

Matbaanın gelmesinin özellikle dergi ve gazete konusunda büyük tesir yarattığını vurgulayan Ömer İshakoğlu, aynı anda Arapça, Ermenice ve Osmanlıca yayın yapan gazetelerin ve günlük yayın çeşitliliğinin kamuoyu nezdinde önemlerinden, kültürel ve sosyal ortamı canlı tutup beslemelerinden bahsetti.

SAM - FAALİYETLER

KIRKAMBAR SOHBET

Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Faaliyetler • **Ömer İshakoğlu,** 13 Eylül 2014

A World of Flowing, Intensifying Images:Molla Sadra Meets Cinema Studies • **Laura Marks** 13 Kasım 2014

Birinci Dünya Savaşı: Bir T.S. Eliot Okuması • **Nagihan Haliloğlu** 29 Kasım 2014

Çatışma ve Müzakere: Osmanlı'da Türkçe ve Ermenice Dramatik Edebiyat • **Mehmet Fatih Uslu** 17 Mayıs 2014

KIRKAMBAR KİTAP

Tanzimat ve Edebiyat: Osmanlı İstanbulu'nda Modern Edebi Kültür • **Fatih Altuğ** - Mehmet Fatih Uslu 27 Eylül 2014

Mazi, İstanbul Melankolisi ve Yeşilçam • **Mukadder Gezen** 24 Mayıs 2014

Metruk Ev: Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi • **Zeynep Uysal** 25 Ekim 2014

KIRKAMBAR TEZ

Türk Edebiyatında Övülen ve Yerilen Huylar • **Kaz Rahman** 20 Eylül 2014

Türk Edebiyatında Övülen ve Yerilen Huylar • **Nagihan Gür** 20 Eylül 2014• 22 Kasım 2014

KLASİK TÜRK EDEBİYATI KONUŞMALARI

Şiirin Sınır Noktasında: Türkçe Gazelin Tarihselliği • **Selim S. Kuru** 17 Ekim 2014

Şiirin Kaybolduğu Nokta: Mesnevinin Dizginlenemez Coğrafyası • **Selim S. Kuru** 18 Ekim 2014

Bir Edebi Türün Tarihinden Osmanlı Edebiyatı Tarihine: Osmanlı Şair Tezkirelerinin İlk Yüzyılına Tarihselci Bir Bakış • **Zeynep Altok** 13 Aralık 2014

PANEL

Sinemada Birinci Dünya Savaşı İzdüşümleri • **Ali Pulcu, Ali Aslan, Ebru Afat, Canan Balan** 20 Aralık 2014

Akan ve Yoğunlaşan İmajların Dünyası: Molla Sadra ve Sinema Çalışmaları*

Laura Marks

13 Kasım 2014

Değerlendirme: **Sümeyye Parıldar**

"Akan ve Yoğunlaşan İmajların Dünyası: Molla Sadra ve Sinema Çalışmaları" başlıklı konuşmasında Laura Marks, duyular ötesi gerçekliklerin varlığı üzerinden sinema çalışmalarında alternatif bir bakış açısının imkânını tartışmaya açtı. Modern filozoflar üzerinden sinema teorileri kurmanın yaygınlığı karşısında Marks'ın Sadra'yı tercih etmesi hem cesur hem de alışılmışın dışında bir tercih olarak görülebilir. Bu sebeple ilk olarak neden bir alternatif ihtiyacı olduğu ve neden Sadra'nın bu alternatif için uygun filozof olduğu noktasına bakılması gerekecektir. Bu noktada hayal âlemi ve Sadra'nın hayal yetisine felsefesinde detaylı biçimde yer vermesi Marks'ın kurgusunun merkezinde yer alıyor. Hayal âlemi, doğu İslam dünyasında geliştirildiği hali ile modern sinemadaki hayali çeşitlendirecek, zenginleştirecek bir kavram. Hayal duyusunun, özellikle Sadra tarafından açıklanış biçimine dayandırılan bu zenginleşme, maddi/maddi olmayan ikilemine ve özcü yapılara birer alternatif arayışı ile alakalandırılabilir. Bu algıda hayal, akış halinde, sürekli yoğunlaşma içinde ve yoğunlaştıkça ve diğer imajlarla irtibat kurdukça gerçeklik derecesi artmakta olan bir varlık alanı. Kavram, aynı zamanda kolektif, yayılmaya açık ve maddeden daha fazla gerçekliğe sahip olarak sunuluyor. Maddeden daha fazla gerçeklik ifade eden hayal âlemi, sanatlar ve özellikle sinemanın varlık alanını sadece belirlemekte değil, önemini ifade etmekte de faydalı görünüyor. Kolektif bir kavram oluşu, sinemanın toplum ve kolektif bilinç ile irtibatı acısından önemli görünüyor. Marks, Hadjithomas ve Joriege'in Lebanese Rocket Society'sini bu kavramın gücü ve sinema irtibatı için örneklendirmekte kullanıyor. Elbette özellikle kendi geleneğindeki maddesel-gayri maddi ikileminin aşılması için alternatif gördüğü hayal kavramı ve onun kolektif niteliğinin örneğinin doğudan ve bir roket üretimi hikâyesinden türetilmesi bazı dinleyiciler için dikkat çekici olabilir. Ancak anlaşılan o ki, Marks, kavramın kökeni olan kültürdeki etkisini, yine o kültürden doğan bir yapım üzerinden göstermek istiyor.

Marks bu kavramı ve dinamik varlık algısını, bir taraftan süreç filozofları ile benzer görüyor. Diğer taraftan bu kavramın sinema çalışmalarında, Kracauer, Eisenstein, Bazin ve Deleuze gibi simaların düşünceleri ile karşılaştırılarak ele alınabileceğini düşünüyor. Marks'a göre hayalin bir diğer önemi, kavram olarak doğu ve batı düşüncesinde Aristo felsefesine dayanan ortak köklerinin bulunması.

Yalnız sinema çalışmalarında bir daralmaya işaret etmekle kalmayan Marks'ın sunumunun bir kısmı

* Programın orjinal başlığı "A World of Flowing, Intensifying Images: Molla Sadra Meets Cinema Studies"dir.

da İslam felsefesi tarihine ayrılıyor. Ona göre, İslam dünyasında felsefenin durmasından ziyade batı felsefesinden daha farklı bir mecrada iletmesi söz konusu. Bu nokta hayal kavramının ortak köklerden gelmekle birlikte zenginleştirici bir kavram olarak neden batıda değil de, İslam felsefesinde ortaya çıktığının açıklanması açısından önem kazanıyor.

Sunumda hayal kavramının şu ana kadar, sinema gibi bu yetiye dayalı sanat ürünlerine varlık alanı açması, onların maddeden daha fazla gerçekliğe işaret etmesi ve varlığın dinamik bir algılanışına işaret etmesi açsından öneminden bahsedildi. Diğer taraftan, maddeden üstün oluşun maddenin kıymetsiz olarak kenara bırakılması anlamına gelmediği de önemli bir detay olarak ele alınmalı. Bu noktada Marks, bu gelenekte bedenin de kıymetli oluşuna işaret ediyor. Varlıkta yoğunlaşma ve azalma, bir taraftan tanrıya yakınlık kazanma ile, diğer taraftan bilme ve tecrübe etme kapasitesini arttırma ile irtibatlandırılıyor. Hayal âlemi, duyulardan elde edilenin üzerine kurulu olan, ancak duyuları asan, hem gayri maddi hem de duyulur bir alan, sinema gibi.

Marks, bu özet minvalinde sinema ve Sadra'nın varlık algısının muhtelif yönleri arasındaki irtibatı örneklendirerek konuşmasına devam etti. Program, zengin bir soru-cevap faslı ile neticelendi.

Birinci Dünya Savaşı: Bir T.S. Eliot Okuması

Nagihan Haliloğlu

29 Kasım 2014

Değerlendirme: **Özgür Dikmen**

Birinci Dünya Savaşı'nı nasıl okumalı; anıtsal ve koyu tonları olan bir tarihsel tahayyülle mi yoksa toplumların hafızalarında bıraktığı izleri takip edilerek mi? Peki nitelikleri ve dili itibariyle edebi bir anıta dönüşen bir metin, Eliot'un "Çorak Ülke"si bir yandan paramparça bedenlere ve diğer yandan da cephenin gerisinde kalanlara ve savaşı çıkaran hırsa, yitirilen akl-ı selime, çoraklaşan şehirlere işaret ediyorsa neyi önceleyerek görmek gerekir? Birinci Dünya Savaşı'yla anıtsallaşan büyük bir metni mi yoksa metnin ısrarla işaret ettiği gömülemeyen ölüleri mi? Nagihan Haliloğlu'nun sunumunda ele aldığı meseleler doğrudan bir cevap sunmayarak bu tarz sorulara alan açması bakımından oldukça kıymetliydi. 29 Kasım'da Sanat Araştırmaları Merkezi'nin konuğu olarak T. S. Eliot'un "Çorak Ülke" şiirinde Birinci Dünya Savaşı'nın izlerine dair bir sunum yapan Nagihan Haliloğlu, şiirle içine doğduğu atmosfer ara-

sındaki hayati ilişkiyi Eliot ve çağdaşlarının da hazır bulunduğu bir sahnede, Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa sahnesinde yeniden ele aldı.

Sunumuna Eliot'un "Çorak Ülke"yi birçok dünya dilinden alıntılar yaparak ve birçok şairle diyalog içinde kaleme aldığını belirterek başlayan Haliloğlu, savaş sahnelerinin de katkı sağladığı şiirin parçalanmış yapısının aslında şairin parçalanmış estetiğine ve bu estetiğin beslendiği cephelerde parçalanan bedenlere ve Avrupa'nın yitirdiği akl-ı selimine bir gönderme olduğunu belirtti. Diğer bir yönüyle de şairin modernist bir çabayla bildiği dünyanın tam bir tasvirini yapak adına, askerlerin kişisel deneyimlerinden çok savaşa yol açan koşullara ve savaş sonrasında tekinsiz ve adaletsiz barışa işaret ettiğini görürüz. Şiirin kendisine atfedildiği Ezra Pound'un müdahalelerine değinen Haliloğlu, bu müdahalelerin şiiri daha geniş bir dünyaya seslenir hale getirdiğini ifade etti. Çökmekte olan bir İngiltere ve evlatlarını yiyen eski dünyanın tasviri Londra sahnesinde geçse de aslında şiir Avrupa'nın gömemediği cesetlere de değinir. Ölüleri gömmek o kadar kolay olmayacaktır zira Freudyen bir bastırılmışlığın sonucunda Almanya sahnede yerini alacaktır. Döneminin bütün sinir uçlarının belirli bir sembolizm dâhilinde şiirde yer alması Eliot'un savaş sonrasında sağlanamayan adalete dair hissiyatıyla yakından alakalıdır. Savaşın asıl müsebbibi olarak gördüğü finansal spekülatörler büyük bir coğrafyayı savaşa sürüklemişlerdir. Haliloğlu'na göre John Maynard Keynes'in kaleme aldığı Barışın Ekonomik Sonuçları isimli kitabıyla, şairin finansın diktatörlüğü üzerine kendi kaleme aldığı yazısı şiirde etkisi hissedilen metinlerdir. Eliot'a göre ölüler sadece savaş sonrasında gömerek unutmaya çalışacağımız insanlar değildir. Finans sektörünün tektipleştirdiği insanlar da ölüdür aynı zamanda. Eliot'un kendisi de Londra Köprüsü'nden finans sektörünün kalbi olan şehre akan zombilerden biri olarak konuşur. Zaten şiirde ölümle yaşam arasındaki sınır belirsizleşir. Hafızada hesabı görülüp gömülebilen ölüler, gömülemeyenler, gaziler, geride kalan anne, eş ve nişanlılar hep birlikte Londra'da yaşamaktadır. Şu da gerçek bir sosyal olgudur; falcılar o dönemde oldukça iyi iş yapmaktadır zira geride kalan kadınlar ölülerle irtibata geçmek için akın akın falcılara gitmektedir. İngiliz halkı hayaletler ve gömülemeyenlerle bir arada yaşamaktadır. Aydınlanma ve endüstri devriminin sonucu olarak ortaya çıkan korkunç yıkım görüntüleri, Avrupa'nın entelektüel zaferi olarak görülen büyü bozumunu tersine çevirmiştir.

Şair diğer yandan tekinsiz Versailles Anlaşması'na da değinir. Keynes'in ifadeleriyle, anlaşmada Avrupa'nın tekrar toparlanmasını sağlayacak tek bir madde yoktur. Almanya'ya getirilen üretim ve ticaret kısıtlamalarıyla milyonlarca Alman'ın ölüm fermanı imzalanmıştır. Eliot sorar; böyle bir durumda savaşın ölüleri nasıl gömülebilecektir? Eliot'un şiirinde ölüleri gömmek savaşın sebepleri ve hafızasıyla hesaplaşmak olarak belirir. Ancak mevcut durumda Almanlar sonraları Nazizm'le özdeşleşecek olan bir şarkıyı söylemektedir şiirde. Yani bir geri dönüşün ayak sesleri duyulur. Dolayısıyla Eliot'un barışa dair şüpheci ve ümitsiz bir tavrı vardır. Belki de ölülerin gömülmeye çabalandığı topraklar hep çorak kalacaktır. Zira Eliot'un şiirinde çorak toprak sadece cepheyi değil, genç insanlarını savaşa gönderip çoraklaşan Avrupa şehirlerini ifade etmek için de kullanılır ve aslında şehirle savaş meydanı arasındaki sınır da böylece belirsizleşir.

Haliloğlu'na göre genel bir bakışla Eliot, isyancılar ve eşkiyalardan elinde kalanın envanterini çıkarmaya çalışan çorak ülkenin sahibi bir kraldır. Bu çorak ülke üzerinde de savaştan geriye kalan ölüler ve yaşayanlar bir aradadır. Eliot'un sadece gerçeküstü bir çerçevede değil, savaşın ardından gelen tekinsiz barışa karşı duruşu itibariyle oldukça realist noktalardan da savaş olgusunu sorguladığını görebiliriz.

Kırkambar Kitap

Tanzimat ve Edebiyat: Osmanlı İstanbulu'nda Modern Edebi Kültür

Fatih Altuğ - Mehmet Fatih Uslu

27 Eylül 2014

Değerlendirme: **Büşra Gülcan**

Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür kitabıyla Fatih Altuğ ve Mehmet Fatih Uslu Kırkambar Kitap'ın konuklarıydı. Kitabın oluşum sürecine katkısı olan, çıkardıkları edebiyat-eleştiri dergisi Kritik'i aslında kitabın bir ön çalışması olarak gören Altuğ ve Uslu önce bu süreçten bahsettiler.

Altuğ ve Uslu'ya göre bu süreçte, Türk dili ve edebiyatının ulusal kimlik üzerine kurulu adlandırılışta sıfat olarak yer almasını okuyoruz. Ulusal kimlik üzerine kurulu adlandırılış dışında Türklük sıfatının 19.yy Tanzimat döneminde üretilen edebiyatın milli tasavvurlarının içine sığmadığını, bu tasavvurları aşan boyutları olduğunu görüyoruz. O zaman devşirilen edebiyata baktığımızda bir ulus devlet edebiyatına değil de, henüz Osmanlı topraklarında, ulus devletin gerçekleşmediği bir dönemde üretilmiş bir edebiyata bakıyoruz. Fatih Altuğ ve Mehmet Fatih Uslu, bu tespitten yola çıkarak ulus devletin milli edebiyatı olarak Tanzimat Edebiyatı değil de bir imparatorluğun edebiyatı olarak Tanzimat Edebiyatı nasıl olabilir sorusunu kendilerine sorduklarını söylediler ve derginin ikinci sayısında dosya konusu olarak "Bir imparatorluk edebiyatı olarak Tanzimat"ı ele aldıklarını eklediler.

Uslu, 19. yy tarihi çalışanların Osmanlıca, Arapça, Farsça ve Avrupa dilleri öğrenirken Rumca, Ermenice öğrenmediği noktasına dikkat çekti. Bu dillerle niye ilgilenilmiyor sorusu geç kalmış bir soru olarak hissediliyordu. Aynı memleketin meselelerinden bahseden, aynı sokaklarda yürüyen, aynı politik süreçlerden geçen komşu insanlardan bahsediyoruz diyen Uslu ve Altuğ *Kritik* dergisinin ikinci sayısının bunun üzerine çok amatör şartlarda da olsa basıldığını ve baskısının tükendiğini vurgularlarken, öte yandan *Kritik* dergisinin ilham verdiği çalışmalar bakımından önemli olduğunun altını çizdiler. Bu alandaki çalışmalar devam ederken, doktora tezlerini verdikten sonra yeniden bu meseleye dönerek bu çalışmaları daha da genişleten bir eser ortaya çıkarmaya çalıştıklarını belirttiler.

Bu süreç, kitabın çıktığı Türkiye İş Bankası Yayınları'nın hem o dönemin önemli eserlerini yeniden yayınlayan, hem de o döneme dair edebiyat araştırmalarını toparlayan bir kitap dizisine başlama kararı almasıyla kesişince dizinin ilk kitabı olarak derlemeye karar verdiklerini ifade ettiler.

Mehmet Fatih Uslu kitabın nasıl bir ihtiyaca binaen ortaya çıktığını bahsetti. *Kritik* dergisinde basılan ve kitabın da ilk makalesi olan Johann Strauss'un 2001 yılında "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kimler, Neleri Okurdu?" makalesinde belirttiği Osmanlı'daTanzimat döneminde ağırlıklı olarak İstanbul'da geçen farklı modern edebiyat maceralarına dikkat çeken Uslu, İstanbul'un Osmanlı coğrafyasında pek çok milletin hatta bu coğrafyaya uzak olan milliyetlerin ve/veya

Osmanlı'dan ayrılmış milliyetlerin de edebiyatının modernleşmesinin tecrübe edildiği bir yer olduğunun altını çizdi.

Fatih Altuğ ve Mehmet Fatih Uslu kitabın içeriğine dair önemli ayrıntılar da paylaştılar: Osmanlı'da Türkçe üretilmiş Arap harfli olmayan Grek ve Ermeni harfli metinlere dair makaleler gibi. Bir Arap'ın kurduğu matbaada Şemseddin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ının basılması gibi o dönemdeki karşılaşmalara, ortaya çıkmış farklı yakınlaşmalara dair metinler de bulunuyor kitapta. Altuğ ve Uslu, bu çeşitlilik sayesinde on altı makaleden oluşan bir kitabın ortaya çıktığını ifade ettiler.

Altuş, kitap çalışmasına adım atarlarken temel motivasyonlardan birinin de odaklanılan kişiler olduğuna vurgu yaptı. Değişik imparatorlukların insanlarının, dinler arası da hareket edebilen, geçiş yapabilen deneyimlerine ve bunun edebiyattaki karşılıklarına dair metinler böylece oluşmuş oldu.

Altuğ ve Uslu Johann Strauss'un kurucu makale olarak yukarıda bahsi geçen makalesinden çok şey öğrendiklerinin, özelikle bu meselede ana bilgi ve olguların verildiği temel makale olduğunun altını çizdiler. İstanbul'un Ermenice, Bulgarca Arap harfli ilk Türkçe romanların basıldığı ve ilklerin ötesinde bu edebiyatların geliştiği, ortaya çıktığı bir yer olarak merkezi konumunun önemi vurgulandı. İstanbul'un yalnızca orada yerleşik olanların değil, orada sürgünde olanların fikirlerinin anavatanlarına etkisine dair yaklaşımlar var. İstanbul'un merkezciliğinin değişik edebiyatlar açısından merkezciliği aynı zamanda bunların birbiriyle etkileşimi, birinci odak noktası buydu. Bu etkileşim önemli ve kıymetli ortaklık alanı, imparatorluk edebiyatı fikri bakımından temel olduğu vurgulandı. Ancak bu durumun, bir yüceltmeden, bu topluluklar nasıl kardeşçe hep birlikte sorunsuz yaşıyordu demekten ibaret olmadığını vurgulayan Uslu ve Altuğ, bu tür eğilimler olduğu kadar tarihin de bize gösterdiği gibi topluluklar ve edebiyatlar arasındaki çatışmaların ve gerilimlerin de olduğunu söylediler. Günümüzdeki hayatımız bakımından kurucu olan gerilimlerin bu dönemde oluştuğunun altı çizilirken, buna paralel olarak kitabın bazı noktalarının bu gerilimlere dair olduğu vurgulandı. Hem çoğulluğu hem çatışmayı aynı anda düşünmek ve kavramaya çalışmanın önemini ve çalışmanın sonuçta bir ilk adım olduğunu, çalışmalara çok ihtiyaç olduğunu vurgulanan bir diğer noktaydı.

Üsküdar, Pera gibi çevrelerde yaşayan farklı din ve milletlerden, sürekli birbirlerinin alanlarına geçmiş insanların, edebiyat ve kültür alanında geçişkenliği çok olan maceralar yaşadıklarını anlatan Uslu ve Altuğ, o dilleri biz de iyi bilebilirsek ve o zamanın kahramanları gibi çok dilli olabilirsek Osmanlı coğrafyasındaki o söz ettiğimiz çatışma ve müzakereleri çok daha yakından görmemizin mümkün olacağını söylediler. Çeşitli çatışmaların, karşı karşıya gelmelerin hepsinin izler bıraktığını ifade eden Uslu, bu izler haritasına dair çok az şey bildiğimizi, bunun da araştırmacı için heyecan verici yeni şeyler söyleme imkanını ortaya çıkarttığını dile getirdi. Neden çok daha kozmopolit, heterojen bir edebiyat imkânını biz kaybettik, bu mümkündü ama neden olamadı sorularına işaret eden Uslu ve Altuğ kitabın akademik bağlamı kadar politik bağlamının da görmemizi gerektirecek bir nokta olduğunu ifade ediyorlar.

Tanzimat ve Edebiyat'ın çoğulculuğu çatışmalarıyla kavrarken diğer yandan bugünün siyasetine, Osmanlı'nın kaybedilmiş fırsatlarına, Türkiye'nin Osmanlı'dan miras aldığı krizler ve çözümlerine, 19.yy'a Osmanlı'nın kaybedilmiş zamanına, öznesine yönelmemize fırısat oluşturma ve benzer çalışmalarla aslında şimdinin tarihini yapmaya, şimdinin sorunlarına ve meselelerine dair bir şey söylemeye hizmet etme imkanı üzerinde de duran yazarlar, "Belki de tarihi yeniden yazmamızı gerektirecek şeyler bulmamız mümkün," diyerek Tanzimat ve Edebiyat buna ilham olabilirse değerli olacak diye eklediler.

Metruk Ev: Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi

Zeynep Uysal

25 Ekim 2014

Değerlendirme: **Metin Demir**

SAM Kırkambar Kitap program dizisinde Ekim ayında Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden Zeynep Uysal'ı misafir etti ve kendisi ile yakın zamanlarda yayınlanan Metruk Ev: Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi başlıklı kitabı üzerine bir toplantı gerçekleştirildi.

Zeynep Uysal Modern Türk Edebiyatında Halit Ziya'nın müstesna pozisyonuna ve onun Mai ve Siyah eserinin modern bireyin özelliklerine dair verdiği önemli veriler üzerine bir analiz yapmanın gerekliliğinden söz ederek başladı sunumuna. Öncelikle Halit Ziya külliyatında sürekli benzer hikayeler -üçlü aşk hikayeleri- kurgulandığını fark ettiğini söyledi. Dolayısıyla toplamdaki yedi romanın tümünün yekpare bir roman gibi okunabileceğini öne sürdü.

Halit Ziya romanlarında karakterlerin şedit arzuları ya da gâram (kara sevda) halleri öne çıkıyor. Arzulayan, eylemlerinin faili olan bireylerin hikayesini yazıyor. Uysal, ikinci olarak bu zikredilen yekpare romanın özünde Mai ve Siyah romanındaki esas karakter olan Ahmet Cemil'in yazmayı düşündüğü "beşer hikayesi" olduğunu iddia ediyor. Uysal'a göre bu beşer hikayesi bir "metrukiyet" halidir. Cemaatten kopuş, bireyselleşme arzusu, toplum ve birey arasında sürükleniş, toplum ve birey dengesinin yıkılarak bireylerin kötü özneye, metruk bireye dönüşmesi halidir. Halit Ziya'nın çok sık kullandığı metruk kavramı, hem terk edilmiş, toplum tarafından tutulamayan kişi hem de modern hayat içinde yalnız başında olan bireyi imlemektedir. Tüm bu metrukiyet hikayesi hep bir evde gerçekleşiyor. Bu metaforik ev, kamusal ve bireysel olanın iç içe geçtiği bir ortam olarak tersim ediliyor.

Tarihsel olarak bu külliyatın yazıldığı dönem 19. yüzyılın sonu olduğundan bu dönemin tüm entelektüellerinde bir "asır sonu" halet-i ruhiyesi egemendir. Vatandaşlık kavramı, bireyselleşme, yetenek ve liyakatin öne çıkması, özel alan - kamusal alan ayrımı, siyasal ve ekonomik liberalizm gibi değişimler asır sonunda gerçekleşen sarsıcı değişimler arasındadır. Bu asır sonu değişimlerinin edebiyata yansıması Ahmet Mithat'ın başlattığı dekandanlar tartışması biçiminde olmuştur. Uysal'a göre bu tartışma eski edebiyatçılar ile yeni edebiyatçılar arasında değil, yeni edebiyatçıların, Edebiyat-ı Cedide'nin kendi arasında gerçekleşen bir tartışmadır. Ahmet Mithat ve kuşağı edebiyatı belli bir angajman çerçevesinde araçsallaştırarak kullanır. Öte yandan, Servet-i Fünuncular nev-zuhur kelimeler kullanırken amaçları edebiyatı araçsallaştırmak değil, şairin öznelliğini ortaya koyabileceği özgün bir dil yaratmaktır, tıpkı Ahmet Cemil'in o olmayan dili araması gibi… Ayrıca Servet-i Fünuncular'ın taklitçi oldukları, milli olmadıkları öne sürülüyor. Bu dekadanlar tartışmasının romandaki karşılığı realizm üzerinden sürüyor. Realist roman evin içini, karakterin içini ve iç dünyasını gösteriyor.

Kitaplarda kadınların ve erkeklerin farklı metrukiyetler deneyimledikleri görülüyor. Cemiyetin değerleri ile

kadınların şedit arzuları arasında gerilimlerin ön plana çıktığı romanlarda en çok tebarüz edilen özellik, kadın karakterlerin fail olmasıdır. Rene Girard'ın ifadesiyle üçgen arzu, başkasından ödünç ve başkasının arzusunu kendi arzusu olarak alıp onun peşinden gitme hali, Halit Ziya romanlarında ilk romanından itibaren yer alır. *Sefile* ve *Nedime* romanlarında arzunun nasıl başkasının arzusunu görmekle uyandığını açıkça söylüyor ve diğer eserlerinde bunu söylemeyi bırakıp doğrudan gösteriyor. Halit Ziya'nın *Sefile*'si esas itibari ile bir bağ metin özelliği taşır. Bu roman aynı zamanda bir anti-İntibah eseridir. Bu eserde cemiyetin kötü etkisi otorite üzerinden değil, karakterlerin kendi seçimleri sonucunda gerçekleşiyor. Sefile böylece geleneğe bağlanması ile bağ-metin, diğer romanlarda göreceğimiz Ahmet Cemil, Bihter gibi karakterleri içinde barındırmasıyla kök-metin özelliği taşıyor.

Bunun dışında dikkat çekilen bir diğer husus ise özellikle Nedime romanında öne çıkan melek kadın karakteridir. Zengin, şımarık, cinselliği olmayan ve her istediği gerçekleşen kadınlar esasında özne olmayan, fail olamayan ve yarı-ölü bir halde yaşayan uçucu karakterlerdir. Öte taraftan Bihter karakterinde gördüğümüz kötü-özne ya da misfit karakterler denebilecek karakter ise arzusunun peşinden gitmeye karar verebilen faildir. İlkin yoğun bir nesne arzusuna çılgınca bağlı olan Bihter'de bu daha sonra tutkulu bir aşk arzusuna dönüşüyor. Romanda arzuların böyle yalın bir şekilde realist tasvirleri kendi dönemi için çarpıcı bir nitelik taşıyor. Ayrıca Uysal romanda cinsiyet rollerinin performatif kuruluşuna da kısaca değindi.

Halit Ziya romanlarındaki erkek karakterlerin analizini Mai ve Siyah romanındaki Ahmet Cemil karakteri üzerinden gerçekleştiren Uysal, Ahmet Cemil için metrukiyetin kaçınılmaz olduğa dikkat çekti. Buradaki metrukiyet anlatısı Faustian bir karakter taşıyor. Aşırı duygulanımlarını olmayan bir dil ile ifade etmeye çalışan, sürekli daha fazlasını talep eden karakteriyle (kız kardeşini Vehbi Bey ile evlendirerek) bedel ödemeyi göze alan hali Faust'u çağrıştırır. Ayrıca matbaanın gulguleli sesinden etkilenen, teknolojinin etkisinden büyülenen modern bir karakter görüyoruz. Fakat sonunda kendini gerçekleştirme arayışının bedeli yine trajik bir sonla nihayete eriyor.

Son olarak Uysal, romanların ekseni olan metruk evde bu karakterler üzerinden anlatılan özelliklerin özel alanı aşarak nasıl kamusallaştığına dikkat çekti. Metruk evlerdeki kırık hayatlarda seküler dünyada yaşayan karakterlerin hayatı anlamlandırmakta yaşadığı zorluklar ve gerilimlerde modernist roman özelliklerine -biçimsel anlamda olmasa bile- fikren yaklaştığını iddia ederek sözlerini sonlandırdı.

Kırkambar Tez

Türk Edebiyatında Övülen ve Yerilen Huylar

Mukadder Gezen

20 Eylül 2014

Mukadder Gezen İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda, 2014 yılında yaptığı "Türk Edebiyatında Övülen ve Yerilen Huylar (XIV.

Yüzyılın İlk Çeyreğine Kadar)" başlıklı yüksek lisans tezini Kırkambar Tez-Makale Sunumları'nda bizlerle paylaştı. Tezinin amacının Türk edebiyatının ilk mesnevisi *Kutadgu Bilig*'ten başlayarak Türk edebiyatında övülen ve yerilen huyları ortaya çıkarmak olduğunu belirterek sunumuna başlayan Mukadder Gezen huyların tespitinde Türklerin ilk mesnevisi, ilk siyâsetnâmesi, ilk ahlâk kitabı *Kutadgu Bilig*'i kurucu metin olarak seçtiğini ifade etti. *Atabetü'l-Hakayık, Dîvân-ı Hikmet, Gülşen-nâme, Risaletü'n-Nushiye*'yi de tez çalışması için seçtiği diğer metinler olarak zikreden Gezen tezinde XI. yüzyıldan XIV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Türklerin farklı coğrafya ve farklı idareler altında verdikleri eserleri huylar yönünden ele alarak Türk edebiyatının ahlâk ve dille ilgili bir edebiyat anlayışı olduğunu temellendirilmeye çalıştığını dile getirdi.

Tezinde, iyi ve kötü huylar yerine neden övülen ve yerilen huylar tanımlamasını kullandığını anlatarak sunumunun birinci bölümüne başlayan Gezen, *Kutadgu Bilig*'te, *Atebetü'l-Hakayık*'ta, *Risaletü'n-Nushiyye*'de, *Gülşen-nâme*'de huyların insanlar, davranışlar söz konusu olduğunda iyi ve kötü, güzel ve çirkin, doğru ve yanlış her zaman keskin çizgilerle birbirinden ayrımlanmadığını ifade etti. Bu durumu en açık şekilde *Kutadgu Bilig*'de görebileceğimiz belirten Mukadder Gezen, eserde aceleciliğin, inadın, kindarlık ve cimriliğin övülen huylar olarak da karşımıza çıktığını söyledi. Gezen *Kutadgu Bilig*'te mutlak iyi ve mutlak kötü ayrımını göremeyeceğimizi dile getirdi ve buna örnek olarak aceleciliğin eserde dünya işleri için kötü, dini vecibelerin yerine getirilmesinde iyi olarak telâkki edilip övülmesini gösterdi. Gösterdiği bir başka örnekte de "Bir ordu kumandanının muhakkak kindar ve inatçı olması gereklidir, kin gütmek kumandan için iyi bir huydur. Çünkü o, bu huyu sayesinde, kendisine ve memleketine kötülük yapmış kimseleri unutmayacak, muhakkak onlardan öç alacaktır. Kin güden bir insanın, düşman tarafından mal ve para ile kandırılması mümkün olmaz. O kinine sadıktır; bu durum da devletin hayrınadır. Memleketin ve bir toplumun huzurunu sağlamak hususunda komutana düşen görev budur." diyen Mukadder Gezen, Hâcib'in yaptığı iyi huy analizinden, onun, huylara, "Kimin huyu?", "Nerede ve nasıl kullanılıyor?", "Nedeni ne ve sonucunda ne oluyor?" gibi sorular çerçevesinde yaklaştığının anlaşıldığını öne sürdü.

Gezen'e göre kumandanda aranan vasıflar, *Kutadgu Bilig'* teki iyilik ve kötülük algısı için en güzel örnektir. Balasagunlu Yusuf, huyları, iyi huy ve kötü huy diye keskin çizgilerle ayırmamıştır. Huyları, kimin huyu olduğuna, nerede ve nasıl kullanıldığına dikkat ederek ayırmış ve hayra kullanılıp kullanılmadığına göre övmüş veya yermiştir. Benzer şekilde inat da kumandan için övülmüş bir huydur. Kumandan, savaşta gerçekleşecek her türlü hadise karşısında, alınan karara uymak, askeri yüreklendirmek ve hedeften vazgeçmemek için inatçı olmalıdır. Kumandanın huyu askerlerini etkileyecektir. Bu nedenle en kinci ve en inatçı insan kumandan olarak görevlendirilmelidir. Memlekete ancak böyle bir kumandan eliyle iyilik gelir. Fakat kumandanın cömert ve tokgözlü olması da zorunludur. Onun kendisini askerlerine sevdirebilmesinin yolu cömert ve tokgözlü olmasından geçer.

Tanrı, imkân âleminde her şeyi sebep ve sonuç ile yaratır; bu yüzden de O'nu bilmek isteyen kişinin, O'nun eserlerine bakması, olayları sebep ve sonuç ilişkisi içinde, bilimsel metotla değerlendirmesi gerekir. Yusuf Has Hâcib'in huylara yaklaşımı bu şekildedir. *Kutadgu Bilig*'te "insanın tabiatı kötüdür" hükmü yer alsa da, Hâcib insanın mutlak iyi veya mutlak kötü olduğunu söylemez. Hatta o iyi tabiatı bozan halleri de anlatır. Meselâ fakirliğin, insanın iyi tabiatını bozacağını söyler. Kin, inat doğuştan bir insanın tabiatında olabilir. Bu durumda o, bulunacağı konuma göre bu huyu ya törpülemeli yahut bu huyu insanlığın faydasına çevirmelidir.

Bu açıklamalarla tezinde iyi huylar ve kötü huylar tabirinin değil övülen huylar ve yerilen huylar tabirinin seçilmesinin nedeni ortaya koyan Gezen, tezinin Balasagunlu Yusuf'un "iyilik" algısı etrafında şekillendiğini de ekledi. Buna göre bir huy iyi veya kötü

değildir. Övüldüğü ve yerildiği durumlar vardır. İyilik ve kötülük, övülen ve yerilen huyların kimde, nerede, nasıl, ne zaman, neden ortaya çıktığı ile ilgilidir. Bu "iyi" algısının İslamiyet'teki "hayr" kavramı ile birebir örtüşmesi, Türkler'in İslamiyet'i kabul ettiği söylenen tarihten daha önce şekillenmiş bir algının varlığını göstermektedir.

Gezen'e göre çalışmasından çıkan bir diğer önemli sonuç, *Kutadgu Bilig*'de, *Mantıku't-Tayr*'da ve *Risaletü'n-Nushiyye*'de akıl ve iman, bir ve aynı özelliklerle karşımıza çıkmasıdır. *Divan-ı Hikmet*'te ise konuşan doğrudan doğruya akıl ve imanın temsili olan Hoca Ahmet Yesevî'dir. İslam medeniyeti dairesinde verilen bu ilk eserlerde akıl ve imanı ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Klasik Türk Edebiyatında Takriz

Nagihan Gür

22 Kasım 2014

Değerlendirme: **Zehra Fidan**

Bilim ve Sanat Vakfı, Sanat Araştırmaları Merkezi bünyesinde gerçekleştirilen Kırkambar Tez-Makale Sunumları etkinliğinin Kasım ayı konuğu, "Klasik Türk Edebiyatında Takriz" konulu doktora teziyle Nagihan Gür idi. Yazılan bir eserin sanat camiasına takdiminde ve bu camia içerisinde kabul görmesinde oldukça önem taşıyan takrizlerin Osmanlı edebî geleneğindeki yeri ve önemi üzerine bir sohbet gerçekleştirildi.

Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'inde karşılaştığı takrizler üzerine bu konuyu araştırmaya başladığını, "Klasik edebiyatta takriz yok mudur?" sorusuyla araştırmalarının şekillendiğini belirten Gür, çalışmasında 16. yy ile 20. yy arasında 72 farklı eserden derlediği 200'e yakın Türkçe takriz metni üzerinde çalışıp farklı yüzyıllardan takrizleri karşılaştırarak birtakım tespitlere ulaşmaya çalışmıştır.

Takriz; Arap edebiyatında şerh ve haşiyelerdeki eser ve şairi tanıtıcı nitelikteki çıkarımlardan oluşmuş, övücü olduğu gibi tenkit özelliği de taşıyan metinlerdir. Fars edebiyatında *Kelile ve Dimne* önsözü, takriz niteliğinde ilk örnek olarak kabul edilmektedir. Türk edebiyatında ise yapılan araştırmalar sonucunda, övücü nitelikteki takdim geleneğinin baştan beri mevcut olduğu ve 16. yy itibariyle takriz ismiyle övücü takdim yazılarının kaleme alındığı anlaşılmıştır. Çoğunluğu manzum ya da manzum-mensur olarak yazılan takrizin mensur olanları da mevcuttur. Tarihlere ve methiyelere yakınlığıyla bilinen takriz, en çok mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Genellikle kendisine takriz yazılan eserin başında ve sonunda yer almasının yanı sıra eserin içinde yer alanlarının da bulunması takrizleri, eserin her yerinde aramak gerektiğini söylemektedir.

Yazılan takrizlerin edebî ve stetik değerlerinin bulunması ve zaman zaman kendisine takriz yazılan kişinin eserinde değil de takriz yazan kişinin eserinde -en yakın nazım şeklinin içerisinde- yer alması, takrizin bir tür olup olmayacağını düşünmemize yol açmaktadır. Ayrıca müstakil şekilde düzenlenmiş takriz mecmuaları da Osmanlı döneminde takrizin insanların ilgilendiği ve dolaşımdaki bir tür olabileceği düşüncesine sebep olmuştur.

Çoğunlukla mesnevi ve divanlara yazılmakla birlikte tezkire, sözlük, manzume, şerh, belagat kitabı, tarih,

roman gibi çeşitli eserlere de yazılan takrizler mevcuttur.

Yazılış sebepleri incelendiğinde; takrizlerin çoğunlukla arz-talep ilişkisi içerisinde, dostluk, akrabalık ilişkilerinde hatır-gönül gözetilerek ortaya çıktığı ya da şairin sanatını ortaya koymak suretiyle kendini gösterdiği bir yazım türü biçiminde algılandığı anlaşılmaktadır.

Tezkirelerde şairlerin edebî kişilikleri değerlendirilirken metin alıntıları yapılırken takrizlerden de alıntı yapılması ve kişilerin eserleri sayılırken takrizlerinden de bahsedilmesi o dönemlerde takrizlerin başlı başına bir eser olarak dikkate alındığını göstermektedir. Şairlerin birbirleriyle ilişkilerine ve hayatlarına tanıklık edebileceğimiz bilgiler içermesi bakımından takrizler, belge-şiir niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak anlaşılıyor ki Osmanlı'da sosyal hayatta ve edebi mahfillerde işlevi olan bir takriz geleneği var ve takrizler bir yazım pratiği olarak kullanılıyor. Ancak edebî gelenekte en yakın olduğu tür içerisinde tasnif ediliyor. Bu yüzden tarih ve methiyelerle karışmakta ya da birlikte değerlendirilmekteler. Bu durum "Bir divandaki kişiye yönelik övücü nitelikte yazılmış bir kaside acaba takriz olabilir mi?" sorusunu akla getirmektedir. Böylece, takrizlerin de bir tür olarak edebî türler içerisinde yer almasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Edebiyat tarihi ve tarih yazımında tarih anlatımlarını bütünleyici bir işlevde, meclis kültürü, Osmanlı sosyo-kültürel hayatı, bu hayatın edebî gelenekteki temsili olarak, eser üretiminin süreklilik kazanmasında, kitap piyasasının nabzını tutmada takrizler önemli bir rol üstlenmektedir.

Hazırladığı doktora teziyle Osmanlı edebiyatında işlevsel bir tür olarak takriz geleneğinin varlığını tespit eden Nagihan Gür, bir takriz külliyatı oluşturulması, Osmanlı takriz geleneğinin ortaya çıkarılarak bu geleneğin sınırlarının belirlenmesi ihtiyacını dile getirmektedir.

Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları

Şiirin Kaybolduğu Nokta: Mesnevinin Dizginlenemez Coğrafyası

Selim S. Kuru

18 Ekim 2014

Değerlendirme: **Osman Safa Bursalı**

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları program dizisinin on altıncı oturumu, University of Washington'dan Selim S. Kuru'nun "Şiirin Kaybolduğu Nokta: Mesnevinin Dizginlenemez Coğrafyası" başlıklı sunumuyla gerçekleşti.

Mesnevi'yi bir "türler ormanı" olarak niteleyen Kuru, dizgine gelmez bir eserler coğrafyasıyla karşı karşıya olduğumuzu belirtti. İsmail Ünver'in umumi kabul görmüş mesnevi tasnifini zikreden konuşmacı, i) dini, tasavvufi, ahlaki ve ansiklopedik; ii) menkıbevi ve tarihsel; iii) sanat yönü ön planda olan; iv) toplum hayatından kesitler sunan mesneviler olarak dört farklı kümeden bahsetti. Bu gruplamayı kritik eden Kuru,

bazı mesnevileri misal göstererek esasında bu dört kümenin kesişim noktaları ve gri alanları olduğunu ifade etti. Konuşmacıya göre bu alanlar, yataklık ettiği anlatıların konu ve kurguları açısından mesnevi biçiminin geniş bir coğrafya niteliği taşıdığını göstermektedir. Giriş, gelişme ve sonuç biçiminde bir anlatı barındıran mesneviler ile ansiklopedik ve bilgi verici karaktere sahip mesneviler arasında bir ayırım yapılmak suretiyle mesnevileri kümelendirmeyi tercih eden Kuru, hem anlatısal hem de bilgi verici nitelikte mesnevilerin de bulunduğunu zikretti.

Mesnevilerin nazmen kaleme alınması hasebiyle nazım ve nesir ayırımı üzerine bir yan tartışma açan konuşmacı, Gülşehrî ve Nev'î'den nazmın müdafaasına matuf alıntılar yaptı. Buna göre, nesir yerine nazmı yeğlemenin en az iki gerekçesi mevcuttur: i) bozulmaya karşı nazmın nesirden daha sağlam oluşu; ii) bilgilendirme açısından nazmın daha ikna edici oluşu. Konuşmacıya göre, Osmanlı edebiyatında nazmın nesirden üstün addedilişi ve mesnevilerde beyit sayısının ekseriyetle fazla oluşu mesnevi biçiminin üstünlüğü konusunda fikir vermektedir.

Âşık Çelebi, Şeyhî, Latîfî, Sehî Bey gibi tezkire yazarlarının tanıklığı ışığında mesnevi yazmayı diğer biçimlerde hususen gazel biçiminde yazma ile karşılaştıran Kuru'ya göre tezkire yazarları, mesnevi ile gazel biçimlerinin zıtlık barındırdığını, birinde ehil olanın diğerinde zayıf olageldiğini (ki konuşmacıya göre burada kastedilen anlatı barındıran mesnevilerdir) iddia etmektedirler. Nihayetinde mesneviyi üstün tutan yazarların hangi gerekçeye dayandığı sorulduğunda, Kuru'ya göre, Âşık Çelebi'nin ifadesi yardımcı olabilir: "(…) gazel şâ'ir hâline şâhid mesnevî hâkimdür." Çelebi, gazelin ancak şairin şairliğine tanıklık edebileceğini, mesnevinin ise onun şiir yeteneği konusunda ölçüt olabileceğini söylemektedir. Çelebi'nin tezkiresinde Hayâlî'nin "(…) bir hikâyeye ibtidâ idüp itmâmiyle mukayyed olmak tekellüfdür; ben âlem-i tekellüfden degül, belki âlem-i teklîfden âzâde bir herîfüm" demesini gözeten Kuru, Çelebi'yi esas alarak, mesnevinin esasında bir hikaye anlatma eylemi olduğunu ifade etti. Diğer yandan konuşmacı, bilgi verme amacıyla yazılan, ansiklopedik karakterdeki mesneviler konusunda tezkire yazarlarının pek değerlendirme yapmadıklarını hatta bu cümleden eserleri şiirden epeyce ayırdıklarının dahi söylenebileceğini belirtti.

Mesnevilerin nasıl kurgulandığı ve nasıl okunduğu sorularını sorarak bir tartışma açan Kuru, Latîfî'nin mesnevide bir bütünlük arayışında olup öykünün akışını zorlamayan bir şiirsellik ararken, Çelebi'nin şiirsellik içinde bir mesnevi yazabilmeyi mühim gördüğünü zikretti. Mesnevilerin düzenine ilişkin olarak eser odaklı incelemelerde birçok meselenin ihmal edildiğini vurgulayan konuşmacı, hususen altbaşlık düzeneğinin gelişigüzel ele alınışının bazı sorunlar yarattığını ifade etti. Bunun bir örneği olarak, farklı mesneviler arasında mukayese yapılmasının önünü kapatacak tarzda altbaşlıklandırmaların yapılmasını gösterdi. Mesnevilerin nasıl kurgulandığı sorusuna henüz yeterli ağırlık verilmediğini söyleyen Kuru, mesnevilerin nasıl okunduğu sorusuna ise cevap bulmanın daha zor olduğunu belirtti. Konuşmacıya göre, Latîfî'ye istinat ederek mesnevilerin aynen yazıldıkları gibi parça parça okunduklarını, aynı konuda yazılmış mesneviler arasındaki karşılaştırmaların da parçalar üzerinden yapıldıklarını müdafaa etmektedir. Kuru, buradan yola çıkarak, mesneviler üzerine yapılacak çalışmalarda farklı mesnevilerin aynı konudaki parçalarını ele almanın önemini işaret etti. Yine konuşmacı, yapısalcı bir yaklaşımla, anlatı barındıran olsun bilgi veren olsun her tür mesneviyi çözümlemeye tutmayı mesnevilerin anlattığı öyküyü nesir olarak yeniden anlatmaktan daha anlamlı bir çalışma planı olarak görmektedir.

Mesneviyi derin ve geniş yatağından kah ayrılan kah birleşen kollarıyla bir akarsu yahut dallanan budaklanan ulu bir ağaç imgesi olarak düşünen Kuru, bu kolları ve dalları mesnevinin alttürleri olarak tahayyül etmektedir. Mesnevinin barındırdığı türlerin tarihini yazmak için bu ırmağın kollarını veya ağacın dallarını takip etmek gerektiğini belirten konuşmacı, bu

eserlerin içerikleri kadar düzenlenme biçimlerini de incelemek için elimizde gayet geniş bir harita olması gerektiğini işaret etti. Mesnevi hakkındaki yakın zamanlarda kaleme alınmış edebiyat tarihlerindeki genel geçer yaklaşımlara itiraz eden Kuru, mesnevinin on altıncı yüzyılda altın çağını yaşamış ve sonrasında giderek sönmüş, on sekizinci yüzyılda *Hüsn ü Aşk* ile sona ermiş bir biçim olarak görmemek gerektiğini ifade etti. On sekizinci yüzyıldan sonra da mesnevi biçiminin yaşadığına misal olarak Ziya Paşa'nın *Harâbât*'ının önsözünü verdi.

Mesnevilerde bazı konuların kimi dönemlerde moda olup sonra da sönüşlerini ilginç bulan Kuru, edebiyat tarihlerinin bu noktayı ihmal ettiğini düşünmektedir. Belli bir konuda ya da türde yazılmış mesnevilerin yoğunlaşmaları ve seyrelmeleri ancak bu tür yapıtların ayrıntılı sıralamalarının bulunduğu bir veritabanı hazırlanarak mümkün olabileceğini söyleyen konuşmacı, böylece mesnevilere eğilirken bir edebi biçimin doğuşu, yükselişi ve çöküşü gibi bir mantıktan kurtulacağımızı belirtti.

Kuru'ya göre mesneviyi bir tür olarak düşünürken, onu bir yazma ve okuma pratiği bütünlüğü içinde bilmek gerekir. Hangi dönemde hangi eserin yeniden gündeme geldiği, bu gündeme gelişin ardındaki düzenekler, toplumsal ve bireysel ilgiler, mesnevi biçiminde yazılmış türler arasındaki ilişkiler, bu bütünlüğü incelemenin ana meseleleri olacaktır.

Mesnevinin yüz elli yıldan beri geri çekilmiş olduğunu söyleyen Kuru, bu çekilişi yazma, yayımlama ve okuma alışkanlıklarının dönüşümünü yeni düz yazı biçimlerinin on dokuzuncu yüzyılda yaygınlaşmasıyla birlikte düşünmektedir. Fakat ona göre, mesela Mehmed Akif Ersoy'un şiirlerinde yahut Nazım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda devam eden bir nazma çekme öyküsü, mesnevi ırmağından akmaktadır.

Bir Edebi Türün Tarihinden Osmanlı Edebiyatı Tarihine: Osmanlı Şair Tezkirelerinin İlk Yüzyılına Tarihselci Bir Bakış

Zeynep Altok

13 Aralık 2014

Değerlendirme: **Elif Sezer**

13 Aralık tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden Zeynep Altok, Osmanlı şair tezkirelerinin on altıncı yüzyıldan başlayarak on sekizinci yüzyıla uzanan yelpazesinde tarihsel bir bakış önerme iddiasında bulundu.

Altok sözlerine, özellikle modern öncesi Osmanlı edebiyatı ve tarihi disiplinleri arasındaki yarılmadan bahsederek başladı. Henüz tamamlamadığı doktora tezine başlarken temel motivasyonunun bu yarılmayı sorgulamak olduğunu belirten Altok, böyle bir ayrımın on dokuzuncu yüzyıl öncesi Osmanlı münşisi için geçerli olmadığını, hem divan hem tarih yazarı olan Gelibolulu Âli (1541-1600) örneği üzerinden tartıştı.

Osmanlı kültür tarihçiliğinde Avrupa, Çin ve Hindistan edebiyat tarihlerinde olduğu gibi interdisipliner bir kültür tarihçiliğinden ve yeni araştırmalara vesile olacak teorik çerçevelerden, yaklaşımlardan ve bağlamsallaştırmalardan bahsetmek maalesef mümkün görünmüyor. Osmanlı edebiyat tarihine katkıları büyük olan Mustafa İsen, Harun Tolasa, Filiz Kılıç gibi isimlerin şair tezkireleri üzerine olan çalışmaları da daha çok belli temalar etrafında kataloglandırma çalışması niteliğinde kalıyor.

Altok, Walter Andrews'un *Latîfî Tezkiresi* üzerine hazırladığı ama yayımlamadığı doktora tezinin bağlam arayışında olması sebebiyle ilham verici olduğunu düşünmektedir. Andrews'a göre, on altıncı yüzyıl tezkirelerinde, heterodoks grupların ılımlaşmasından ve ulemanın kurumsallaşmasından kaynaklı klasikleşmeye doğru bir evrim söz konusu. Her ne kadar klassizm konsepti sorunlu ve tartışmaya açık olsa da bu çalışma şair tezkirelerini tarihsel bir bağlama oturtmaya çalışan nadir çalışmalardan biri olarak önem arz etmektedir.

Zeynep Altok'un doktora tezinde yapmaya çalıştığı bu türün en canlı olduğu dönemi on altıncı yüzyıl ile dönüşüme uğradığı on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar arasında tezkire türünün haritasını çıkartmaktır. Bu türün tarihini inceleyen Osmanlı edebiyat tarihi kaynakları Ali Şir Nevâî'den Sehî Bey'e geçen ve oradan yirminci yüzyıla kadar gelen kesintisiz bir Osmanlı tezkire geleneğini varsayar ve bu devamlılığa olumlu bir anlam atfeder. Bu devamlılık vurgusu uğruna tezkire sayılmaması gereken eserler tezkire olarak adlandırılırken, tezkire niteliği taşıyan eserler görmezden gelinmektedir. Örnek olarak, bu tür çalışmalarda Ali Şir Nevâi'den başlatılan gelenek, doğrudan Sehî Bey'e atlanarak devam ediyor gibi gösterilir; halbuki arada Kazvînî'nin yaptığı *Mecâlisü'n-Nefâis* tercümesi başta Akkoyunlularla ilgili bölüm olmak üzere birçok telif bölüm içerir ve Sehî Bey'in tezkiresinden önce yazılmıştır.

Zeynep Altok, tezkire üzerine var olan literatürü bu meseleler etrafında tartıştıktan sonra, konuşmasının ikinci bölümünde önemli gördüğü bazı tezkirelerin üzerinden geçmiştir. Temel vurgusu bu tezkirelerin yazılma amaçları, üslupları, yüzyıllara göre değişiklikleri ve yazarlarının farklılaşan nitelikleri hakkında olmuştur. Garibi'nin 1550'de ilk Rumî şair tezkiresi olarak öne sunduğu tezkiresinden kurumsallaşan ulemanın en ağırbaşlı figürlerinden Kınalızade Hasan Çelebi'nin tezkiresine kadar geniş bir yelpazede yazılan onaltıncı yüzyıl tezkireleri özel bir ilgiyi hak etmektedir. Bu yüzyıldaki tezkireleri incelerken zenginliğin farkına varmamız, yayılım alanlarına bakmamız ve tezkirenin letaif mecmuaları, nazire mecmuaları, şehrengiz gibi farklı türleri bünyesinde barındıran bir üst-tür olarak görmemiz gerekmektedir. Üstelik, en bariz örneğini Aşık Çelebi'nin *Meşairü'ş-Şuara*'sında gördüğümüz üzere, bu yüzyıldaki tezkirelerin dili de çok canlıdır, adeta bir meddah anlatıcına benzemektedir.

Altok, nüsha sayılarına ve üslup özelliklerine bakarak bu zenginliğin ve canlılığın sonraki yüzyıllarda kaybolmaya yüz tuttuğunu söyler. Bunun nedenleri konusunda da yetersiz literatürden dolayı ancak spekülasyonlar üretmek mümkündür. Cornell Flescher'in on altıncı yüzyıl sonrasına ait gözlemleri bu tartışmayı besleyebilir. Fleischer, on altıncı yüzyıldaki uzmanlaşmamış elit kesiminden sonraki yüzyıllarda büyümüş devletle paralel olarak uzmanlaşmış kadrolara dönüştüğünü iddia eder. Dolayısıyla on altıncı yüzyılda şair, evrak tutmaktan imparatorluğu meşrulaştırmaya kadar geniş bir spektrumda görev yapan bir erken dönem Osmanlı adamıdır. Bu yüzyıldaki şairi de günümüz şairi olarak tahayyül etmemek gerekir çünkü diğer toplumsal ve siyasi alanlardan bağımsız edebiyat diye estetik bir alan bulunmamaktadır. Edebiyat yerine, şiir, inşa, mesnevi gibi kavramsallaştırmalar mevcuttur. Bu sebepten, tek işi şairlik, edebi yazarlık olan kadrolar yoktur. Ekonomik tarafının yanısıra, şiir kamusal alanın kendisi ve retorik gücünden dolayı en önemli iletişim araçlarından birisidir.

Sorularla ve önerilerle nihayete ulaşan Zeynep Altok'un konuşması, sadece şair tezkireleri ile ilgili değil çağdaş edebiyat tarihlerinin birçok kavramını ve yaklaşımını yeniden düşünmemiz, sorgulamamız için ilham kaynağı olacak niteliktedir. Konuyla ilgili doktora tezinin tamamlanmasını ve yayımlanmasını heyecanla bekliyoruz.

Panel

Sinemada Birinci Dünya Savaşı İzdüşümleri

20 Aralık 2014
Değerlendirme: **Barış Saydam**

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi 20 Aralık 2014 tarihinde, Birinci Dünya Savaşı'nın yüzüncü yılı vesilesiyle, savaşın sinema ile kesiştiği noktaları ortaya koyan bir panel düzenledi. Ali Pulcu'nun moderatörlüğünde gerçekleştirilen panelde, İstanbul Şehir Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Canan Balan, Al Jazeera Türk'te editörlük yapan Ebru Afat ve SETA İstanbul'dan Ali Aslan konuşmacı olarak yer aldı.

Birinci Dünya Savaşı ve işgal yıllarında İstanbul'daki sinema faaliyetleri, o dönemde çekilen filmler ve genel olarak Osmanlı'da sinemanın gelişimi üzerine bir sunum yapan Canan Balan'ın konuşması daha çok sinemanın Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde izlediği seyirle ilgiliydi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında sinemanın propaganda aracı olarak kullanıldığını söyleyen Balan, bunu çeşitli örneklerle açarak dönemin panoramasını çizdi.

Ebru Afat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı sırasında mücadele ettiği Doğu Cephesi'nde yaşananları *Arabistanlı Lawrence* (*Lawrence of Arabia,* 1962), *Gelibolu* (*Gallipoli,* 1981) ve *The Lighthorsemen* (1987) filmlerini karşılaştırarak anlattı. Arabistanlı Lawrence filminin bugün de Ortadoğu'da yaşananları özetlediğini söyleyen Afat, aktörlerin arasındaki güç dengesi zaman zaman değişse de temel olarak aynı yapının sürdüğünü ifade etti. Avrupa ve Amerika'nın dünya savaşı ile ilgili çektiği filmlerin ağırlıklı olarak İkinci Dünya Savaşı'nı merkez almasıyla ilgili olarak da, Avrupa'nın şu anki sınırlarının daha çok İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çizilmesinin bunda önemli bir etken olduğunu hatırlattı. Afat, Amerika kanadında ise İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan Yahudi Soykırımı'nın tetikleyici bir faktör olduğunu, Yahudi sermayesiyle kurulan Amerikan stüdyolarının sık sık bu konuyu işleyen filmler çekmesinin doğal olarak savaş anlatılarında İkinci Dünya Savaşı'nın öne çıkmasına sebep olduğunu vurguladı.

Çanakkale Savaşı'nı konu alan son dönem Türk filmleri üzerinden sunumunu yapan Ali Aslan ise,

Çanakkale Savaşı'nın Cumhuriyet'in ulus temelli ideolojisinin ilk defa sınandığı savaş olması sebebiyle Çanakkale'nin bugün bile kolektif hafızada farklı bir yere sahip olduğundan bahsetti. *Gelibolu* (Tolga Örnek, 2005), *Çanakkale Çocukları* (Sinan Çetin, 2011) ve *Çanakkale 1915* (Yeşim Sezgin, 2012) filmlerini karşılaştırarak, Çanakkale Savaşı'nın Türkler için nasıl bir arzu nesnesi halini aldığını açıklayan Aslan, 90 sonrası ulus devlet ve üst kimlik anlamında yaşanan kırılmaların etkilerinin bu filmlerde görülebileceğini de ifade etti.

Yapılan sunumlar üzerinden genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa ve Amerika için İkinci Dünya Savaşı'na kıyasla daha arka planda kalırken, Türkiye için tam tersine belirleyici bir role sahip olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte ulus fikrinin uygulamada karşılığını bulması, Cumhuriyet'e giden yolda Çanakkale'nin belirleyici bir savaş olması ve bu savaşlardan sonra Atatürk'ün güçlü bir lider olarak ortaya çıkışının Türkiye'nin sonraki dönemleri için de temel nüveleri içinde barındırdığını ifade etmek mümkün. Bu açıdan değerlendirildiğinde, 90'lı yıllarda tüm dünyada yaşanan kırılmayı da hesaba katarak, aslında Birinci Dünya Savaşı'nın sinemadaki izdüşümlerinin bizlere önemli bir düşünsel zemin sağladığını da söyleyebiliriz.

Sinemada Birinci Dünya Savaşı İzdüşümleri

20 Aralık 2014 Cumartesi - Zeyrek Salonu

Oturum Başkanı

Ali Pulcu

Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Konuşmacılar

Ali Aslan

Dr., SETA İstanbul

Ebru Afat

Editör, Al-Jazeera Türk

Canan Balan

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Gazete ve Gazeteci

İlk Devir

Meşhur yangından önce Hocapaşa mahallesinde, daracık bir sokaktayız; iki katlı, her katında iki mercimek oda, bir bakla sofa, çerden çöpten bir evde… Kapıdan girince – basamakları aşınmış, tırabzanlarından birkaçı kopmuş – bir merdivenle karşılaşıyorsunuz. Fakat bundan önce, genzinizi yakan, gözlerinizi sulandıran karma karışık ve çürümüş bir havadan boğulacak gibi oluyorsunuz: Nem, helâ, tutkal, gazlı mürekkep ve soğan sarımsak kokusu!

Aşağıya, dört ayak merdivenle, başınızı kollıyarak indiğiniz zaman içine girdiğiniz tek pencereli, basık tavanlı şu bodrum, "makine dairesi" ve "mürettiphane"dir. Makine nasıl şeydir? Komik bir şeydir; yan tarafında – bir cins kuyu tulumbalarındaki gibi – manivelasına yapışılarak çevrilen bir çarkı vardır; bugün, elektrikli bir kahve değirmeni ondan daha gösterişli, daha şanlıdır; insana bir marifet yapacağı hissini daha iyi verir. Ne motörü var, ne kayışı; ne gösterişi var, ne de zarifliği! Bodur, hantal, kuru, suratsız bir demir yığını… İşler bir âlet olduğuna inanamazsınız!

Sayfalar hazır olunca, bunu harekete getirmek için, mürettipbaşı – sırtında dişli hırka, başında takke, burnunda kulaktan atma fakfon gözlük, gözlüğün burun üstüne gelen yerinde, nasır ve ara yapmasın diye bezden bir küçük sargı, sarı, solgun, sakallı bir adamcağız – dışarıya haykırır:

Karabet! Neredesin? Bırak şimdi ziftlenmeyi, gel, çevir şu mereti.

Karabet Muşlu bir hamaldır. Birkaç beygir kuvvetinde enerjisi olan canlı motör, Diezel markalı değilse de yine zamanın en sağlam yerli motörü odur, kendisidir. Sokak kapısı eşiğine çömelip batırarak yediği soğanla ekmeği kuşağının arasına sokar; gelir, makinenin çarkına yapışır, başlar çevirmeye!

İlk çeviriş için biraz fazla abanmak, zorlamak lazımdır; fakat, sonra: "Dur! Kağıt kaydı!" diye telaşla seslenmezlerse iş tıkırında gider, aksamadan, düzen ve ahenk hiç bozulmadan… Zaten kaç tane basılacak ki? Topu topu üç yüz… En yüksek rakam: Bin! Amma bin tane gazetenin basılması için Karabet, saatlerce işlemek zorundadır: Merdanenin – biteviye el ile mürekkep verilmesi, canlı motörün dinlenmesi, azık, katık ve su alması, makinede aksayan yerlerin düzeltilmesi şartiyle – gidip gelişi, yani çift sayfayı basması ve sonra da arka tarafını tamamlaması, aşağı yukarı sekiz saatlik çalışma ister!. (…)

Refik Halid [Karay], *Üç Nesil Üç Hayat*, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1941 [?], s. 120-121

TAM-Tez-Makale Sunumları

Ayanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik

Ensar Köse

20 Eylül 2014

Değerlendirme: **Emine Kaval**

"Ayanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik" başlıklı doktora tezi Osmanlı'da ayanlık tartışmalarına, İçel sancağı özelinde ışık tutan bir çalışma. Ensar Köse'nin İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığı bu tez, İçel'de ayanlık olgusunun ortaya çıkışı, gelişimi ve ayanların içinde yaşadıkları toplumun diğer kesimleriyle ilişkileri ve bunların neticeleri üzerinde duruyor. Eylül ayı Tez - Makale sunumlarında misafir ettiğimiz Köse'nin konuyu İçel sancağı özelinde ele almasının nedeni ise, kendisinin İçelli olması ve ayrıca o bölgeye dair çalışmaların azlığı ve mevcut literatürün yetersizliğidir.

Büyük oranda Osmanlı arşiv kaynaklarından faydalanılarak hazırlanılan tezin giriş bölümünde Köse, Türkiye ve Türkiye dışındaki tarihçilerin yazdıklarından müteşekkil ayanlık literatürünü değerlendirerek, bu eserlerde işlenen konuları dört alt başlıkta inceliyor. Bu bağlamda, ilkin, 'Ayan - Mütegallibe - Derebeyi Üçgenine Sıkışan Zümre' başlığı altında Köse, birbirinden çok ince çizgilerle ayrılan bu üç terimin hususiyetlerinden hareketle 'ayan'ın ne olduğunu tarif etmektedir.

İkinci husus, 'Ayanlığın doğuş tarihi' konusunun tarihçiler tarafından sıklıkla ele alınmasıdır. Köse'ye göre, bunun temelinde, ayanlığın devlet eliyle kurulmuş bir müessese olması fikri yatmakta ve bu fikir de tarihçileri bu müessesenin ne zaman kurulduğu arayışına götürmektedir. Oysa, ayanlık sosyolojik bir olgu olarak zaman içerisinde ortaya çıkmıştır, bundan ötürü de bir tarihlendirme yapmak güçtür. Ayanlığın doğuş tarihi kabul edilen 1680 ve 1726 tarihleri tartışmalıdır. Nitekim, yerli tarihçiler tarafından hiç sorgulanmadan benimsenen 1726 tarihinden daha önce, 1723'teki Osmanlı-İran Savaşı ve sonrasında, güçlü valilere duyulan ihtiyaca binaen pratik bir çözüm olarak Anadolu'da güç sahibi yerel beylere valilik verilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, İçel sancağı için bu tarih daha da önceye gitmektedir. İçel sancağında güçlü bir hanedan olan Sunullah Paşa, bu tarihten önce, 1721'de İçel valiliğine getirilmiştir.

'Ayanların merkezî idare ile münasebetleri'nin tartışıldığı üçüncü başlıkta Köse, ayanlığın feodal bir karakter taşıyıp taşımadığını, merkez açısından bunların adem-i merkeziyetçilik özelliğine sahip olup olmadıklarını Halil İnalcık ve Bruce McGowen gibi tarihçilerin görüşleri bağlamında incelemektedir. Dördüncü ve son başlık ise, 'Ayanların servet ve nüfuz edinme yolları'. Köse'ye göre, bu, doğrudan mukataalar, çiftlikler ve devlet bazında belli mevkileri edinme ile ilintilidir. Ayanların güç ve nüfuzlarını artırmaları bir nevi devlet eliyle gerçekleşmiş ve ayanlığın doğuşunu hızlandıran bir faktör olmuştur.

Daha sonra Köse, konuyu İçel örneğinde detaylandırmaktadır. Burada öncelikle, İçel'in genel durumu hakkında bilgi veren Köse, Türkiye'nin güneyinde, Orta Toroslar'da, tam bir yarım ada sayılmayan, oldukça engebeli, sarp ve dağlık bir yapı arz eden, yerleşimin sahil kesiminde yoğunlaştığı, insanların yaylak-kışlak hayatı yaşadığı ve ekonomisinin, tarımdan ziyade hayvancılığa dayandığı bir bölge olan İçel sancağında 'Ayanlığın üzerinde yükseldiği problem alanları'nı, yani ayanlığın ortaya çıktığı tarihlerde, bu bölgedeki ciddi problem kaynaklarını tespit etmek için 1700-1720 arasındaki şikayet ve diğer defter ve belgeleri inceliyor. Söz konusu kaynaklarda 353 şikayet kaydına rastlayan ve bunların bir istatistiğini yapan Köse, eşkiyalık şikayetlerinden sonra tımar ve zeametlerden kaynaklanan şikayetlerin ve sonrasında da idarî istikrarsızlıktan, sık sık vali değiştirmekten kaynaklanan sıkıntıların ilk sıralarda yer aldığını tespit ediyor.

Tezin ikinci bölümünde, İçel'deki büyük ayan aileleri, hanedanlık tarihleriyle ele alınmaktadır. Buna göre, Sunullah Paşazadeler, Gölgelioğulları, Osmanoğulları, Sarı Nebioğulları, Arslan Gazioğulları, Can Osman ve İnce Alioğulları bölgedeki en güçlü 7 ayan ailesidir. 1690 ile 1795 arasındaki 105 yıllık süreyi çalışmasına dahil eden Köse, 1690 yılında hanedanların artık belirgin hale gelmeye başlamasının altında, bunların daha önceden devam ettirdikleri iltizamı sabitleştirmeleri, mütesellimliği ellerinde tutmaları, dolayısıyla güçleri-

TAM - FAALİYETLER

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

Ayanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik • **Ensar Köse** 20 Eylül 2014

Siyaset Vadisinde Bir Şeyh/Alim: Ömer Ziyaeddin Dağıstânî (1849-1921) • **Zeynep Erçetin** 20 Ekim 2014

Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu • **Mahmud Esad Kalıpçı** 17 Kasım 2014

TARİH OKUMALARI

Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri (1): İbranice Osmanlı Tarihleri ve Anonim Bir İbranice Kronik (1622-1624) • **Nuh Arslantaş – Fikri Çiçek** 26 Mayıs 2014

BİR KİTAP BİR YAZAR

Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet • **Abdulhamit Kırmızı** 16 Ekim 2014

Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1424-2008): Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi • **Cem Behar** 13 Aralık 2014

TAM Sohbet

Balkan Tarihi Konuşmaları (5): Ottoman Skopje in the 19th Century: Between the Old and New Society • **Petar Todorov** 30 Ekim 2014

Bir Mirasın Tevarüsü (5): Devr-i Hamîdî Katalogları ve Modern Kütüphanecilik • **Emir Eş** 20 Kasım 2014

ni stabilize etmeleri gibi sebeplerin yattığını öne sürmektedir. Nitekim, genel anlamda 17. yüzyılın sonları, güçlü ayan ailelerinin tebarüz etmeye başladıkları zaman dilimi olarak kabul görmektedir. Köse'nin bulgularına göre, İçel, coğrafi konumundan ötürü daha izole ve dışarıya kapalı bir bölge olmasına rağmen, orada da ayanların yükselişi aynı tarihlerdedir.

İçel bölgesinin en etkili ayan ailesi olan Sunullah Paşazadelerin menşei Zeyne kasabasına gelip yerleşen Şeyh Ali Semerkandî soyuna dayanmaktadır. Oğlu Zeynelabidin bölgede ciddi bir nüfuz elde eder ve oğullarına hatırı sayılır miktarda tımar ve zeametler verilir. Böylece Sunullah Paşazadelerin nüfuzu bir yandan dini bir otorite ve saygınlığı olan bir kişiye; diğer yandan da ekonomik olarak, elde ettikleri topraklar üzerinde tasarruf edebilme hakkına dayanmaktadır. 17. ve 18. Yüzyıl kayıtlarını incelediğinde, bu hanedanların ellerindeki toprakların artık bir tımar ve zeamet olmaktan çıkıp, mülk çiftliklere dönüştüğünü gözlemleyen Köse -küçük bir ihtiyat payı bırakarak-, Sunullah Paşazadelerin ve diğer hanedanların asıl zenginlik kaynağının da bu mülk çiftlikler olduğunu iddia etmektedir.

Üçüncü bölümde özellikle ikinci bölümde anlatılan hanedanlık tarihlerinin Osmanlı sosyal tarihi içerisinde nereye oturtulabileceği üzerinde durarak, sosyolojik çözümlemelerle ayanlığı sosyolojik bir vaka olarak tetkik eden Köse, önce hanedanlıkları menşeleri, hane yapıları ve zenginlik kaynakları bakımından ele alıyor; akabinde de dikey ve yatay sosyal hareketliliği İçel ayanlığı bağlamında tartışıyor. Buna göre, dikey sosyal hareketlilik bağlamında, ayanların yükseliş mücadelesinde ulaşmak istedikleri hedeflerin başında sırasıyla subaşılık, mütesellimlik ve mutasarrıflık gelmektedir ve yükselme basamaklarında karşılaştıkları riskler ise sürgün, hapis ve idam cezalarıdır. Yatay sosyal hareketlilik bağlamında ise, sancak arazisi üzerindeki İçel'in yönetim merkezinin sabit olmamasından ve konar-göçer aşiretlerin hayat tarzlarından kaynaklanan bir hareketlilik söz konusudur. Aşiretlerin bu dinamizminden ayanlar elbette çıkarları doğrultusunda faydalanmışlardır ve onları gerektiğinde bir nevi kendi silahlı güçleri olarak kullanmışlardır. Diğer yandan aşiretler de "devlet" ile sorunlar yaşayınca bir ayanın himayesine girerek, onların kapı halkı olmuşlardır.

Siyaset Vadisinde Bir Şeyh/Alim: Ömer Ziyaeddin Dağıstânî (1849-1921)

Zeynep Erçetin

20 Ekim 2014

Değerlendirme: **Ayşe Yılmaz**

Ömer Ziyaeddin Dağıstanî'nin yaşamı ve siyasi eserleri, Zeynep Erçetin'in İstanbul Şehir Üniversitesi'nde tamamladığı "Ulema and Politics: The Life and Political Works of Ömer Ziyaeddin Dağıstanî (1849-1921) [Ulema ve Siyaset: Ömer Ziyaeddin Dağıstanî'nin Hayatı ve Siyasi Eserleri]" başlıklı master tezi çerçevesinde tartışıldı. Tezin içeriği, metodolojisi, alana ve gelecek çalışmalara katkısı bağlamında bir sunum gerçekleştiren Erçetin, tezinde, nitel araştırma meto-

dunu kullanarak birincil ve ikincil tarihsel kaynaklardan istifade ediyor. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meşihat Arşivi, İngiliz Arşivleri ve Mahmut Esat Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivlerinin yansıra Dağıstânî'nin torunlarıyla yaptığı görüşme kayıtları da kaynakları arasında.

Erçetin'i, Ömer Ziyaeddin Dağıstanî'yi çalışmaya yönelten saik ise, kendi ifadesiyle, klasik dönemde gelenekselliği ve durağanlığı temsil eden ilmiye sınıfının homojen yapısının 1908'lerden sonra değişmeye başlamasıyla ortaya çıkan alim tipinin; Dağıstanî özelinde bir Sufî alimin, ulus-devlete geçiş sürecinde Osmanlı'nın kültürel ve siyasi yapısındaki dönüşümün anlaşılmasındaki önemli rolüdür. Bu minval üzre, öncelikle, "Dağıstânî'nin hayatı ve politik eserlerinin, geç dönem Osmanlı tarihi hakkında bize neler söyleyebileceğinin izini süren Erçetin, giriş, Dağıstânî'nin biyografisi, iki siyasi eserinin değerlendirilmesi ve sonuç kısımlarından müteşekkil tezinde, hayatı boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde alay müftüsü, kadı nâibi, medrese hocası ve Nakşibendi Tarikatı şeyhliği gibi birçok hizmette bulunmuş olan Ömer Ziyâeddin Dağıstânî'nin biyografisini tarihsel bağlam içerisinde inceliyor ve mevcut literatürde Dağıstânî'nin siyasi görüşlerine pek fazla yer verilmediği için bu çok yönlü alimin siyasi eserlerine odaklanıyor.

Erçetin, öncelikle Ömer Ziyaeddin Dağıstânî'nin biyografisine yer vermektedir. Buna göre, Ömer Ziyaeddin 1849'da Dağıstan'da dünyaya gelir. Döneminde Dağıstan'da yapılan Rus karşıtı direnişlere; diğer bir ifadeyle müridizm hareketine katılır. Ayrıca Şeyh Şamil ile de yakın bir ilişki içindedir. Daha sonra İstanbul'a gelen ve eğitimini Ahmed Gümüşânevî'nin yanında tamamlayan Dağıstânî'ye Ziyaeddin ismi hocası tarafından verilmiştir. Tecvid-i Umumi kitabını bu dönemde kaleme alan Dağıstânî, 1879'dan 1894'e kadar Edirne Alay Müftülüğü yapar. 31 Mart Vakası ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesi olayları akabinde Volkan Dergisi'nde adı geçtiği ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üyesi olduğu gerekçesiyle müebbet hapsi istenir, ancak Medine'ye sürgün edilmesi yönünde karar alınır. Bu sırada Malkara ve Tekirdağ Kadı Naibliği, Kudüs Mevleviyeti gibi görevleri de son bulur. Rüyasında Hz. Peygamber'in Dağıstânî'yi koruyup kollamasını istemesi üzerine Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa, Medine'den kaçmasında ona yardım eder. Mısır'daki İngiliz baskısı artancaya ve yüksek tirajlı gazetelerde Osmanlı yanlısı yazılar yazıp broşürler dağıttığı için tutuklanıncaya kadar saray imamlığı yaptığı bu yerde 10 yıla yakın bir zaman kalır, Dağıstânî. 1919'da İstanbul'a döner ve Gümüşânevî Tekkesi'nde şeyhlik ve Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde müderrislik yapar. 1921'de vefat eder ve Süleymaniye'ye defnedilir.

Tezde daha sonra Dağıstânî'nin İkinci Meşrutiyet döneminde kaleme aldığı iki siyasî eser analiz edilir. Erçetin'e göre, 1908'de yayımlanan bu iki eser o dönemde İslâm'ın iki anahtar kavramı olan hilâfet ve meşrutiyeti ele almaktadır. İlk eser *Hadis-i Erbaîn fî Hukuki's-Selâtîn*'de Dağıstânî öncelikle İttihat ve Terakki'yi hedef alarak Osmanlı'da birçok ayaklanmanın çıktığı ve hilafetin yok sayıldığı bir dönemde, halifeye bağlılığı teşvik eder ve hilafet ve saltanatı savunur. *Mir'ât-ı Kânûn-i Esâsî*'de ise anayasanın şeriata uygunluğunu ileri sürüp onu Kur'an, hadis ve fıkıh kitaplarından delillerle açıklayarak şerh eder ve meşveretle anayasal monarşinin uygunluğunun altını çizer.

Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu

Mahmud Esad Kalıpçı

17 Kasım 2014
Değerlendirme: **Sedat Albayrak**

"Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu" Tez-Makale sunumlarının Kasım ayı programında ele alındı. Osmanlı tarih yazımının en tartışmalı konularından biri olan müsadereye ilişkin hukuk tarihi-fıkıh ekseninde yeterince çalışmanın bulunmaması Mahmud Esad Kalıpçı'nın İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığı bu yüksek lisans tezini önemli bir noktaya taşıyor.

Kalıpçı, tezinde, ilkin müsadere kavramının tarihsel gelişimini; ardından müsaderenin Osmanlı hukukundaki dayanaklarını ve son olarak Osmanlı uygulamasında müsaderenin nasıl göründüğünü incelemektedir. Buna göre, kişinin malvarlığının tamamına yahut bir kısmına herhangi bir bedel ödenmeden devlet adına el konulması anlamına gelen müsaderenin hukuken bir suç nedeniyle bir şahsın veya öldükten sonra devlet görevlilerinin mal varlıklarına ya da yasak bir nesneye devlet tarafından el konulması gibi çeşitli görünüş biçimleri vardır. Tezin incelediği müsadere çeşidi ise bir suç sebebiyle bir devlet görevlisinin malına el konulması veya suç olmaksızın ölümüyle malına el konulmasıdır. Tezin seçtiği dönem ise müsaderenin yoğun olarak uygulandığı ve sona erdiği III. Selim dönemidir. Bu döneme ait temsil edici mahiyette müsadere örnekleri ve muhallefat zabıtları seçilmiştir. Geniş bir arşiv malzemesi kullanan Kalıpçı, Hatt-ı hümâyûnlar, Cevdet tasnifinde adliye, askeriye, dahiliye, zabtiye kayıtları, muhallefat defterleri, maliyeden müdevver defterler, III. Selim dönemine ait bazı kronikler, fetvâ mecmuaları ve diğer kaynaklardan yararlanmıştır.

Kalıpçı'ya göre, müsaderenin bir ceza hukuku kurumu, siyasi bir silah-hakimiyet tasarrufu, gelir sağlama aracı gibi bir çok fonksiyonu bulunmaktadır. Ceza hukuku açısından incelendiğinde İslâm ceza hukukunda tazir suçları içinde mütalaa edilmektedir. Bir kısım batılı müelliflere göre müsadere uygulamaları Abbasiler devrinde ortaya çıkmıştır. Oysa özellikle haksız kazanç sağlayanlara yönelik bir ceza olarak uygulanan müsaderenin kökeni Hz. Peygamber devrine kadar uzanır. Bu uygulamalar dört Halife ve özellikle Hz. Ömer döneminde artmış, bununla birlikte Hz. Peygamber dönemindeki hukuki meşruiyet zemininden sapılmamıştır. Emeviler dönemine gelindiğinde bu tür uygulamaların yanında, istihraç usulü ile hukuki meşruiyeti tartışmalı uygulamalar görülür. Abbasiler devrinde müsadere edilen servetlerin yönetimi için ayrı bir divan olan "Divanü'l-müsâderîn" kurulmuştur. Selçuklular da dahil olmak üzere diğer birçok Müslüman devletlerde müsadere yoğun bir biçimde uygulanmıştır.

Osmanlı'da müsaderenin meşruiyeti üzerine modern dönem müelliflerinin bürokrasideki kul statüsüne atıfta bulunması tutarlı görünmemektedir zira kapıkullarının köleleri aşan özel durumları söz konusudur, mesela miras bırakabilmektedirler. Kalıpçı'nın yazmalarda rastladığı Sunullah Efendi'ye

ait fetvada açık bir biçimde müsaderenin meşruiyeti izah edilmektedir. Kayıtlara göre bu fetvanın sipahi isyanı sırasında katledilen Yahudi Kira Kadın hakkında verildiği tarihî veriler ile doğrulanmaktadır. Hz. Peygamber'in zekat âmili olarak atadığı İbn Lütbiyye'nin kendisine menfaat sağlaması üzerine bunu minberde yermesi ve Hz. Ömer'in beytülmala aktardığı gayrimeşru kazançlar müsaderenin meşruiyeti bakımından önemli atıflardır. Fetvaların nükullarında en çok isnad edilen eserler Serahsî'nin *Siyer-i Kebîr*'i, İmam Tarsûsî'nin *Tuhfetü't-Türk*'ü, İbn Nüceym'in *Bahru'r-Raik*'i, Siracüddîn Ömer İbn Nüceym'in *Nehrü'l-Faik*'i, Haskefî'nin *Dürrü'l-Muhtar*'ı ve İmam Suyuti'nin *Dürrü'l-Mensur*'u gibi eserlerdir.

Arşiv araştırmaları sırasında Sultan III. Selim dönemine ait zengin müsadere ve muhallefat zabıtları ile karşılaşan Kalıpçı'nın ifadesiyle, III. Selim dönemi, Osmanlı tarihinde müsadere için "bir varmış bir yokmuş" denildiğinde bir dönemeç vasfını haizdir ve bu itibarla, müsaderenin hem var hem de yok olduğu döneme ışık tutmaktadır. Bu dönemde kurum ciddi biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Nitekim, Kalıpçı arşivde bu tartışmaya kaynak teşkil edecek bir defterdâr takririne rastlamıştır. İlk kez kendi çalışmasıyla gün yüzüne çıkan bu takrir, döneme dek oluşan müsadere anlayışını gayet iyi bir biçimde yansıtmaktadır.

Bir ceza olarak müsadere aslî bir cezanın yanı sıra, görevi ihmal, görevde başarısızlık, zulüm ve taaddiyat, haksız kazanç sağlama, devlete ihanet, isyan, seferden firar, devlet görevliliğine yakışmayacak hal içinde bulunmak gibi sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Muhallefat zabtı ise devlet görevlilerinin mirî ile olan ilişkilerinden neşet etmektedir. Bununla birlikte, zaman zaman mîrînin müzayakası ileri sürülerek mîrî ile münasebete bakılmaksızın müsadereye teşebbüs edildiği de vâkidir. Ancak, devletin yetim malının hazineye girmesinden endişe ettiği için zenginlik kaynakları ticaret ve sanat olanların, mirî ile ilgisi olmadıkça, mallarının müsadere edilmesine rıza göstermediği, belgelerden anlaşılmaktadır. Devletin mîrî konusunda keskin bir hafızası vardır. Sultan III. Selim döneminde önceki döneme atıf yapan kaide-i mîrîye, kaide-i mîrîyye-i aliyye gibi vasıflandırmalar mevcuttur. Çalışmada Germiyanzâde Hacı Ali'nin muhallefat zabtı, uygulamayı bütün detaylarıyla gösterir niteliktedir.

Kalıpçı'nın incelemesine göre müsadere sürecinde ilkin irade çıkarılır ve bir mübaşir seçilerek tayin edilir. Diğer görevliler ile birlikte mallar sorgu veya hapis usulleriyle açığa çıkarılır, tahsili mümkün alacak tahsil edilir, defter tutulur, merkeze gönderilir. Tüm bu sürece ehl-i şer'in de etkin katılımı hukukî güvenlik bakımından önemlidir. Bu aşamada malvarlığının kaderi merkezden çıkacak iradeye bağlıdır. Eğer bu, devletin mülkiyetine intikalse zapta konu malvarlığı değerlerinin satımı (füruhtu) gündeme gelir. Mirasçılara ve alacaklılara haklarının verilmesi mümkün olduğu gibi zabta konu malvarlığının mirasçılara bir ihsan olarak terki de söz konusudur. Kimi zaman bu terk bir bedel mukabilinde yapılmıştır.

Kalıpçı, bir hukuk müessesi olan müsaderenin gerek meşruiyetine dair kayıtları gerek örnekleri ve usulleri ele alırken dönemin idari anlayışı ve telakkilerini ortaya koymaya çalışır. İncelediği III. Selim dönemi hem İmparatorluk açısından zor bir dönemi yansıtması hem de kadim uygulamaların değiştiği bir döneme rastlaması bakımından zengin uygulamanın nasıl tatbik edildiği, resmi evrakta nasıl tavsif edildiği tezin ortaya koyduğu önemli hususlardandır. Müsadere'nin klasik dönem Osmanlı hukukundaki yerini ve son dönem tatbikatını aydınlatması bakımından çalışma önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

TAM- TARİH OKUMALARI

Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri:

İbranice Osmanlı Tarihleri ve Anonim Bir İbranice Kronik (1622-1624)

Nuh Arslantaş – Fikri Çiçek

4 Aralık 2014

Değerlendirme: **Erkan Oruçoğlu**

Osmanlı tarihçiliğinin farklı değerlendirmelerini ve perspektiflerini barındıran ve fakat yeterince ve yerinde değerlendirilemeyen birincil tarihî kaynakları kısmen de olsa anlamak, anlamlandırmak ve tartışmak amacı ile başlatılan Tarih Okumaları serisinin 2014-2015 sezonu gayrimüslim Osmanlı tebaası tarafından kaleme alınan ve Osmanlı tarihini konu edinen eserlere ayrıldı. Bu serinin ilk oturumunda Türk Tarih Kurumu tarafından yayına hazırlanan Anonim Bir İbranice Kroniğine Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul başlıklı eser çerçevesinde İbranice kronikler ve Yahudi tarihyazıcılığı tartışıldı. İki sunumdan müteşekkil bu programda; eseri yayına hazırlayan Nuh Arslantaş, Osmanlı tarihine dair İbranice metinlerle ilgili giriş mahiyetinde genel bir sunum yaptıktan sonra Fikri Çiçek diğer Osmanlıca kroniklerle mukayese ederek eserin muhtevasını tarihi bağlam içerisinde değerlendirdi.

Arslantaş'a göre, Yahudiler iyi bir tarihi belleğe ve tarih şuuruna sahiptirler; ancak Avrupa Yahudilerinin "Haskala" adını verdikleri "Yahudi aydınlanma hareketi"ne kadar geçen dönemde çok fazla tarihi kayıt bırakmamışlardır. Yahudi tarihyazımının zayıf olmasının en önemli nedeni ise Tevrat'ın yapı itibariyle bir tarih kitabı vasfı taşıması ve halihazırda bir tarih perspektifi sunmasıdır. Bu tarih perspektifi kronolojik olarak Hz. Adem'den Hz. Nuh'a, oradan da Hz. İbrahim ve İsrail kanadına geçen bir peygamberler silsilesinin üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca Yahudilerde "Hagada" adı verilen, bayramlarda ve diğer özel günlerde okunan menkıbe veya kıssa türü risaleler halinde telif edilen anlatımlar da Yahudi tarihyazımının zayıflığının nedenlerinden biridir. Öte yandan, Yahudilerin tarih algısının temelinde, meydana gelen olayların ilahi bir plan çerçevesinde gerçekleştiği inancı vardır. Bu algıda Yahudiler, birinci plandadır. Dolayısıyla Yahudi tarihyazımının merkezinde Yahudiler olup, diğer millet ve topluluklardan çok bahsedilmez. Bilhassa sürgünden sonra Tanrı'nın kendilerini cezalandırdığını, teşuva denilen tekrar "Tanrı'ya dönme", Tanrının tekrar yol göstermesi ve tekrar cezalandırması şeklindeki tarih algılarında hata-ceza şeklinde bir döngü mevcuttur. Yahudi tarihyazımı Tevrat'ın emirlerinden biri olan "hatırla ve gelecek nesillere aktar" anlamına gelen "zahor" emri üzerine kuruludur ve bundan hareketle, tarihi olayların anlatımıyla gelecek nesillerin ayakta kalabilmesi ve varlıklarını sürdürebilmesi amaçlanmıştır. Fakat Yahudiler bu emri dini bir vecibe olarak algıladıkları için tarihi olayları nadiren yazıya dökmüştür. Bu hususta dikkati çeken bir başka ayrıntı da, yazıya geçirilen olayların Yahudi toplumu için son derece kritik olaylar olması ve Yahudi tarihyazımını etkilemesidir. M. Ö. 586 yılında Süleyman Mabedi'nin Babiller tarafından yıkılmasıyla başlayan süreçte, Yahudiler gittikleri bölgelerin idari yapısından ve tarih algısından etkilenmeye başlamışlardır. Bilhassa Pers tarihyazıcılığı, Pers sarayında bürokrat olarak görev yapan Yahudiler tarafından benimsenmiş, kendi tarihlerini ilgilendiren bürokratik evrak ve kaynakları kullanmışlardır.

Helenizm döneminde iki istisnai örnek vardır: Helen kültürü ile hemhal olan Josephus ve Tiberyalı Justus adında iki Yahudi tarihçi, özellikle Roma İmparatorluğu ile Yahudilerin savaşlarını anlatan hacimli kitaplar

yazmışlardır. Tiberyalı Justus'un kitapları günümüze kadar ulaşamamış, fakat Josephus'un bilhassa Miladi 66-70 yıllarında meydana gelen bu savaşları anlattığı kitapları günümüze kadar ulaşmıştır. Josephus, başlangıçta Roma'ya karşı direnen bir isyancı durumundadır; ama daha sonra taraf değiştirerek Roma saflarına katılmış ve kendi dindaşlarının kaderini Romalıların gözüyle eserlerine yansıtmıştır. Arslantaş'a göre, bu iki istisnai örneğe rağmen Helen kültürünün putperest bir anlayıştan ilham alması, geniş Yahudi kitlelerinin bozulmamak için Helenizm'den hep uzak durmasına neden olmuştur. Bu kaide İslamiyet'in doğuşuna kadar devam etmektedir. Söz konusu iki yazar ancak modern dönemde Yahudilerin ilgisini çekecek ve Yahudi tarihyazımına dahil edileceklerdir. Bu farkına varma süreci, Batı kültürünün içinde evrilen ve aydınlanma dönemiyle birlikte kendi kültürünü de keşfeden Yahudi entelektüel ve tarihçiler tarafından gerçekleştirilmiştir.

10. Yüzyılda Yahudi tarihyazımında iki çalışma mevcuttur. Bunlardan biri Abbasiler döneminde yaşayan Natan ha-Bavli adlı bir din adamına aittir; diğeri ise Yosef ben Gurion'un *Sefer Yosifon* ismiyle anılan eseridir. Yeşiva denilen yüksek din kurumlarında yetişen Natan ha-Bavli, eserini bu kurumların perspektifinden kaleme almıştır. Söz konusu kitap Arslantaş tarafından tercüme edilmiş ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. İkinci eser ise Yosef ben Gurion'un, İbn Haldun ve İbn Hazm'ın da eserlerinde kullandığı, özellikle Arapçaya çevrilmesi sebebiyle Yahudi tarihi kaynakları arasında sıkça zikredilen tarih kitabıdır. Yahudiler tarafından ilgiyle karşılanan bu eser, S*efer Yosifon* ismiyle meşhur olmuştur. İtalya'da İbranice kaleme alınan eser, Zaharya isimli bir Arap Yahudisi tarafından Yemen'de Arapça'ya çevrilmiştir. Söz konusu eserin Sultan III. Ahmed koleksiyonundaki Arapça nüshasının yayımlanmasına yönelik bir başka akademisyenle ortak bir çalışma yürüten Arslantaş, eserin Osmanlı sultanlarının Yahudi tarihine dair bilgilerine katkıda bulunmuş ve sultanlar tarafından da Arapça tercümesinden okunmuş olabileceğini tahmin etmektedir.

Ortaçağ'da Yahudi tarihyazıcılığı daha çok hukuk metinleri ve midraş denilen tarihi menkıbeler etrafında şekillenmiştir. Yahudi din adamları, tarih felsefesini ve yaşadıkları toplumsal durumlarla ilgili kaderlerini daha çok Tevrat'la ilgili yazılan tefsir kitapları ya da responsa adı verilen şeelot u-tşıvot diye bilinen, Osmanlı'daki kadı sicillerine benzetilebilecek fetvalar üzerinden ortaya koymaktadırlar. Bu esnada Ortaçağ Yahudi tarihyazıcılığında, İslam tarihyazıcılığındaki örneklerine benzer bir bibliyografya türünün pek yaygın olmasa da yükselişe geçtiği bilinmektedir. Özellikle de Sözlü Kanun adı verilen ve *Talmud*'ta ismi geçen din adamlarının ve kahramanların sözlü gelenek içindeki aktarımı diyebileceğimiz rivayet kültürü üzerine yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Arslantaş'a göre, bu türün revaç bulmasının nedenlerinden birisi, halihazırda Bağdat'ta etkili olan hadis rivayeti geleneğidir. Ayrıca söz konusu dönemde Rabbanilere alternatif olarak ortaya çıkan Irak Merkezli Karailik Hareketi'nin de bunda rolü vardır. Sadece *Tevrat*'ı okuyup, Sözlü Kanunu reddeden Karailerden dolayı Rabbaniler, Talmud'un önemini vurgulamak için Yahudi din adamlarının şeceresini çıkarmaya başlamışlardır. Fakat yine de, İslam tarih yazıcılığının zirve dönemlerinden biri olan Eyyübiler zamanında ya-

şamasına rağmen Yahudi din adamı Moşe bin Meymun, tarih araştırmalarının lüzumsuzluğuna inanmış ve tarih kitaplarına ayrılacak zamanı israf olarak nitelendirmiştir. Benzer şekilde, Osmanlı döneminde yaşayan önemli Yahudi din adamlarından Yosef Karo da, tarihi din dışı bir ilim kabul etmiş ve ilgilenilmesini günah telakki etmiştir. Bu minvalde Arslantaş, üzerinde çalıştığı kroniklerden; 15. yüzyılda Girit kökenli Yahudi din adamı ve tarihçi Eliyahu Kapsali ile 17. yüzyılda Mısır'da yaşayan Yahudi tarihçi Yosef Sambari'nin eserlerinin mukaddimelerinde bu israf ve günah algısını eleştirerek kendi tarihi eserlerinin gerekliliğini ciddi bir biçimde savunduklarını ileri sürmektedir. Eserlerini Yahudi milletinin tarihinin ve yaşadığı acıların unutulmaması için yazıklarını belirten bu müellifler, din dışı bir ilim gibi görünen tarihle ilgili yazarken, kendi cemaatleri tarafından aforoz edilmekten ve cemaat dışı kalmaktan korktukları için oldukça dikkatli bir dil kullanmışlardır.

10. Yüzyıldan 16. yüzyıla kadar suskunluk dönemi yaşayan Yahudi tarihyazımı 16. yüzyıla gelindiğinde nispeten yükselişe geçmiştir. Bu yükselişin dönüm noktaları, hiç kuşkusuz, 1492 İspanya ve 1497 Portekiz sürgünleridir. Yaklaşık 250-300 bin Yahudi'nin zorla göç ettirildiği bu sürgünler, Yahudi toplumunda adeta bir travma yaratmıştır. Kuzey Afrika ve Osmanlı topraklarında himaye edilen Yahudiler, bu sürgünlerin felsefi ve dini arka planını anlamaya ve anlatmaya yönelik hacimli tarih kitapları yazmışlardır. Ayrıca Rönesans'la birlikte tarihyazımına ilginin artması Rönesans'ın hüküm sürdüğü coğrafyada yaşayan Yahudileri de etkilemiştir. Nitekim, dönemin öne çıkan Yahudi tarihçilerinden biri yukarıda bahsi geçen Eliyahu Kapsali'dir. Kapsali Seder Eliyahu Zuta: *Hiburo Rabi Eliyahu Bar Elkana Kapsali, Toldot ha-'Osmanim u-Venetsiya ve Korot 'Am Yisrael be-Mamlahot Turkiya, Sıfarad u Venetsiya* [Seder Eliyahu Zuta, Rabbi Eliyahu Elkana Kapsali'nin Rivayetleri, Osmanlı ve Venedik Tarihi, Türk ve Venedik İdaresinde Yahudiler] başlıklı bir tarih kitabı yazmıştır. Kronik, dünyanın yaratılışından Osmanlı dönemine kadar özet bir dünya tarihi anlatımının ardından Osman Gazi'den başlayarak Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan dönemi kısa, Sultan Mehmed'den Yavuz Sultan Selim dönemine kadar gerçekleşen olayları ise detaylı bir şekilde anlatır. Arslantaş, bu eserin çok geniş bir özetini Avram Galanti'nin *Türkler ve Yahudiler* kitabına nazire olarak, *Yahudiler ve Türkler* başlığı ile yayınlamıştır.

Kapsali'nin çağdaşı bir diğer Yahudi tarihçi de İspanyol mülteci ailesine mensup hekim Yosef ha-Kohen'dir (1496-1578). Osmanlı tarihine dair *Divrey ha-Yamim le-Malhey Tsarfat u le-Malhey Bet Otoman ha-Togar* [Fransız Kralları ile Osmanlı Sultanları Tarihi, nşr. Şlomo Katz, Amsterdam 1733] adlı bir kitap yazmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini başlangıcından kendi zamanına kadar anlatan ha-Kohen, hakikî bir vak'anüvis olup hayale kapılmaksızın elde edebildiği tüm malûmatı titizlikle kaydetmiştir. Eserde, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Akdeniz muharebeleri, bilhassa Cenevizli Andrea Doria ve Türk gemilerinin İtalya sahillerine yaptığı akınlar hakkında bol miktarda bilgi bulunmaktadır. Arslantaş, bu eserin de Osmanlı ile ilgili bölümlerini yayına hazırlamaktadır. Dünya milletleri bağlamında Osmanlı tarihine değinen bir başka Yahudi tarihçi de David ben Şlomo Gans'tır (1541-1613). *Tsemah David* [Davud'un Soyu] adlı iki bölümden oluşan kroniğin ilk bölümünde yaratılıştan başlayarak sürgünler öncesi ve sonrası İsrail tarihi ile bu süreçte İsrailoğulları'nı yöneten nebiler, krallar ve din adamlarının (Tanaim, Amoraim, Savoraim) kısa hayatlarını nesil nesil anlatan Gans, ikinci bölümde ise genel bir dünya tarihi kaleme almıştır. Yukarıda adı geçen Mısırlı Yosef Sambari (1640-1703) de *Sefer Divrey Yosef* isminde Osmanlı tarihine dair kapsamlı bir kronik kaleme almıştır. Yahudi tarihinin İslam-Türk tarihi merkeze alınarak yazıldığı kronikte tarihî malzeme, ortak merkezli devirler (çember/daire) halinde tasarlanmıştır.

Osmanlı dönemi için dikkat çeken bir diğer husus, Sabetay Sevi'nin ortaya çıkışı ve mehdilik iddialarının Yahudilerde ciddi bir hareketlenmeye sebep oluşudur

ki bu, İstanbul, İzmir, Filistin ve Avrupa merkezli çok önemli yazışmaları da beraberinde getirmiştir. Sonraki dönemlerde derlenen, Sabetay Sevi'nin mehdiliği ile ilgili lehte veya aleyhte tartışmaları içeren bu yazışmaların önemli bir kısmı Sevi'nin Yahudileri ciddi bir hayal kırıklığına uğratan, Müslüman oluşuyla birlikte yok edilmiştir. Yine, Ya'kov Berav tarafından yazılan *Zimrat ha-Erets* adlı bir risalede de 18. yüzyılda Dimaşk valisi Süleyman Paşa (1741-1743) ile Taberiye şehri hakimi Şeyh Ömer ez-Zahir arasında patlak veren savaş anlatılmıştır. Risale isyan esnasında Yahudilerin durumunu, Şeyh Ömer perspektifinden sunmaktadır. Bir başka eser, tevârih-i Âli Osman denilebilecek, tercümesi Tülay Çulha tarafından yapılan; İbranice harflerle basımı da Arslantaş tarafın-

dan yapılacak olan anonim İbranice bir risaledir. Bu risalede, Osman Gazi'den II. Murad dönemine kadar olan Osmanlı tarihi anlatılmaktadır. Programda tartışılan İbranice kronik ise Osmanlı tebaasına mensup bir Yahudi tarafından ilk defa kaleme alınan bir eser olması hasebiyle Yahudi tarihyazımında bir istisna kabul edilebilir.

Arslantaş'ın sunumunun ardından Fikri Çiçek söz konusu anonim İbranice kroniği, üç aşamada değerlendirdi. İlkin İbranice kroniğin tarihsel bağlamına değinen Çiçek, daha sonra kroniğin ele aldığı yılları konu edinen diğer Osmanlıca kroniklerden bahsetti ve İbranice kroniği diğer Osmanlıca kroniklerle teknik, içerik ve perspektif açısından mukayese etti. Bu minvalde öncelikle, kroniğin yazıldığı 17. yüzyıl Osmanlı dünyasını çalışan hemen hemen her tarihçinin, bu dönemi bir duraklama veya çöküş dönemi değil kriz ve dönüşüm dönemi olarak görmeye başladığını dile getiren Çiçek, bu yüzyıla ait çalışmaların da kriz ve dönüşüm perspektifinde kaleme alındığını ileri sürüyor. Dönemi kriz ve dönüşüm çağının ayak sesleri şeklinde nitelendiren Çiçek'e göre dönem, Anadolu'yu kasıp kavuran Celali isyanlarının, Osmanlı'nın Habsburg (1593-1606) ve Safeviler (1578-1590) karşısında uzayan savaşlarının, değişen iklim şartlarının, sıklaşan ekonomik krizlerin ve Topkapı sarayına sıkışan siyasetin etrafında şekillenen bir dönemdir. Bilhassa bu dönemde sıkça karşılaşılan İstanbul merkezli etkili isyan hareketlerinin ilki 1589'da musâhib-vezir Rumeli Beylerbeyi Doğan Mehmed Paşa'nın katledilmesiyle sonuçlanan "Beylerbeyi Vak'ası"dır. 1603'te Babüssaade ağası Gazanfer Ağa'nın idamıyla sonuçlanan isyan da, 17. yüzyılda sıkça karşılaşılan isyanlar döneminin ilk örneklerindendir. 17. Yüzyılın hemen başında Osmanlı Hanedanı'nın inkıraz tehlikesi atlatması ve tahta geçiş sistemindeki değişiklikler de bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi reflekslerini değiştiren nedenlerden yalnızca birkaçıdır.

İbranice kroniğin ele aldığı 1622-24 yıllarını konu edinen mevcut diğer kaynaklara gelince, Hüseyin Tûgi, Hasan Beyzâde, Bostanzâde Yahya Efendi, İbrahim Peçevi, Kâtib Çelebi ve Naîmâ isimleri öne çıkmaktadır. Ayrıca Venedik ve İngiliz elçilik raporları, II. Osman'ın katlini anlatan yabancı dildeki risaleler ve bunların özellikleri hakkında kısaca bilgi veren Çiçek, anonim İbranice kroniğin verilerini söz konusu diğer kaynaklarla teknik, içerik ve perspektif açısından karşılaştırıyor. Buna göre, İbranice kroniğin sunduğu veriler Sultan II. Osman'dan Sultan IV. Murad'a doğru giderek daha isabetlidir ve veri sıklığı artmaktadır. İbranice kroniğin verilerinin en zayıf halkası ise Sultan II. Osman dönemidir. İbranice kroniğin kronolojik

olarak veri sunum tarzı da Tûgi, Kâtib Çelebi ve de doğal olarak Naîmâ'ya benzemektedir. Tarih, ünvan ve en bilindik şahsiyetlerin bilgilerinde dahi yer yer teknik veri hataları vardır. İçerik açısından kronik, statik bir bilgi hattına sahip değildir. Kronikte ele alınan konuların yelpazesi ve hacmi tarihsel süreçle doğru orantılı bir biçimde genişlemektedir. Bilhassa anlatılar, konuların içeriği ve sıralaması Kâtib Çelebi'nin Fezlekesi'yle yer yer paralellikler arz etmektedir. Osmanlıca kroniklerle kıyaslandığında içerik olarak kroniğin en zayıf kısmını oluşturan Sultan II. Osman döneminde vuku bulan isyanın detayları İbranice kronikte pek fazla görülmemektedir. Buna rağmen Osmanlıca kroniklere nazaran daha alt düzey mevkilerdeki atamalardan bahsetmesi ve bu bilgilerin sıklığı İbranice kroniği emsallerinden ayıran bir özellik olarak göze çarpmaktadır.

Çiçek'e göre, anonim kroniğin anlatımı İstanbul'daki isyan sonrasında ortaya çıkan yağmaların ve asayiş krizinin etrafında inşa edilmiştir. Kronik, devlet mekanizmasının kilitlendiği, kurumsal süreçlerin işletilmediği ve adeta "de facto" bir fetret devri yaşayan Osmanlı toplumunu anlatan bir kurguya sahiptir. İbranice kronik, Tûgi gibi, isyanda mevzubahis olan şahsiyetlere dönük biyografik bilgiler vermese de, taşra halkının Sultan II. Osman'ın katline verdiği tepkilerin bilinmedik yönlerini sunması bakımından önemlidir. Her ne kadar diğer kroniklerde yer alan pek çok konuyu, tarih ve isimleri zaman zaman yanlış aktarsa da, İbranice kroniğin müellifi esas hikayeye sadık kalmaktadır. Kronik, Abaza Mehmet Paşa isyanından, Kırım'da han tayini sorununa; Bağdat'ın düşmesinden, Sultan II. Osman'ın hocası Hace Ömer Efendi'nin ve sürgün Haremağası el-Hac Mustafa Ağa'nın dönüşlerine kadar pek çok bilgi vermektedir. Öte yandan İbranice kronik Sultan Mustafa'nın annesi Halime Sultan'dan sıkça bahsedip, Sultan Murad'ın annesi Mahpeyker Kösem Sultan'dan hiç bahsetmemektedir. Ayrıca İbranice kronik, pek çok Osmanlıca kronik gibi sultanların bürokratik kadrosunu vermeyi de ihmal etmemektedir. Yahudilerin olaylar karşısındaki vaziyetlerine her fırsatta değinen kronik, Sultan IV. Murad'ın cülusu için Yahudilerden borç alındığını da yazmaktadır.

Kroniği diğer Osmanlıca kroniklerden farklılaştıran en önemli özellik ise perspektifidir. Müellifin Osmanlıca kroniklerden faydalandığı düşünülse de, sunduğu perspektif onlardan çok farklı bir yerde durmaktadır. Perspektif olarak statik bir seyir izlemeyen kronikte, müellifin üç halet-i ruhiyesini görmek mümkündür. Müellif, Sultan II. Osman'a karşı olumlu ve nostaljik bakarken, Sultan I. Mustafa ve yönetimine karşı olumsuz ve endişeli, Sultan IV. Murad'a karşı ise olumlu ve umutlu bir bakış açısına sahiptir. Bununla birlikte, Osmanlıca kronikler savunma-aklanma kaygısı taşırken, İbranice kronik daha ziyade bir an evvel emniyet ve güven ortamına tekrar kavuşma isteği taşımaktadır. Osmanlıca kroniklerin, bilhassa da Tûgi'nin, saray baskınını bir fetih havası içinde anlatmasına karşın, İbranice kronik müellifi, bu baskını yağmacılık olarak sunmakta, Topkapı Sarayı'nda haremdeki kadınların haricinde her şeyin yağmalandığını iddia etmektedir. İsyancılara karşı Asâkir-i İslâm gözüyle bakan Tûgi'ye karşı müellif, isyancıları yağmacı-bozguncu ve hatta zinakâr olarak betimlemektedir. Sultan II. Osman'a karşı daha çok nesebi övgüler sunan, icraatlarını gafil, genç ve zalimlik çerçevesinde olumsuz bir biçimde değerlendiren Tûgi merkezli Osmanlıca kroniklerin aksine İbranice kronikte müellif, Sultan II. Osman'ın icraatlarını övmekte, adaletli ve asayişi temin edici yönetiminden bahsetmektedir. Öte yandan, Osmanlıca kroniklerde yusuf-cemal, Padişah-ı edhem-meşreb olarak velilik mertebesinde sunulan Sultan I. Mustafa imajı, İbranice kronikte aklını yitirmiş bir sultan şekline bürünmektedir. Son olarak denilebilir ki, Osmanlıca kroniklerin gayrimüslim cemaatleri göz ardı etmesi gibi, İbranice kronikte de Müslümanlar ve Hristiyanlar göz ardı edilmiş, Yahudilerin kendi menfaatleri merkeze alınmıştır.

BİR KİTAP BİR YAZAR

Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet

Abdulhamit Kırmızı

16 Ekim 2014

Değerlendirme: **Betül Sezgin**

Öyle insanlar vardır ki hayatları, içinde yaşadıkları toplumun kaderiyle örtüşür ve şekillenir. O toplumun, o dönemin hikayesi bu hayatlarda mündemiçtir. Abdulhamit Kırmızı'nın *Avlonyalı Ferid Paşa - Bir Ömür Devlet* adlı kitabı böyle bir hayatın; II. Abdülhamit'in Konya valisi Arnavut Ferid olarak da bilinen Avlonyalı Ferid Paşa (1851-1914)'nın yaşam öyküsünü anlatır bize. Kırmızı'ya göre Avlonya'nın yaşam öyküsünden, "Osmanlı tarihinin son sayfalarını" okuruz.

Bir Kitap Bir Yazar programında misafir edilen Kırmızı, Avlonyalı Ferid Paşa'nın hikayesini, üç aşamada kurgulamaktadır. Öncelikle bürokrasinin Osmanlı içindeki işlevine, gelişimine ve etkilerine dikkat çeken yazar, ikinci olarak bürokrasiyi oluşturan kişilerin önemi üzerinde durur ve nihayetinde söz konusu çerçeve bağlamında Avlonyalı Ferid Paşa'ya odaklanır.

Yukarıda bahsedilen izleği takip ederek Kırmızı, ilkin, Avlonyalı Ferid Paşa'nın içine doğduğu şartlara; dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde görülen değişimlere ve bunların getirdiklerine değinmektedir. Tanzimat Fermanının ilan edildiği bu yıllarda İmparatorluk adeta yeniden fethedilmiş; eski sistemi yerinden eden yeni bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Merkezileşme eğilimi çerçevesinde müesseseleşmenin arttığı bu dönemde bürokrasi de anonimleşir. Memurlar özellikle memleketlerinden uzak yerlere gönderilir. Bu şekilde devletin geleneksel kozmopoliti kurumsallaşır. Tanzimat'tan sonra gayri Müslimlerin de bürokrasiye girmesiyle yeni bir Osmanlı tipi belirir. Kırmızı'nın tanımlamasıyla, bugün bile Ortadoğu ve Balkanlarda onların tarihine damgasını vuran bu "seyyar elitler" çok önemli roller oynar. Valiler oluşan değişikliklerin taşradaki taşıyıcılarıdır. Bu hareketlilik "empire" niteliğindedir, emperyalist bir anlamda değil. Nitekim bu valiler tayin edildikleri yerlere deneyimlerini de götürürler, devlet içindeki asıl dinamikler de bu "hareketli elitler" denilebilecek taşra idarecileridir.

Kırmızı'nın altını çizdiği ikinci husus, bu "seyyar/hareketli/mobil elitler"in İmparatorluk üzerindeki etkileridir. Yazara göre, hem bu elitler imparatorluğu hem de imparatorluk bu elitleri değiştirmiştir. Bu karşılıklı dönüşüm sonunda "tekil evrensel" bir duruma gelinir, yani insanlar toplum tarafından dönüştürülür. Onlara ve yaşadıkları dönüşümlere bakılarak çağ anlaşılabilir. İşte bu yüzden "biyografi" döneme en iyi şekilde nüfuz edebilmenin araçlarından biridir. Biyografi yazmak için de tarihin farklı alanlarına girilmelidir. Avlonyalı Ferid Paşa'nın biyografisini yazabilmek için "şehir tarihi" önemlidir. Zira Avlonyalı'nın kariyerinde uğradığı; Girit, Bulgaristan, İstanbul, Konya, Bursa gibi duraklar "şehir tarihi"ni bilmeyi gerektirir. Paşa'nın okuduğu mektebi araştırırken "eğitim tarihi"ne, Bosna Hersek'in kaynadığı bir zamanda orada valilik yaptığı için "savaş tarihi"ne, Adliye müfettişi olarak

Diyarbakır'a gönderildiği için adliye müesseselerine ve dolayısıyla "kurumlar ve hukuk tarihi"ne, Nakşî olduğunu söyleyen kaynaklar bulunduğu ve kendisi de bir süre Çelebilerle uğraştığı için "tasavvuf tarihi"-ne bakılmalı ve bunlar bilinmelidir. Yine aynı şekilde, biyografi çalışmaları esnasında başka biyografileri de dikkate almak zorunluluğu vardır. Özetle, "biyografi içerdiği dönemin tarihine nüfuz etmenin yoludur… faydalı ama zor" bir iştir Kırmızı'nın ifadesiyle.

Konuşmasına Ferit Paşa'ya dair üç önemli hususta bahsederek devam eden Kırmızı'nın, ilk dikkat çektiği husus "kariyer yolları ve mobil izlekleri; elit dönüşümü, değişimi ve hareketliliği"dir. Kariyerinin ilk 16 yılını taşrada, ikinci 16 yılını İstanbul'daki görevlerde geçiren Paşa sonra tekrar taşraya, Konya'ya gider. En sonunda sadrazam olarak İstanbul'a geri döner. Meşrutiyetten sonra bir ara valilik göreviyle tekrar vilayetlere gönderilir. Paşa'nın kariyeri hep aynı çizgide seyretmeyen bir kariyerdir. Bu kariyer değişikliklerini gösterebilecek güzel örneklerden biridir Avlonyalı Ferid Paşa. İkinci önemli husus "tecrübe transferi"dir. Valiler gittikleri yerde her sene kendilerine bağlı bulunan mülhakatı gezmek ve bunlar hakkında rapor hazırlamak zorundadırlar. Paşa bu konuda en güzel ve düzenli rapor hazırlayan valilerden biridir. Bir yerde gördüğünü başka yerde kullanabilme yeteneğine de sahiptir. Üçüncü önemli husus "iç içe geçen çoklu sadakatler" yani Paşa'nın Arnavut olması meselesidir. Bu, başlangıçta çok büyük dezavantajlara neden olur. Fakat zamanla avantaja dönüşür. Dezavantajdır, çünkü Rus Savaşı'ndan sonra Arnavut proto-milliyetçiliği doğar. Paşa da bundan etkilenir ve bir zaman Arnavut bir derneğin çıkardığı milliyetçi bir dergiyi destekler. Fakat zamanla bürokrasi içinde aldığı görevler Paşa'yı Osmanlılaştırır. Hazırladığı rapor ve layihalar ile padişahın gözüne girer ve valilik payesini kazanır. Arnavut olmasının avantajını en çok sadrazamlığı döneminde görür. Netice itibariyle Ferit Paşa hem Arnavut hem Osmanlı olarak yaşayabilmiştir, savaş ve kriz zamanlarında bu kimlikler daralmış olsa da.

Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1424-2008): Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi

Cem Behar

13 Aralık 2014

Değerlendirme: **Zehra Güler**

Cem Behar'ın kaleme aldığı, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti sosyal bilimler dalında Sedat Simavi ödülü alan, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1424-2008) - Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi* başlıklı kitap yazarı ile tartışıldı.

İstanbul Haneleri adlı kitabının hazırlık aşamasında Behar, sahaf Turan Türkmenoğlu kanalıyla Kasap İlyas Mahallesinin muhtar ve imamlarına ait 19. yüzyıl kayıtlarının yer aldığı çeşitli belgelere ulaşır. Kitabın; dolayısıyla mahallenin öyküsü bu tesadüfle başlar. Kasap İlyas mahallesinin 1650'li yıllardan itibaren vakıf kayıtlarının da tutulduğu bu evrak-ı metruke Behar'ın ana kaynağı olur. Nitekim bu evrak, mahalledeki doğum-ölüm, göç, nüfus hareketlerinin yanı sıra vakfiye-

lere ilişkin temessük suretlerini de barındırmaktadır. Beraberinde mahallenin bağlı bulunduğu Davut Paşa mahkemesinin şeriyye sicilleri ve Fatih kaymakamlığı nüfus müdürlüğü bünyesindeki hicri 1300-1332 nüfus sayımlarını da tetkik ederek çalışmasını destekliyor Behar. Ayrıca, Hammer, *Tarih-i Cevdet* ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'da da mahalle ile ilgili atıflara rastlar.

"Mahalledeki günlük yaşamın, insanların ve insanlar arası ilişkilerin, Kasap İlyas Mahallesinin, mahalle ve fiilen insani ilişkiler bütünü olarak nasıl işlediğinin bir çeşit tarihi yapılabilir mi?" sorusu çerçevesinde konuyu ele alan yazar, öncelikle, 2008 yılında yapılan düzenlemeye değiniyor sunumunda. Nitekim bu tarihte mahalleler birleştirilerek, Suriçindeki mahalle sayısı 102'den 56'ya indiriliyor. 1927'de Şehremaneti mektupçusu Osman Nuri Ergin nezaretinde yapılan ve günümüze kadar gelen İstanbul mahalle teşkilatını lağveden bu düzenlemede Kasap İlyas Mahallesi de Kürkçübaşı ve Keçihatun mahalleleriyle birleştirilerek Cerrahpaşa Mahallesine dahil ediliyor. Böylece, Kasap İlyas Mahallesinin tamamına yakını Cerrahpaşa Hastanesinin kuşattığı bir alana dönüşüyor. Bugün Kasap İlyas mahallesinden günümüze kalan sadece Fatih'in ordularının kasap başısının banisi olduğu Kasap İlyas Cami'dir, Behar'ın söylediği üzere.

Yine yazarın verdiği bilgiye göre, coğrafi konum olarak, Kasap İlyas Mahallesi, Suriçi İstanbul'unda Marmara denizi kıyısında büyük Langa bostanlarının hemen batısında yer alan küçük bir mahalledir. 2008 yılına kadar da Fatih ilçesinin 69 mahallesinden biridir. Kasap İlyas Mahallesi şehrin yedinci tepesinin deniz tarafındaki yamacında, denize kadar uzanan hafif meyilli bir arazide yer almaktadır. Marmara surlarının küçük bir bölümüyle beraber, yakın tarihlere kadar, bu surların deniz kenarındaki meydanlığa açıldığı bir kapısı (Davut Paşa Kapısı) da vardır. Kapının dışında da ahşap bir iskele; Davud Paşa İskelesi… Hem Davut Paşa Kapısı hem de iskele mahalleyi şehrin bütünü içinde topografik olarak tanımlayan birer nirengi noktasıdır. Mahallenin ortasından geçen Samatya Caddesi, önceki yüzyıllar boyunca yeniçeri ocağına giden etlerin geçtiği bir güzergah olduğu için Kasap yolu namıyla adlandırılmaktadır. Ayrıca mahallede yer alan Davut Paşa hamamı da günümüzde işlerliğini halen devam ettirmektedir.

İstanbul'un, Osmanlı devrinde dahi, yoğun göçe maruz kalması mahalleyi etkilemiş ve Mamuratülaziz vilayetine bağlı Arabgir kazasından gelen muhacirlerin toplandığı bölge olarak öne çıkmasına zemin hazırlamıştır, yazarın ifadesiyle. Arabgir muhacirleri göç edilen mahallerde aranan iskan, iş ve sosyal statüyü Kasap İlyas mahallesinde bulmuşlardır. 18. Yüzyılda üç hafta süren bir seyahatin ardından İstanbul'a gelen Arapgirli göçmenler Ispanakçı viranesi denilen mekana yerleşirler. Zira mahallenin hemen yanı başındaki Langa bostanları her mevsim iş bulabildikleri bir mahaldir.

Öte taraftan, Suriçindeki mahallelerin durumuna bakıldığında, söz konusu yerlerde heterojen bir yapı görülmektedir. Osmanlı İstanbul'unda paşa ve bey konaklarının yanı sıra dilencilerin (sâil) ya da hamal ve küfecilerin oturduğu süflî evlerin ve salaş kulübelerin bulunması sıkça rastlanan bir durumdur. Kasap İlyas Mahallesinde bunun birçok örneğine tesadüf edilmektedir. Burada, dört tane ekabir konağı ile fukara evleri mevcuttur. Saf bir halde Müslüman, Rum veya Ermeni mahallesi yoktur. Sadece çoğunluk söz konusudur. Kasap İlyas Mahallesinde de benzer durum görülmekte, ağırlık Müslim olup %7-8 oranında Rum Ortodoks vardır. Ancak kilise yoktur. Ayrıca, 1857 tarihinde Osmanlı devletinde köle ticaretinin yasaklanmasıyla azat edilen siyahî kölelerden bazıları da Kasap İlyas Mahallesine yerleşmiştir. Kölelerin başında yer alan Neşet Kadın adlı kolbaşı zor durumdaki bu köleleri evine alıp onlara yardım etmiş, iş bulmuştur. Zencilerin eski dini ritüeli olan ayinleri, halk arasında Arap düğünü denilen düğünü yapmıştır ki bunun 1300 hicri tarihli nüfus sayımında izleri görülür. Bu düğünlerde çok sesli hareket etmelerinden dolayı şikayetler yapıldığı ortaya çıkmıştır.

TAM Sohbet

Bir Mirasın Tevarüsü - 5
Devr-i Hamîdî Katalogları ve Modern Kütüphanecilik

Emir Eş

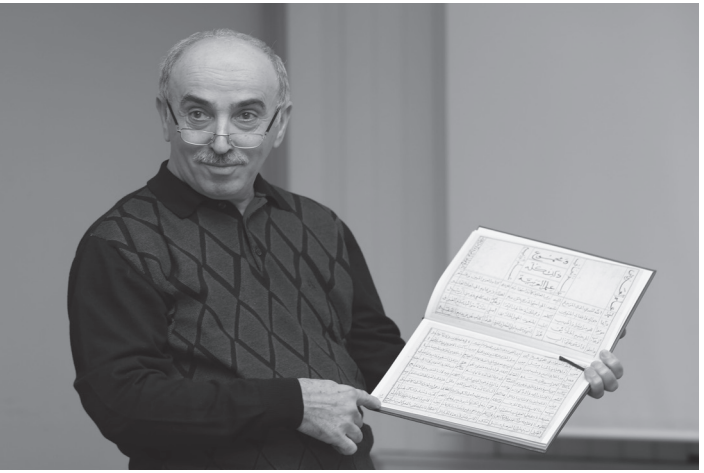

20 Kasım 2014

Değerlendirme: **Yusuf Ziya Altıntaş**

"İstanbul ve bilâd-ı selâsede vaki kütübhanelerdeki kütüb-i mevcudenin her nasılsa şimdiye kadar matlub vechile defterleri tab ettirilememiş idi. Amâl-i maâlî iştimâl-i şahâneleri daima neşr-i maârife masrûf olan pâdişâh-ı maârif-perver ve şehin-şâh-ı adalet-güster (Sultan Abdülhamid Han-ı Sani) efendimiz hazretlerinin meâsir-i celile-i mülkdârîlerine bir ilave-i cemile olmak ve erbâb-ı ilm ve mütâlaanın müracaatını teshîl etmek üzere bu kere … vaki kütüphanelerde mevcûd kütüb-i mütenevvianın işbu defteri Maarif Nezaret-i celilesi tarafından tab u temsîl kılınmıştır" (Devr-i Hamîdî Katalogları, "Mukaddime")

Bir Mirasın Tevarüsü üst başlıklı ve Osmanlıca yayınların Cumhuriyet Türkiyesi'ne intikali meselesini konu edinen program serisinin beşincisi gerçekleştirildi. Bu program serisinin ilk dört oturumunda vefatının 30. sene-i devriyesi hasebiyle Osmanlıca yayınların Cumhuriyet Türkiyesi'ne intikali hususunda önemli bir yer tutan Seyfettin Özege'nin hayatı ve çalışmaları üzerine sohbetler gerçekleştirilmişti. Bu programda ise konuyla ilgili kritik bir önemi haiz Devr-i Hamîdî Katalogları ve bu katalogların Osmanlı'daki modern kütüphanecilik açısından kıymetini irdeleyen bir sunum yapmak üzere Yazma Eserler Kurumu İstanbul Bölge Müdürü Emir Eş, Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin misafiri oldu.

Konuşmasına, katalogdan anlaşılması gerekeni izah etmek amacıyla, modern kütüphaneciliğin kurucularından Melvil Dewey'in (1851-1931) 1876'da başlattığı ondalık sisteme dayalı kütüphane sınıflandırmasından bahsederek başlayan Emir Eş'in ifadesiyle, "katalog" bu sınıflandırma ile elde edilen künye bilgilerinin basılı hale getirilmesiyle oluşturulan kitaplara verilen genel isimdir. Konu özelinde ise II. Abdülhamid'in karakterindeki kayıt altına alma özelliğine dikkat çeken Eş, Sultan Abdülhamid zamanında kültürel, sınaî, eğitsel, ticari vb. her alanda yapılan yatırımların öneminin altını çizmektedir. Eş'e göre, karakter itibariyle Sultan, elindeki malzemeyi çok iyi tasnif eden, gruplandıran ve kayıt altına alan bir mantaliteye sahiptir. O nedenle kendi devrinde, pek çok gaileye rağmen, kütüphanelere ve kütüphaneciliğe dair çalışmalara ehemmiyet vermiştir. 1876'da tahta çıkışından kısa süre sonra, 1882'de, kütüphanelerin kataloglanması işini başlatmış, İstanbul'daki 200 civarındaki irili ufaklı yazma eser kütüphanelerini, öncelikle de vakıf kütüphanelerini, kayıt altına aldırmış ve Osmanlı'daki modern kütüphaneciliğin mühim bir mihenk taşı olan Devr-i Hamîdî Katalogları'nın hazırlanmasına öncülük etmiştir. On iki yıl süren çalışma neticesinde, İstanbul'da 83 koleksiyondan müteşekkil 69 kütüphanenin katalogu 40 cilt halinde basılmıştır. Devr-i

Hamîdî Katalogları'nda yer alan künye bilgileri; kitapların numaraları, adı, dili, yazı türü, cilt sayısı, müellif adı, müellifin ölüm tarihi ve çeşitli mülazahât kısmından oluşmaktadır.

Öte taraftan, bu 200 civarındaki kütüphane içerisinden bizzat kütüphane olmak üzere yapılan mekânların sayısı epeyce azdır. Toplum olarak resmi kurumlara girmedeki çekingenliğe binaen de Osmanlı'da kütüphaneler çoğunlukla insanların rahatça girebilecekleri, mevlevihane, muallimhane, vakıf, cami, tekke, dergâh, konak vb. yerlerde kurulmuştur. Sonuç itibariyle, hazine kelimesi ile nitelendirilen kütüphaneler ne kadar işlevsel hale gelir ise bir o kadar kıymeti artacaktır. Bu anlamda kataloglar çok özel bir ihtiyacı karşılamaktadır. Peki, bu hazinenin servet değeri nerden geliyordu? Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki eserlerin ortalama yaşının 400 sene olduğunu belirterek muhtelif örnekler sunan Eş, bir benzetme ile katalogların önemini de şöyle izah etmektedir: "Düşünün ki kapalı çarşının en mutena yerinde bir kuyumcu dükkanı açıyorsunuz, hiçbir esnafın elinde olmayan mücevherler sizin elinizde var, ama hepsini kasalara kilitlemişsiniz ve kimse ulaşamıyor. İşte bu noktada elinizdeki malzemeyi kataloglar aracılığıyla ulaşılabilir kılmalısınız. Katalog sistemi olmadığı bir dünyada elinizdeki değerleri ve zenginliği insanlara sunamazsınız".

Devr-i Hamîdî Katalogları'na ilimlerin taksimi ve kitapların tasnifi açısından bakıldığında Dewey'in sistemindeki numaralandırma yerine başlıklandırma kullanıldığını belirten Eş, aslında Fatih Kütüphanesi'nin fihristinin, Melvil Dewey'den de önce 1863 yılında Abdurrahman Nacim Efendi tarafından hazırlanan Fatih Kütüphanesi defterinin aynısı olduğunu ileri sürmektedir. Zira, Dewey'in sisteminde nasıl ki sistematik bir şekilde konular numaralandırılarak 10'a bölünüyor ise bu fihristte de İslam yazmaları, Mesahif-i Şerife, Kütüb-i Semaviyye, Usul-i Hadis, Tefsir, Fıkıh kitapları, Fetava, Feraiz, Tasavvuf, Muvaaza, Kelam ve Akaid, Mantık, Hey'et ve Coğrafya, Nücûm, Ahkâm, Havas ve Remil, Cifir ve Tılsîmât, Hikemiyât, Hesâb ve Hendese, Siyasiyye ve Ahlak, Tıb, Tabir, Edebiyat ve Muhazerât, Devâvin ve İnşa, Tevârih-Tabiyyet, Siyer ve Tevârih-i Beşeriye, Meâni ve Beyân, Adâb ve Vaz' ve İstiare, Sarf, Nahiv, Lügat-i Arabî, Farisî ve Türkî, Mecmua-i Fünun-ı Mütenevvia gibi konu başlıklarına bölünmektedir.

Devr-i Hamîdî Katalogları'nın bir başka özelliği de, yazma eser kütüphanelerinde elimize aldığımız bir eserin orijinal olup olmadığını tespit edebilmekte oynadığı roldür. Bunu tespit edebilmek için eserin iç dış ebatları, sayfa sayısı, mürekkebi, yazı türü gibi künye bilgilerinin kontrol edilmesi veya elektronik ortamda çekilen görüntüleriyle karşılaştırılmasının yanı sıra Devr-i Hamîdî Kataloglarından da yararlanılabilmektedir. Zira bu kataloglarda kayıtlar *Defter-i Kütüphane-i Aşir Efendi*, *Defter-i Kütüphane-i Amuca Hüseyin Paşa*, *Defter-i Kütüphane-i Fatih* şeklinde tutulmuştur. Bununla birlikte o günün matbaacılığındaki zorluklar nedeniyle kalıplar bağlanırken kaymalar olduğuna da dikkat çeken Eş, bu kaymalardan ötürü bazı sayfa sayıları vb. bilgilerin bir alta veya üste kayarak bazı hatalara sebebiyet verdiğini de dile getirmektedir.

Katalog çalışmalarının uzun soluklu çabalar gerektirdiğini, kendisini bu işe adamış, katalogları tam bir uyum ve dil birliği içerisinde hazırlayacak gönüllü, genç insanlara ihtiyaç duyulduğunu belirten Eş'e göre, böylece Türkiye başta olmak üzere İslam dünyasındaki zenginlikler, hayatını bu işe hasredecek genç insanlardan oluşan ekipler sayesinde insanlığın hizmetine daha iyi sunulabilecektir. Tarihimize baktığımızda 600-700 yıllık kütüphane defterlerine tesadüf etmekle birlikte zamanla kataloglama çalışmalarının azaldığına şahit oluyoruz. Bu anlamda Devr-i Hamîdî Katalogları bir ilki başlatması açısından son derece önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

İKTİBAS

İstanbul Koruma Projesinin Temel Meseleleri*

Turgut Cansever

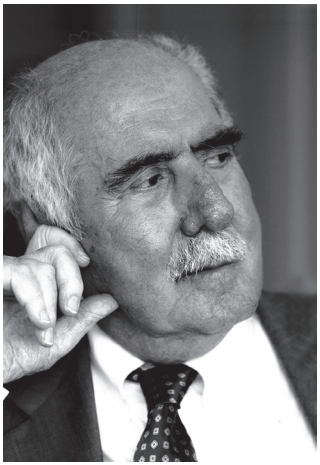

Kültür Mirasımızın 50 yıldır benzeri olmayan bir değerbilmezlik ile tahrip edilmesini ve şehirlerimizin insanlık tarihinde eşi olmayan çirkinlik ortamlarına dönüşmesini sona erdirmek ve yetişen nesillere kültür tarihleri ile bütünleşmiş bir mimarî çevreyi bırakmak için en önemli tedbir Mimarî Kültür Mirasımızın korunmasının ne ölçüde zarurî bir görev olduğunu topluma anlatmaktır.

Bu yönde sarfedilen çabalar meyanında bu semineri ve Milliyet gazetesinin katkısını takdir ile zikretmeyi borç bilirim. Ancak bütün Türk basınının spor, magazin ve ilan sahifeleri arasında bu çabanın nasıl eriyip kaybolduğunu hatırlatmayı da zaruri sayıyorum.
İstanbul'da 1974 yılında başlatılmış Koruma Planlamasının bugün bütünlükten yoksun ve yalnız Surlar, Süleymaniye ve Zeyrek gibi küçücük alanlarla sınırlanmış bulunmasının yetersizliği de ortadadır.

Bütün ülke sathında Mimarî Kültür Mirasımızın korunmasının ülkenin en önemli sorunlarından birisi olduğunu vurgulamak isterim. Nitekim iyi bir ekonomi politikasının amacı insanca bir hayatı mümkün kılmak olduğu kadar insancıl, bilinçli ve seviyeli bir hayatın çevre bilinci olmadan kurulamayacağı da aşikârdır. Çevre bilinci ise ancak tarihi bir temel üzerinde kültürel ve mimari amaçlar belirlenerek oluşabilir.

Bu bakımdan Mimarî Kültür Mirasımızın korunması insanlığın ve toplumumuzun ve gelecek nesillerin varlık idealini, varlık biçimini, varoluş nedenlerini şekillendirecek ve şahsiyetini oluşturacak en önemli temel unsurdur.

---

* Bu bildiri özeti Milliyet gazetesi tarafından 16-17 Şubat 1984 tarihinde Etap Marmara Oteli'nde tertib edilen "Kültür Mirasımızı Koruma Semineri" için hazırlanan aynı isimli bildiri özetleri kitapçığından (s. 32-34) alınmıştır. Kitapçığın başında; bildirilerin tamamı ve seminer sırasında yapılacak tartışmaların metinlerinin basılacağı belirtilmişse de maalesef basılı herhangi bir materyala rastlayamadık. Öte yandan 18 Şubat 1984 tarihli Milliyet gazetesinde yer alan "'Kültür Mirasımızı Koruma Semineri' Sona Erdi" (s. 6) başlıklı yazıda iki günlük bu seminere ilişkin bazı detaylar yer almaktadır. Buna göre, seminere iştirak eden katılımcılar üç gruba ayrılarak "İnsan Malzemesi ve Eğitim", "Kültürel ve Bilimsel Birikim", "Teknik, Hukukî, Malî Sorunlar ve Bürokratik Örgütlenme" başlıkları etrafından tartışmalarını yürütmüşler. Turgut Cansever'in yanı sıra Feridun Akozan, Suha Arın, Perihan Balcı, Fuat Bayramoğlu, Fikret Çuhadaroğlu, Nezih Demirkent, Burhan Oğuz, Nezih Eldem, Emre Kongar, Doğan Kuban, Abtullah Kuran İlber Ortaylı, Kemali Söylemezoğlu, Besalet Pamay, İlhan Tekeli, Sabahattin Türkoğlu ve Yıldız Ötüken'in de dahil olduğu "Kültürel ve Bilimsel Birikim" grubu seminer sonunda yayınladığı raporda şu ifadelere yer vermiştir: "Koruma stratejisindeki ölçülerden biri de eski ile yeninin bütünleşmesini sağlamaktır. Bilimsel verileri üreten kurumlar ve kişilerle politik ve idarî karar organları arasında iletişim yokluğu ve zayıflığı pek çok yanlış karara sebep olmaktadır. Süleymaniye, Zeyrek ve benzeri bölgeler kesin iskân alanları olarak başka işlevlerden temizlenmelidir. Metronun, tarihî yarımadaya getirebileceği tahripler göz önüne alınarak bir metro araştırması yapılmalı, bugünkü İstanbul gerçeklerine ve yarımadanın korkuma zorunluluğuna bağlı olarak saptanmalıdır." [Serhat Aslaner]

Toplumumuzun bu konuda yönelişini belirleyecek eğitim sisteminde gerekli düzenlemeleri yapmak, şehirleşmeyi ve yeni mimariyi bu tarih bilinci üzerinde geliştirmek, yık-yap tahribatına ve sahte modern taklitçiliğine son vermek gibi temel eğitici yöneliş ve tedbirler yanında Surlar, Süleymaniye, Zeyrek ve Göreme Koruma Projelerinin uygulamalarını bir an evvel tamamlamak, çevre koruma ve ilk örneklerini gerçekleştirmek özel bir önem taşımaktadır.

Göreme Koruma Projelerinin uygulamalarını bir an evvel tamamlamak, çevre koruma ve ilk örneklerini gerçekleştirmek özel bir önem taşımaktadır.

Bu bakımdan biz burada İstanbul Projelerinin özellikle Süleymaniye ve Zeyrek projelerinin çeşitli veçheleri üzerinde durmak ve bir eylem programının oluşturulmasına ve uygulanmasına katkıda bulunmak istiyoruz.

İmar Planları ve Arazi Kullanış Meseleleri

Surların ve çevrelerinin korunması nispeten kolay başarılacak teknik ve idari konulardır. Ancak Süleymaniye ve Zeyrek'te olduğu gibi arazi kullanışı ile ilgili engellerin aşılması ve bu alanlar ile ilgili plan kararlarının uygulanması Surların çevrelerinin düzenlenebilmesi için gereklidir.

Zeyrek ve Süleymaniye'de;

• İmar planlamasının korumayı amaçlayan duyarsız yapı nizamları,

•Arazi kullanış kurallarını hiçe sayan ve imar planında iskân alanı olarak belirlenen yöreleri plan hükümlerine aykırı olarak işyeri, sanayi alanı haline getiren İçişleri Bakanlığı yetkilileri ile, Vilayet ve Belediye yetkililerince işyeri açılış ruhsatı verme uygulaması,

•Koruma alanlarının çevresinde kurulan tesislerin koruma alanları üzerinde yarattığı yan tesirler,

•Plan uygulamasının kısıtlayıcı, teferruatçı, karmaşık yapısı,

•Yönetmeliklerin karmaşıklığından doğan sayısız istismar imkânı.

İstanbul'da elde kalmış bu en son Türk-Osmanlı sivil mimarî eserlerinin kurtarılmasını ve bütünlkede koruma çabalarının başarıya ulaşmasını engellemektedir.

Ayrıca Süleymaniye ve Zeyrek'te alınacak tedbirlerin ne kadar karmaşık olduğuna işaret etmek isterim. Bu iki mahallenin her şeyden önce iskân alanına dönüştürülmesi, mahallede ve çevrede yerleşmiş işyerlerinin bu yerlerden çıkartılması gerekmektedir.

Bu bölgelerin eski varlıklı seçkin nüfusu yerine bölgeye yerleşmiş bulunan, Hal'de çalışan nüfusun meyve ve sebze Hal'inin nakledilmesine müvazi olarak yeni çalışma yerleri civarında iskân edilmeleri için gerekli teşebbüslerde bulunulmalı ve uygulamaya geçilmelidir.

Aynı şekilde bu yöreden çıkartılacak işyerlerinde çalışanlar bu işyerlerinin yeniden kurulacakları yörelerde kurulacak yeni konut alanlarına yerleştirilmeleri gereklidir.

Bugün Süleymaniye'yi katleden transit oto ve kamyon trafiğinin bu yöreden geçmesini önlemek de ilk yapılacak işler arasındadır.

Transit trafiği yanında böyle bir tarihi alanı yaşanılabilir kılacak diğer bir Süleymaniye ve Zeyrek'in böylece işyeri, imalathane ve depolama faaliyetlerinin etkisinden temizlenmesi ve yeniden yaşanılabilir bir iskân alanı olması için imkânlar hazırlanmış olacaktır.

Bir diğer görev de bu mahallelerin işyerleri kadar çirkin ve seviyesiz olan yeni üniversite binaları, hastane ve diğer binalar ile işgal edilmesini önlemek olacaktır. Zira bir süredir üniversitenin yapı faaliyeti de işyerleri ve ilkel sanayi tesisleri kadar tahribkâr olmakta ve çirkinliğin yayılmasına sebep teşkil etmektedir.

Bu iki mahalleyi üniversitede çalıştıran hocaların, öğretim görevlilerinin, Belediye gibi kamu kuruluşlarında çalışanların, öğrencilerin yaşayacakları

bir iskân alanı haline getirmek için zemin hazırlanmış olacaktır.

Bu konuda bir çözüme ulaşılması bütün ülkede iskân ve çalışma alanlarının iç içe girmesine ve dolayısıyla şehirlerin yaşanmaz hale gelmesine sebeb olan, yetki

ve mevzuat karmaşıklığına son vermenin ilk adımını da teşkil edecektir.

Sıhhileştirme ve Restorasyon Meseleleri Kültürel Birikimin Önemi

Restorasyon tekniklerine bağlı meselelerin bu noktadan itibaren gündeme geleceği aşikârdır.

Bu mahalleleri yaşanabilir hale getirecek tedbirleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Her türlü Koruma-Restorasyon programına mal sahiplerinin ve yörede yaşıyanların ümid ile katılmalarını sağlamak üzere bu mahallelerde çöp, döşeme kaplamaları, sağlık, sokak temizliği vesair hizmetlerin eksiksiz yapılması,
2. Mahallede mevcud mimari değere sahip yapıların restorasyonunun başlatılması,
3. Mahallenin yeni kullanıcıların iskânına açılması,
4. Evvelce inşa edilmiş ve mahallenin mimari özelliklerine aykırı yapıların çevre mimarisine uyum sağlayacak şekilde düzeltilmesi,
5. Boş arsalarda mahallenin tarihi mimari özelliklerini devam ettiren yeni yapıların inşaatına başlanması,
6. Süleymaniye ve Zeyrek mahallelerinden hayat düzeyini geliştirmek için Mimar Sinan Hamamı, Kirazlı Mescid gibi yapıların yeniden canlı yapılar haline getirilmesi ve özellikle Süleymaniye Külliyesini işgal etmiş her türlü imalat ve depolama faaliyetinin külliyeden çıkartılması yerlerine de yüksek değerli kültürel kullanışların getirilmesi gerekecektir.

Sıhhileştirme ve restorasyon çalışmalarının yapabilmesi için gerekli en üst düzeyde tecrübe ve bilgi mevcuttur. Ancak bu bilginin etkinliğini sağlamak ve uygulama açısından gerekli artizanal yetenekleri teşkilâtlandırarak kullanmak gereklidir.

Bu açıdan bugün ülkede kendi başına bir tahribat olan sözde yenileme çalışmalarının düzeyini gerçekten yükseltmek zarureti aşikârdır.

Üç yıldır tezyinat unsurları, sıva üstü kalem işleri tahrip edilerek yapılan restorasyonu hala bitirilememiş Kayserili Ahmet Paşa konağı ve bütünüyle restore edilme amacı ile yıkılıp, yok edilmiş olan Sultanahmet'teki Nazım Şükrü Bey Konağı'nın trajik hikâyelerinin tekrarı önlenmelidir.

Hukuki Sorunlar

Arazi kullanışı ile plan ve koruma kararlarını uygulamayı imkânsızlaştıran hukukî ve idarî karışıklık sona erdirilmelidir.

Bütün tarih boyunca üst düzey iskân alanları olan Zeyrek ve Süleymaniye mahalleleri ve yakın çevrelerindeki iş yerlerinin elde mevcut imar planı kararlarına, imar planında bu yerler iskân alanı olarak gösterilmiş olmasına rağmen verilmiş müsaadeler, ruhsatlar ile tesis edilmiş olduğu malumdur. Belediye ve Vilayet gibi iki sorumlu kuruluşun müşterek kararı ile verilmiş bu müsaadeler iptal edilmeli ve bu iki mahallede yaşama imkanını ve düzeyini tahrip eden bu işyerleri, depolar en kısa sürede bu yerlerden çıkarılmalıdır.

Belediye ve Vilayet gibi kamu idareleri ancak bu ilk görevi hemen yerine getirerek Mimarî Kültür Mirasımızı koruma konusunda gecikmiş olmakla beraber yapıcı niyet ve tavırlarını ispat edeceklerdir.

Benzer bir dinamik tavrın Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca da ortaya konulması, projenin gerçekleşmesi için gerekli malî imkânları tahsis ederek tesis edilmesi beklenmelidir.

Bayındırlık ve İskân Bakanlığının ise bu iki mahallede alt yapı tesisleri, sokak döşeme kaplamaları gibi işleri hemen inşa ve ikmal edecek fonu tahsis etmesi zaruridir.

Bütün dünya ülkelerinde mevcut yapı stokunun daha iyi kullanılması ve özellikle mimari kültür değeri olan yapıların korunması, ömürlerini uzatacak her türlü tamir ve bakım işleri için tahsis ettikleri çeşitli bağış ve kredi sistemlerini tesis etmek ve bürokratik engeller yaratılmadan işletmeye başlatmak da hükümetin ilgili kuruluşlarının en âcil görevidir.

İdari Sorunlar

Bir şehir alanının geliştirilmesi, korunması için varlığın bütün alanlarını kapsayan en karmaşık sorunların teknik, malî ve idarî çözümlerinin mükemmel bir program içinde uygulanması gereklidir.

Sosyal, kültürel, iktisadî cepheleri ile hiçbir yönetim çabası şehirleşme ve özellikle koruma projeleri kadar karmaşık ve idari güçlükler ile karşı karşıya değildir.

İlgi alanları ihtisaslaşma merkezi ve mahallî - idarî işbölümü sebebi ile birbirinden ayrı ve kendilerine ait amaçlara sahib idarî organların işbirliği ile böyle projelerin uygulanmasına imkân olmadığı bütün dünya tecrübesi ile bilinmektedir.

İlgili kuruluşların bütçe, malî fon, teknik imkân ve vasıtalar tahsis ederek böyle bir projeye katılmaları zarurî olmakla beraber projenin başarı ile gelişmesi için tahsis edilen bu fon ve imkânların bir tek elden kullanılması ve bütün işlerin bir tek yetkili idare eliyle yönetilmesi şarttır.

Özet Olarak

Zeyrek, Süleymaniye, Surlar ve İstanbul Koruma Projeleri Müdürlüğü kurulmalı ve müdürlük uzman, serbest bir danışmanlık kuruluşu gibi görev yapmalıdır.

Bu müdürlük proje, etüd ve hazırlık işlerini yapmak, projeleri uygulatmak, kamulaştırma, ihale, emaneten idare, imar planı, arazi kullanış kararlarını tetkik etme, bağış ve kredi verme, arazi üzerinde yatırım ortaklığı kurma yetkilerine sahip bulunmalıdır.

Projelendirme ve uygulatma yetkisini elinde toplayan böyle bir kuruluşun ancak üst düzeyde teorik ve pratik açıdan yetkili ve tecrübeli bir uzman idareci ile yönetilmesi ile de başarıya ulaşabileceği aşikârdır.

Hazırlayan: Serhat Aslaner

Prof. Dr. Engin Deniz Akarlı'nın 2014 Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri tevdi töreni (3 Aralık 2014) için hazırladığı konuşmasının tam metni

Sayın Cumhurbaşkanım
Sayın Hanımefendi
Sayın Misafirler

Bu yıl Cumhurbaşkanlığı Kültür Sanat Büyük Ödülleri'nden birinin tarihçiliğe katkılarım dolayısıyla bana verilmiş olmasından gurur duyuyorum. Bu şerefli paye için teşekkür ediyorum.

Ödüldaşlarımın ayrı ayrı hepsinin ve Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ni hazırlayanların kültür ve sanat hayatımıza katkılarını iyi bildiğim için, onlarla birlikte aynı safta ödül almaktan ayrıca gurur duyuyorum ve kendilerini ayrı ayrı tebrik ediyorum, nâçizâne.

"Kültür ve Sanat" başlığı altında verilen bu önemli ve değerli ödüllerden bir tanesinin tarihe, tarihçiliğe ayrılmış olmasından da tabii sevinç duyuyorum. Bunu, mesleğim tarihçilik olduğu için söylemiyorum. Tarihin önemini idrak ederek profesyonel tarihçi olmaya ve üstünde yaşadığımız toprakların zengin tarih birikiminin tanıtılıp değerlendirilmesine gönül vermiş bir insan olarak söylüyorum.

Tarih önemli konudur. Düşünce dahil, kültür ve sanat hayatımızın da arka planıdır. Öncü sanat bile geçmişle boy ölçüşmedir. Geçmişimizde kusurlar, yanlışlar, eksikler elbette vardır. Ama geçmişin mirasını yok varsayarak, reddederek yeni ufuklara

yelken açınca fazla yol almak mümkün değildir. Geçmiş ile aramızda diyalektik bir bağ var. O bağın ifade ettiği dinamikleri ve birikimleri bilmeye ve anlamaya çalışmak gerekir. O zaman, istersek, geçmişi (anlayarak) aşma şansımız da olur.

Tarih bilgisini bir ödül konusu yaparak önemini zaten vurgulamış olan bir ortamda bu konuda daha fazla söz söylemek yersiz kaçabilir. Yine de bir-iki söz edeyim.

Tarih, bilebildiğimiz en eski zamanlardan beri insanların başlıca merak konularından biri olmuş. Boşuna değil. İnsanlar ilginç yaratıklar. Hayatları hikaye gibi. Ayrıca, kendilerini (ve başkalarını) geçmişin bilgisi üstünden tanımaya (ve tanıtmaya) yönelmişler, çok eskilerden beri. Bu bilgi, irfânın ve bilgeliğin kaynağı olarak görülmüş. Ama baskıları, haksızlıkları, akılsızlıkları ve anlamsız savaşları aklamak için de kullanılmış. Bu iki farklı sonuç (ya da kullanım) üstünde biraz durayım.

Bilgelik ve olgunluk, bizim topraklarda genellikle gün görmüş, çok insan ve yer tanımış, kendi ve başkalarının deneyimlerinden öğrendiklerini birbiriyle ilintilendirerek damıtmış, hazmetmiş insanlarla özdeşleştirilmiş. Çoğunluk ak saçlı, nur yüzlü insanlar. Öğütlerini güzel ve düşündürücü hikayelerle, örneklerle canlandırmayı da biliyorlar. Bana sorarsanız, ideal tarihçiliği ifade eden bir resim: Tarihçi, insanların tecrübe birikimini gün ışığına çıkarıyor ve bu birikimibaşkaları içinde anlamlı olabilecek şekilde değerlendirerek insanlara bir feyiz kapısı aralıyor. Geçmiş tecrübeler hakkındaki bilgilerimiz zenginleştikçe, bir arada yaşamayı kolaylaştıran ve anlamlı kılan ortak hafıza ve değerlerin gelişmesine de katkısı oluyor. Yeni yönelişler arayanlar da nereden geldiğimizin daha bir bilincinde olarak nereye gitmek istediklerini daha esaslı bir şekilde idrak ve ifade edebiliyorlar...

Tecrübe birikiminin günümüze taşınmasının önemini böyle koyunca, üstünde yaşadığımız bu topraklarda büyük bir tarih servetinin mirasçıları olarak yaşadığımızı da kolayca takdir edebiliriz. Çağlar boyunca dünyanın en hareketli kavşaklarından biri olmuş bir yöredeyiz. Çeşit çeşit kültürler, insanlar burada bir araya gelmiş, çatışmış ama aynı zamanda kaynaşmış ve bir arada yaşamış. Bu ortamı mümkün kılan önemli sentezler ve perspektifler ortaya çıkmış. Üstelik, yöreninbu zengin tecrübe birikimini anlamamıza, değerlendirmemize yardımcı olacak kaynaklarımız da çok. Salt Osmanlı dönemini bile ele alsak, elimizdeki bilgi kaynakları kıymetini bilenler için bir servettir.Tarihçiler bu serveti değerlendirmekle mükelleftirler.

Fakat az önce işaret ettiğim gibi, tarihçiliğin bir başka ucu, kullanımı daha var: Tarih bilgisi baskı, haksızlık ve akılsızlıkları aklamak için de pek ala kullanılabilmiş, kullanılıyor. Birbirine düşman taraflar aynı tarihin bilgilerini kendine göre yontup, yorumluyor, standartlaştırıyor. Ortaya çıkan yorumlar, anlatılar ayırıcıve dışlayıcı kimlikleri besliyor; bazen o toplumların kendi temel değerlerini bile hiçe sayan kavgaları, dışlamaları ve değersizleştirmeleri aklayabiliyor!

Modern dönemde, merkeziyetçi ulus-devletlerin ve ulusçulukların gelişmesiyle birlikte, tarih bilgisinin böyle dışlayıcı kimlikler inşasında kullanımının da yoğunlaştığını ve sistematik bir hal aldığını artık hepimiz daha iyi farkındayız. Medeniyetler kavgası çerçevesinde sunulan anlatılarda da tarih bilgisinin aynı dışlayıcı ve sekter yaklaşımla kullanıldığı da malum. Bu sekter dışlayıcı yaklaşımlar hala güçlü gözükebilirler. Ama onları geriletmenin çaresi de tarihin irfan kapısı olarak kullanımıdır.

Yanlış anlaşılmasın, tarih bilgisi, toplu hafıza ve kimlik inşasında kullanılmaya devam edecektir.

Bu illa sakıncalı bir durum değil,hatta normaldir. Dikkat edilmesi gereken husus, benimsenen tarih yorumlarının, bilinçli veya bilinçsiz, nasıl bir vatandaş tiplemesini ve vatandaşlık anlayışınıbeslediğidir. Mesela, nasıl bir vatandaşlık kavramı kullanıldığını ele alalım. Bütün yurttaşları mı kucaklıyor, yoksa kimilerini dışlayan mı bir kavram? Ya da tarih anlatılarını düşünelim. Hangi değerler vurgulanıyor? Yine mesela, salt cengaverlik ve fetih mi önemli? Yoksa, hukuk düzenine saygıyı, hakların gözetilmesini, zayıf ve muhtaçların korunmasını,insanların bir arada ahenkli bir ortamda yaşama şartlarının teminini, imarı (ümranı) vurgulayan değerler de öne çıkıyor mu? Acele sıraladığım şu değerlerin kendi tarihimiz içinde derin kökleri olduğunu bu güzide topluluk önünde hatırlatmak gereksiz. Benim değinmek istediğim, tarihe irfan kapısı olarak yaklaşmanın bir anlamının (ve sonucunun) da işte böyle köklü değerlerin yeniden öne çıkmasına katkı sağlayacağı fikridir.

Sözlerimi, izninizle, bağlı olduğum İstanbul Şehir Üniversitesi'ne ve onun kurucusu olan Bilim Sanat Vakfı'na değinerek bağlayayım. Bu müesseselerde gayretlerimize yön veren başlıca hedeflerden biri, içinde yaşadığımız coğrafyanın zengin tarih birikimini gün ışığına taşımak. Bu yoldan, kültür, sanat, düşünce ve inanç dahil hayatımızın her yönünü besleyecek katkılarımız olabileceğini düşünüyoruz. Toplumumuz içinde, içinde yaşadığımız bölgede ve dünyada yapıcı diyaloglar kurulmasına da yardımcı olabilmeyi ümit ediyoruz. Bunun için, ufuk ve gönül daraltıcı, dışlayıcı, ayırımcı tarih tasvirlerine mesafeli duruyoruz, onları da birer tarihi olgu olarak anlamaya çalışmakla birlikte.

İstanbul ve Türkiye odaklıyız. Ama oradan halka halka bölgeye ve dünyaya açılıyoruz. Zaman dilimleri arasındaki ilişkileri ve farklılaşmaları kavramaya önem veriyoruz, çünkü zaman ya da tarih bilincinin her insan için bir zihnî olgunlaşma kapısı olduğunu düşünüyoruz. İnsan hayatının geçmişini çeşitli boyutlarıyla anlamaya çalışıyoruz. Bunun için akademik birimlerimiz ve kadrolarımız arasında yakın alışverişi mümkün kılan bir ortam oluşturmaya çabalıyoruz. Öğrencilerimiz bu ortamın asli unsurları. Tarih okumak irfan besleyen ve ufuk geliştiren bir uğraş olacaksa, öğrencilerin ve hocaların birlikte çalışmalarının önemli olduğunu düşünüyoruz. Velhasıl, heyecanla,şevkle çalışıyoruz, hepbirlikte.

Bana layık görülen Cumhurbaşkanlığı Tarih ödülünü, aynı zamanda İstanbul Şehir Üniversitesi ve Bilim Sanat Vakfı'ndaki çabalarımızın takdir edildiğinin bir işareti addediyor, dolayısıyla ayrıca seviniyorum. İstanbul Şehir Üniversitesi'ne ve Bilim Sanat Vakfı'na da bizlere böyle bir çalışma ortamı sağladıkları için teşekkürü borç biliyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Sayın hanımefendi ve sayın misafirler,

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum

Evrakı ve Türkiye'nin en büyük şiir koleksiyonunu da ihtiva eden kütüphanesi Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi'nde bulunan Arslan Pulathaneli'ye gönderilen mektupları yayınlamaya devam ediyoruz. İlerleyen satırlarda; Türk edebiyatı ve çeviri tarihinin gölgede kalmış bir ismi ve aynı zamanda Türk sinemasının önemli aktörlerinden Fikret Hakan'ın (Bumin Gaffar Güney) babası A. Gaffar Güney* (1895-1955) hakkında şair Halil Soyuer'in (1921-2004) Arslan Pulathaneli'ye gönderdiği uzun ve kaynak değerinde bir mektubunu bulacaksınız.

A. Gaffar Güney'den Anılar

Ankara 1.9.1993

Değerli Arslan Üstâd

Kıyı'ları alıyor ve seviniyorum. Unutmamak bir fâni için ne güzel bir olgu. Dergi borcumu öderim belki diye geçtiğimiz yıllarda bir şiir yollamıştım. Değer verilmedi ki yayınlanmadı. Üzüldüm.

Bu defa A. Gaffar Güney'le ilgili bir yazı sunuyorum. Gaffar Bey 1934 yılında benim de hocam idi. Umarım yayınlanır.

En içten saygılarımla.

Halil Soyuer

***

A. Gaffar Güney, 1934 yılında Balıkesir Lisesi Orta kısmında benim de öğretmenim olmuştu. Ben, Ortaokul birinci sınıfından ikinci sınıfına Türkçe dersinden onun verdiği olumlu not ile geçenlerdenim. Onu sınıfça çok sevmiştik. Bir başka sıcaklığı ve bir başka yaklaşımı vardı bize. Fakat ertesi öğretim yılında okula başladığımızda onu görememiştik. Ankara'ya atandığını söylemişlerdi.

İşte bu sebeple, *Kıyı* dergisinin 85. Sayısında değerli dostum yazar Sami N. Özerdim'in ve 89. Sayısında da değerli araştırmacımız sayın Türker Acaroğlu'nun A. Gaffar Güney ile ilgili yazılarını tekrar tekrar okudum.

1945 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Merkez örgütündeki bir göreve atanmıştım ve Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentine gelmiştim. Milli Eğitim Bakanlığı o yıllarda Ulus meydanının kenarındaydı. Geniş ve ağaçlı bahçesinin bir kenarındaki geniş bir barakada da Milli Eğitim Bakanlığı çalışanlarına sadece öğle yemeği hizmeti veren bir tabildotu vardı. Şair Orhan Veli, şair Necati Cumalı, şair Melih Cevdet Anday ve hikâyeci Şahap Sıtkı, o yıllarda Bakanlığın

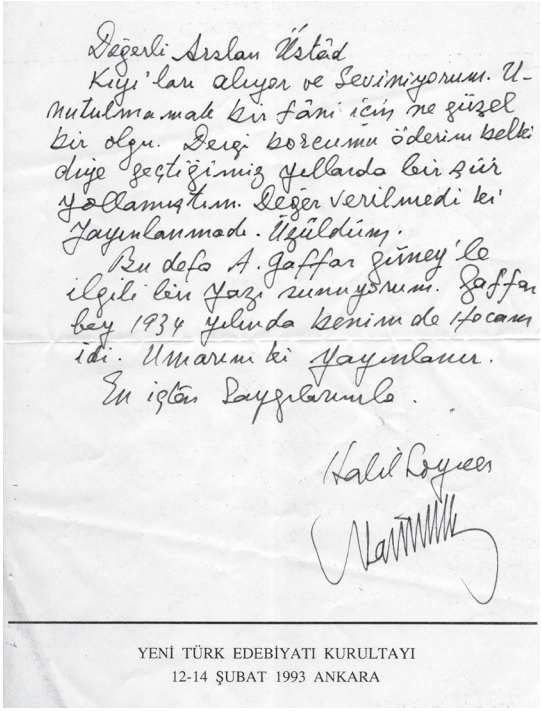
Değerli Arslan Üstâd
Kıyı'ları alıyor ve seviniyorum. Unutulmamak bir fâni için ne güzel bir olgu. Dergi borcumu öderim belki diye geçtiğimiz yıllarda bir şiir yollamıştım. Değer verilmedi ki yayınlanmadı. Üzüldüm.
Bu defa A. Gaffar Güney'le ilgili bir yazı sunuyorum. Gaffar bey 1934 yılında benim de hocam idi. Umarım ki yayınlanır.
En içten saygılarımla.
Halil Soyuer

YENİ TÜRK EDEBİYATI KURULTAYI
12-14 ŞUBAT 1993 ANKARA

Tercüme bürosunda çalışıyorlardı. Bunlarla her gün öğle yemeklerinde birlikte oluyorduk. 1982 yılında yayınladığım Anılarla Şairler Albümü adındaki kitabımda, bu Milli Eğitim tabildotunun adı sık geçer.

Göreve başlayıp da öğle yemekleri için tabildota devama başladığımda, saçı sakalına karışmış, kıyafeti pek içaçıcı olmayan, güneş yanığı esmerliğinde, zeytin gibi simsiyah gözleriyle herkese güven dağıtan birini görmüştüm. Onu görür görmez benim de içim ısınmış, daha çok yaklaşmaya başlamıştım. Nihayet bir gün yanına gidip oturmuştum. O da bana dikkatle bakmağa başlamıştı. "Hocam" demiştim "beni hatırladınız mı?" Zeytin gibi simsiyah gözlerini gözlerime dikmiş sonra da "Sen yoksa Balıkesir Ortadan 575 Halil misin" deyivermiştşi. Ellerine sarılmış öpmüş, öpmüştüm o öpülesi elleri. [2] İşte o günden sonra aramızda saygılı bir dostluğun gösterileri başlamıştı. Akşamları, Bakanlığın köşesindeki "İstanbul Pastanesi"ne de gelir otururdu. Onu tanıyan tanırdı zaten tanımayanlar da merakla seyrederlerdi. Bu sıralarda Milli Eğitim tabildotunu çalıştıran Bakanlık Yardım Sandığı yönetimi, tabildotun yönetimini benim sorumluluğuma vermişti. Bundan yararlanarak ve hocamla anlaşarak kendisine iki gözlü bir sefertası almıştım. Öğle servisinde artan yemeklerden bu sefertasına koyup İstanbul Pastanesi'ne bırakıyordum ve hocam da akşamları giderken oraya uğrayıp evine götürüyordu. Buna öylesine sevinirdi ki!

Bana Atıfbey mahallesindeki bir evde oturduğunu söylerdi. Evine ne zamanları ve nasıl giderdi bilmezdim. Kaç kere hocamı berbere götürmek istedim kabul ettiremedim. Balıkesir Lisesinden sınıf arkadaşım Cemal Şamlı Tıbbiyeyi bitirip doktor olmuştu. Yedek Subaylığını Erzurumda yapıyordu. Bir Ankara'ya gelişinde bana da uğramıştı. İstanbul Pastanesi'ne gitmiştik. Hocamız Gaffar bey de pencere kenarında oturuyordu. Cemal'e, karşıda oturan saçı sakalına karışmış bu şahsı göstererek "O kim tanıyabildin mi" deyince Cemal daha dikkatle izlemiş fakat hatırlayamamıştı. Adını söyleyince hem sevinmiş hem üzülmüştü. Sonra kalkıp hocasının yanına gitti. Yedek Subay kıyafetli bir gencin birden ellerine sarılması karşısında heyecanlanan hocamız Dr. Cemal'i de tanımıştı ki "Otur" demişti. Dr. Cemal, masasında epeyce oturmuştu. Ona çay ikram etmişti. Sonradan anlattığına göre, o da "hocam" demiş "şurda bir berbere gidelim de seni bir traş ettirelim. Sonra da mağazadan bir elbise alalım". Elbiseyi kabul etmiş, berberi kabul etmemiş. Dr. Cemal çıkarmış para da vermek istemiş fakat kabul ettirememiş.

Bunları şunun için yazıyorum. Sayın Türker Acaroğlu, A. Gaffar güney'le ilgili yazısında "Bir Gün Ankara Garı meydanında üstü başı yırtık pırtık, saçı sakalı bir birine karışmış, ayakkabıları eski ve delik, korkunç görünüşlü bir "dilenci" yanıma yaklaşıp benden para istedi. Yüzüne dikkatle bakınca bunun hocam Gaffar Güney olduğunu dehşet ve acıyla gördüm" diyor. Sayın Acaroğlu'nun bu anısıyla 72 yıllık kalbimde yeniden sızılar başladı inanır mısınız? Demek ki hocamız o yıllarda bir dilenciymiş de haberimiz olmamış. Öğrencisi Dr. Cemal'in para verme teklifini reddedip kabul etmeyen hocamız, yine bir başka öğrencisinden tesadüfen para istemiş.

1947 yılı Ekim ayındaki Milli Eğitim Bakanlığı yangınından sonra tabildot da kapatılmış hepimiz darmadağın olmuştuk. Bu yangından en çok zarar görenlerden birisi de hocamız Gaffar Güney olmuştu. Onu artık arada sırada caddelerde görüyor saygımda hata etmiyordum. Daha sonraki yıllarda ise büsbütün ortalıktan kaybolmuştu.

Benim Ankara'da yaşıyan ve Atıfbeyli Yaşar namiyle anılan bir dostum vardır. Anakara'daki ünlü bir otelin de sahibi olan bu dostum, bazı sohbetlerimizde bir şiir okur. Şiir aynen şöyle:

Madem ki doğduğum mevsim sonbahar

Demek ki her nimette benim hakkım var

Baldan çatlayacak gibi kovanlar

Benim kovanımın arısı nerde?

Gaffar eğer bir insansa

Canlı bir cana

Mekânı neresi?

Karısı nerde?

Şiirinin içinde geçen "Gaffar"ı sormuştum bir buluşmamızda. Onu sade ben değil, Atıfbey mahallesinin çoğu tanır demişti. Vaktiyle bana da Atıfbey mahallesindeki bir evde oturduğunu söylediği için, tamam demiştim. Bu şiir benim hoca A. Gaffar Güney'in şiiri. Bir akşamüstü Yaşar Altınışık ile Atıfbey mahallesindeki bir kahveye tavla oynamğa gitmiştik. Bahçedeki büyük akasya ağacının altında otururken, yanımızdan yaşlı bir şahıs selam verip geçmişti. Yaşar Altınışık, masasına çay içmeğe çağırmıştı. O da "camiye namaza gidiyorum, çıkınca gelirim" demişti. Yaşar Altınışık, bu şahsın Gaffar Güney'in vaktiyle ev sahibi olduğunu söyleyince meraklanmıştım. Namazdan sonra yanımıza gelen bu şahıs 80 yaşında olduğunu söylemişti. Adı da Sabri Dönmez idi. Bugün hayatta mı değil mi bilemiyorum ama, onun, yirmi beş yıl öncesinde büyük akasya ağacının altında Hocam Gaffar beyle ilgili anlattıklarını not etmiştim. *Kıyı* dergisinde Gaffar Güney'le ilgili yazıların çıkması üzerine evde sakladığım eski dosyaları iki gün karıştırarak notu buldum. Bu notta Sabri Dönmez bana şunları söylemiş. Edebiyat tarihçilerimizin belki işine yarar umuduyla yayınlıyorum:

"1948 yılının sanırım ekim ayındaydı. Atıfbey mahallesindeki evime iki oda ilave etmek için işçilerle birlikte çalışıyordum. Bir gün saçı sakalına karışmış eski püskü kıyafetli bir adam çıkageldi. 'Şu yaptığın iki odanın birisini bana kiraya ver' dedi. Hali perişandı ama yüzü gözleri, hele gülüşleri insana güven veriyordu. Hacettepe taraflarında bir evde otururmuş. Ev sahibi çık[sın] diye dirlik vermiyormuş. Nasıl oldu bilemiyorum bu adamcağıza kim olduğunu bile sormadan 'iş bitsin de gel otur' dedim. İnşaat bitince o da geldi odanın birisine taşındı. Eşyalarından çok, sandık sandık kitapları vardı. Bunlardan, kiracımın okumuş bir adam olduğunu anladım. Adının Gaffar olduğunu sonradan öğrendiğim bu kiracım, Azerbaycan yahut Kafkas Türklerindemiş. Bunun için de Rusça'yı ana dili gibi bilirmiş. Kitapları varmış cilt cilt. Okumuş öğretmen çıkmış. Rusçadan kitaplar çevirdiği için de zamanın polis idaresi bunu rahat bırakmamış. Komünist diye fişlemişler. Bu yüzden mesleğinden de etmişler. Kendisini bu hallere düşürenin Ankara Valisi Nevzat Tandoğan olduğunu söyler, 'Allah benim ahımı yerde bırakmadı o da intihar ederek bu dünyada çekip gitti' derdi. Arada sırada Fikret adında bir oğlan çocuğu gelirdi eve. 'Bu benim oğlum' derdi. İlk karısındanmış. Sonra bir gün bir adamla birlikte eve geldiler. O adam evdeki kitaplarını sandıklara doldurup götürdü. Gaffar hoca galiba kitaplarını bu adama satmış. Bazı akşamlar kendisine biz yemek verirdik bazı akşamlar da sefertasıyla kendisi dışardan yemek getirirdi. Yıllar geçti eve gelmez olmuştu. Neredeydi ne yapıyordu bilemedik. Arayıp sorduk tanıyan olmadı. Biz de üç dört ay odasını kilitli tuttuk. Baktık ki gelen giden yok. Zaten içerde bir yatağıyla bir battaniyesi vardı. Onları dışarıya çıkarıp odayı boşalttık. Onun eşyalarını senelerce muhafaza ettik ama bir daha Gaffar Hoca bize görünmedi."

---

* Başlıca tercümeleri: *Seçme Rus Hikayeleri* (Ülkü Basım, 1940. Bu kitap daha sonra Gaffar Güney'in oğlu Fikret Hakan tarafından *Klasik Rus Öyküsünün Başyapıtları* -Telos Yay., 1999- adıyla yeniden yayına hazırlandı); Çehov'dan *Teklif* (Maarif Vekaleti, 1940) *Vanya Dayı* (Maarif Vekaleti, 1944); Leonid Andreyev'den *Ömrümüzün Günleri* (MEB Devlet Konservatuvarı Yayımları, 1948).

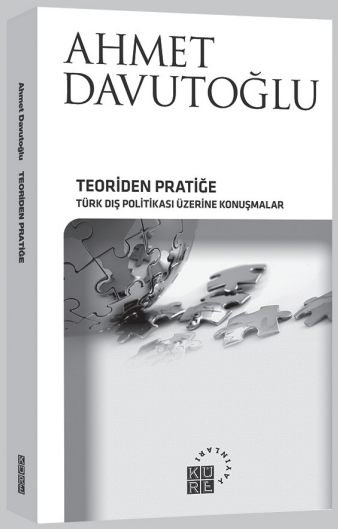

TEORİDEN PRATİĞE

TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE KONUŞMALAR

ISBN 978-605-5383-28-2
440 sayfa

İnsanlık tarihini şekillendiren birçok medeniyet birikiminden harmanlanan tarihi ve çok boyutlu eşsiz coğrafyasıyla Türkiye, tarihî akışın seyrini belirleyebilecek ülkelerin başında gelmektedir.

Kitabı oluşturan metinler, 2002-2009 yılları arasında, Türkiye'nin, bu potansiyelini gerçekleştirmek amacıyla yürütülen gayret ve çalışmaların bir hasılasıdır. Özelliği ve özgünlüğü, tarih akarken ve süreç işlerken konuşulmuş ve yazıya dökülmüş olmalarıdır.

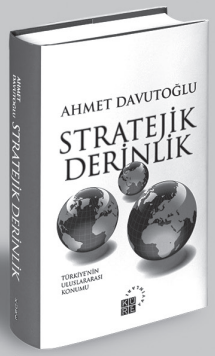

STRATEJİK DERİNLİK

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI KONUMU

Türkiye için bir "stratejik teori" sunan ve tüm otoritelerce "başyapıt" olarak nitelenen Stratejik Derinlik, Türkiye'nin kaderini tayin eden stratejik unsurları disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alıyor.

Stratejik Derinlik, aynı nehirde akan bir neslin serüvenini yansıtan anonim bir kültür atmosferinin, anonim bir hafızanın ürünü...

ISBN 978-975-6614-51-8
600 sayfa

BASKI 91

KÜRESEL BUNALIM

11 EYLÜL KONUŞMALARI

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve özellikle 11 Eylül olayları sonrasında küresel dengelerde meydana gelen değişim ve bu değişimin muhtemel sonuçları üzerine stratejik bir bakış açısı…

Ve enformasyon yığını içinde farkına varılamayan önemli dönüşümlerin anlamı üzerine özgün bir çalışma…

ISBN 978-975-6614-07-5
276 sayfa

BASKI 36

KÜRE YAYINLARI

Tel **0212. 520 66 41- 42**
Faks **0212. 520 74 00**
satis@kureyayinlari.com

www.kureyayinlari.com

facebook.com/kureyayinlari
twitter.com/kureyayinlari

HUKUK, TOPLUM VE KÜLTÜR

DAVID S. POWERS

Tercüme: İsmail Eriş
295 sayfa • ISBN 978-605-5245-25-2

Powers'ın klişelerin ve yaygın imajların aksine kadı ve müftülerin rasyonel düşünce ve argümanlara dayandıklarını, hukuk toplum ve kültürün karşılıklı etkileşim içinde birbirlerini şekillendirdiklerini ortaya koyduğu bu eser, girift bir alanda çığır açan bir yaklaşımı temsil etmektedir.

ORTAÇAĞ'DA BİLGİ VE SOSYAL PRATİK

MICHAEL CHAMBERLAIN

Tercüme: Büşra Kaya
248 sayfa • ISBN 978-605-5245-23-8

Chamberlain, Ortadoğu'nun kültürel ve toplumsal yapısı arasındaki ilişkiyi, toplumsal statü ve güç kazanma ve bunu nesilden nesile aktarmada kullanılan stratejileri yeni bir yaklaşımla inceliyor ve politik gücün Ortadoğu'daki yapısını Ortaçağ Avrasya'sı ile mukayeseli olarak ele alıyor.

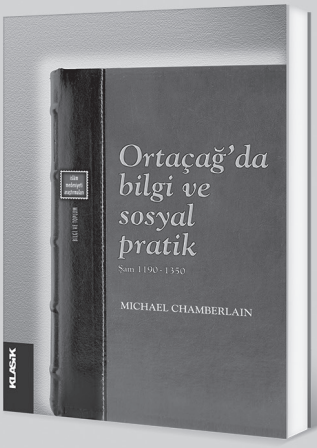

OSMANLI DEVLETİNDE HUKUK VE ADALET

M. ÂKİF AYDIN

365 sayfa • ISBN 978-605-5245-26-9

Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet yazarın Osmanlı hukuk tarihi hakkında yazmış olduğu makalelerden oluşmaktadır. Birinci bölüm Osmanlı hukukunun genel yapısını, Türk ve İslam hukuk tarihi içindeki yerini ve gelişme seyrini ortaya koymayı hedefleyen makalelere, ikinci bölüm ise daha çok aile hukuku çalışmalarına ayrılmıştır.

KLASİK

Tel **0212. 520 66 41-42**
Faks **0212. 520 74 00**
satis@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

facebook.com/klasikyayinlari
twitter.com/klasikyayinlari

OSMANLILIARDA HUKUK VE TOPLUM

Osmanlı Şeyhülislamlarının Fetvaları KLASİK'te...

KLASİK

Tel **0212. 520 66 41-42**
Faks **0212. 520 74 00**
satis@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

ŞAKİR KOCABAŞ'IN BÜTÜN ESERLERİ KÜRE YAYINLARINDA

KÜRE YAYINLARI

Tel 0212. 520 66 41-42
Faks 0212. 520 74 00
satis@klureyayinlari.com

www.kureyayinlari.com

HAYAL PERDESİ

İKİ AYLIK SİNEMA DERGİSİ

E-dergi olarak yayınlanan *Hayal Perdesi Sinema Dergisi* yayın hayatına matbu halde devam ediyor. *Hayal Perdesi* yeni tasarımıyla 44. sayısından itibaren okuyucularıyla buluşacak.

BİLİM VE SANAT VAKFI

Vefa Cad. No: 48 34134 Vefa İstanbul
Tel: 0212 528 22 22 ▪ Faks: 0212 513 32 20
hayalperdesi@hayalperdesi.net
www.hayalperdesi.net

BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

Vefa Cad. No. 41
34134 Vefa İstanbul
Tel 0212. 528 22 22 pbx
Faks 0212. 513 32 20
bsv@bisav.org.tr
twitter.com/BSV_BilimSanat
facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr